

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HZ. MUHAMMED'İN

HABEŞİSTAN'LA MÜNASEBETLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Levent ÖZTÜRK

Danışman
Prof. Dr. Mustafa FAYDA

İstanbul 1988

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1
1. Kaynaklar ve Araştırmalar.....	1
2. Habeşistan'ın Siyâsî, İctimâî ve İktisâdî Durumu.....	6
3. Habeşistan'ın Dîni Durumu.....	18
I.BÖLÜM: İSLAM'DAN ÖNCE HABEŞİSTAN'IN ARAP YARIMADASI VE MEKKE İLE MÜNASEBETLERİ.....	27
1. Habeşistan'ın Arap Yarımadası ile Münase- betleri.....	27
2. Habeşistan'ın Mekke ile Münasebetleri.....	33
II.BÖLÜM: MÜSLÜMANLARIN HABEŞİSTAN'A HİCRETİ.....	46
1. Müslümanların Habeşistan'a Hicret Sebebi ve Habeşistan'ın Seçilişi.....	47
2. İlk Muhacirler ve Garanik Hadisesi.....	59
3. Muhacirlerin Habeşistan'a Yolculukları ve Habeşistan'daki Durumları.....	72
4. Habeşistan'a Giden Muhacirlerin İsim Listesi.....	79

a. Habeşistan'a Giden Muhacirlere Aid	
Farklı İsimler.....	92
b. Hz. Ebû Bekr'in Habeşistan'a Hicreti	
Meselesi.....	97
5. Kureyşlilerin Habeşistan'a Heyet Gönderme-	
leri.....	98
6. Muhacirlerin Geriye Dönüşü.....	110
7. Bedir Savaşından Sonra Kureyşlilerin Habe-	
şistan'a Heyet Göndermeleri.....	117
III.BÖLÜM: HZ. MUHAMMED'İN HABEŞİSTAN NECÂŞİ'SİNE GÖN-	
DERDİĞİ İSLAM'A DAVET MEKTUBU VE KÜLTÜREL	
MÜNASEBETLER.....	123
1. Hz. Muhammed'in Habeşistan Necâşî'sine Gön-	
derdiği İslâm'a Davet Mektubu.....	123
2. Necâşî Ashama'nın Hz. Muhammed'e Gönderdiği	
Mektup ve Muhacirlerin Dönüşü.....	127
3. Necâşî Ashama'nın Ölümü ve Ashama'dan Son-	
raki Necâşî'ye Gönderilen İslâm'a Davet	
Mektubu.....	135
4. Habeşlilere Karşı Düzenlenen Deniz Seferi.	139
5. Kültürel Münasebetler.....	144
SONUÇ.....	152
BİBLİYOGRAFYA.....	155
EKLER	

ÖNSÖZ

"Hz. Muhammed'in Habeşistan'la Münasebetleri" araştırma konusu olarak seçilirken şüphesiz ki ilk olarak, Habeşistan'a yapılan hicretler göz önüne alınmıştır.

Hicret olgusunun her milletin tarihinde önemli bir yer işgal ettiği inkar edilemez. İslâm Târihinde de gerçekleştirilen ilk hicret, Habeşistan'a hicrettir. Bununla birlikte daha sonra bizzat Hz. Muhammed'in de katıldığı hicretin Medîne'ye yapılması ve burada bir merkez oluşturulması, Medîne hicretinin ön plana geçmesine sebep olmuştur. Müslümanlar arasında hicret denilince, ilk olarak Medîne'ye hicretin akla gelmesi ve takvim başlangıcı olarak, bu hicretin esas alınması da bunun bir tezâhürüdür. Dolayısıyla Habeşistan'a hicret, Medîne'ye hicret kadar araştırılmamış, Habeşistan'a hicretle ilgili bazı problemler çözümsüz kalmıştır. Kaynaklardaki bilgilerin de çelişkili ve dağınık olması meselelerin incelenmesini güçleştirmiştir.

Şüphesiz ki, bu konu seçilirken sadece hicretler göz önünde bulundurulmamıştır. Hz. Muhammed'in bizzat hayatında iken yabancı bir devlet hükümdarının İslâmiyeti kabul etmesi, büyük mühtedî grupların Medîne'ye gelmeleri bu konu-

nun detaylı olarak incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu hususun İslâmiyetin yayılış târihi bakımından büyük bir ehemmiyet taşıdığı muhakkaktır. Burada hemen işaret etmek gerekir ki, bu hicretler dolayısıyla, İslâmiyet Arap Yarımadası dışında, Afrika kıtasıyla ilk temasını kurmuştur. Daha sonraki dönemlerde Afrika'da İslâmiyetin yayılışında bu münasebetlerin ne derece tesiri olduğunun, bu devredeki ilişkilerin ve bu ilişkilerin getirdiği gelişmelerin daha iyi anlaşılmasına bağlı olduğu açıktır. Müslümanların fetih hareketlerine giriştikleri dönemlerde, bir bakıma Habeşistan'ın fethedilmek istenmeyişinde de bu çalışmada bulunabilecek bazı sebeblerle izah edilebilecektir kanaatindeyiz.

Aynı zamanda İslâmiyetin, Arab Yarımadası dışındaki bir bölgede Hristiyanlık ile münasebeti demek olan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Yemenli Arap göçmenlerin Habeşistan'da bir devlet kurmaları ve İslâmiyetin ortaya çıktığı asırda, Habeşistan'ın hristiyan bir ülke olması sebebiyle Girişte, bu hususlarla ilgili bilgi verme zarureti ortaya çıkmıştır.

Birinci bölümde, Girişte anlatılmaya çalışılan ilişkilerin bir devamı olarak ortaya çıkan İslâmiyetten önce Habeşlilerin Arap Yarımadası ve Mekke ile münasebetleri incelenmiştir. Bu arada peygamber oluncaya kadar Hz. Muhammed'in de Habeşlilerle olan münasebetleri tesbit edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde müslümanların Habeşistan'a hicreti

ve bu hicretle ilgili olaylara değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise Hz. Muhammed'in Habeşistan Necâşî'sine gönderdiği İslâma davet mektubu ve bundan sonraki gelişmeler incelenmiştir.

Araştırma konusunun tesbiti ve tezin hazırlanmasında değerli yardımlarını esirgemeyen ve yönlendirmeleriyle bu tezin hazırlanışına kolaylık kazandıran sayın hocam Prof. Dr. Mustafa FAYDA bey'e içten teşekkürlerimi sunmayı bir vecbe bilirim. Özellikle tezin yazımı sırasında sabırla çalışmalarımı takip ettiği için kendisine şükran borçluyum.

Tezi hazırlarken ilgili kısımlarda kıymetli yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer Doç. Dr. Hayrettin KARAMAN ile Doç. Dr. Ömer Faruk HARMAN'a ve İngilizce metinlerin tercümelerini dikkatle kontrol ederek yardımcı olan Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Öğretim görevlisi M. Lutfullah KARAMAN ve Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi Öğretim görevlisi Hüseyin Şahin beylere teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, bu çalışmam sırasında anlayış ve sabırla bana yardımcı olan İstanbul Üniversitesi İslâm Araştırmaları Kütüphanesi müdürü saygıdeğer Zehra Furat hanımefendiye ve T.D.V. İslâm Ansiklopedisi yetkililerine de teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

31.5.1988

Levent ÖZTÜRK

GİRİŞ

1. Kaynaklar ve Araştırmalar

Hız. Muhammed'in Habeşistan'la münasebetleri konusunun, Asr-ı Saadet'in bütününe kapsadığı açıktır. Mekke döneminde müslümanların Habeşistan'a hicretleriyle yoğunluk kazandığı söylenebilecek bu münasebetler, kesintisiz olarak devam etmiştir. Bu bakımdan Siyer ve Meğâzî kitapları bir bütün olarak başta gelen kaynaklarımız olacaktır.

Bilhassa İbn İshâk (151/768)'ın es-Sîre'si çalışmamız için temel kaynağı teşkil etmiştir.(1) İbn İshâk'ın rivâyetlerini eserinde toplayan İbn Hişâm (218/838)'ın es-Sîre'si ise özellikle İbn İshâk'dan bize onun kendi eseriyle ulaşmayan rivayetlerinin tesbiti bakımından önemli bir kaynak olmuştur. Özellikle Habeş muhacirlerine ait listelerin, daha iyi anlaşılmasını sağlayan, İbn İshâk'a göre biraz daha açık ve sistematik üslûbu bize kolaylık sağlamıştır.(2) Farklı rivayetleriyle bize kıymetli bilgiler veren

---

1.İbn İshâk,es-Sîratu İbn İshâk,Tahkîk: Muhammed Hamidullah, Konya 1981

2.İbn Hişâm,es-Sîratu'n-Nebeviyye,Tahkîk: Mustafa es-Sakkâ ve iki arkadaşı,I-II, Kahire 1955

İbn Hişâm'ın es-Sîre'sini şerheden es-Süheylî (581/1185)'yi de burada anmak gerekir.(3)

Bu arada Vâkıdî (207/822)'nin birçok rivayetini de zikretmek gerekir. Bilhassa onun deniz seferi ile ilgili rivayete yer verdiği Kitâbu'l-Meğâzî'si bizim için mühim bir kaynak olmuştur.(4)

Belâzurfî (279/892) ve Ya'kûbî (292/905), çoğu zaman farklı, fakat öz nakilleriyle çalışmamıza kaynak teşkil etmiştir. Özellikle Belâzurfî'nin diğer ravilerden faydalana-rak oluşturduğu Habeş muhacirlerine ait listesi çalışmamıza büyük bir malzeme oluşturmıştır.(5)

Taberî (310/922) ise, konumuzun detayları ile ilgili zengin malzemeye sahip değildir. Hatta onun bazı hadiseler-e-bilhassa Mekkelilerin Habeşistan'a heyet göndermeleriyle ilgili rivayete- sadece değinmekle yetindiği görülür. Bunun yanında Urve b. ez-Zübeyr'den naklettiği rivayette ise bu o-laydan hiç bahsedilmemektedir.(6)

Şüphesiz ki, Tabakât kitapları bu çalışmamızın vaz-geçilmez bir parçası olmuştur. Biyoğrafisinde sahabelerin

---

3.es-Süheylî,er-Ravdu'l-Unuf,Tahkik: Abdurrahmân el-Vekîl, I-VII, Kahire 1967-70

4.Vâkıdî,Kitâbu'l-Meğâzî, Tahkik: Marsden Jones,I-III, Beyrut 1966

5.Belâzurfî,Ensâbu'l-Eşrâf,Tahkik: Muhammed Hamidullah, Mısır 1959. Yine aynı müellifin Fütûhu'l-Büldân,Tahkik: Selâhud-dîn el-Münecced,I-II, Kahire 1956-7 (Türkçe trc. Mustafa Fayda, Ankara 1987); Ya'kûbî,Târîhu'l-Ya'kûbî,I-III, Necef 1358

6.Taberî,Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk,Tahkik:Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim,I-XI, Beyrut ? (Türkçe trc: Zekî Kâdirî Ugan Ahmet Temir,I-IV, İstanbul 1954-8)

hayatlarına değinirken Habeş muhaciri olup olmadığına da yer veren İbn Sa'd'ın eseri, araştırma konumuzun esas kaynağı olmuştur. Onun Hz. Muhammed'in hayatını anlatan ilk iki cildi de zengin bilgileri muhtevfidir.(7)

Ayrıca İbn Abdilberr (463/1071) ve İbn Hacer (852/1448) bu çalışmamızda kullandığımız Tabakât müelliflerinin başlıcaları arasında zikredilebilir.(8) Bunların yanında Halife b. Hayyât(240/854), İbnü'l-Esir (630/1232) ve Zehebî (748/1347) gibi Tabakât müelliflerinin kitaplarını da kullanmaya çalıştık.(9) Burada ez-Zübeyrî (236/851) ve İbn Hazm (456/1064)'ın Ensâb eserlerini de zikretmek gerekir. Onların eserlerinde kabilelerin önemli şahsiyetlerine yer verirlerken Habeş muhaciri olup olmadıklarına da işaret etmeleri dikkatimizi çekmektedir.(10)

Hz. Muhammed'in Habeşistan Necâşî'sine gönderdiği İslâm'a davet mektubunu incelerken bilhassa İbn Tûlun (953/1546) ve Kalkaşendî (821/1418)'den istifade ettik.(11)

7.İbn Sa'd,et-Tabakâtu'l-Kübrâ,I-VIII, Beyrut ?

8.İbn Abdilberr,el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb,I-IV, Beyrut 1328; İbn Hacer,el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe,I-IV, Beyrut 1328

9.Halife b. Hayyât,Kitâbu't-Tabakât, Tahkîk: Süheyl Zekkâr, I-II, Dimeşk 1966; İbnü'l-Esir,Üsdü'l-Gâbe Fî Ma'rifeti's-Sahâbe,I-VII, Kahire 1970; ez-Zehebî,Siyeru A'lâmi'n-Nubela,I-XXIII, Tahkîk: Şuayb Arnavûd,ve arkadaşları, Beyrut 1985

10.ez-Zübeyrî,Kitâbu Nesebi Kureys, Tahkîk:E. Levi-Provençal, Kahire ?; İbn Hazm,Cemharatu Ensâbi'l-Arab,Tahkîk:Abdüsselâm Hârûn, Kahire ?

11.İbn Tûlûn,İ'lâmu's-Sâilîn an Kütübi Seyyidi'l-Mürselîn, Tahkîk: Mahmûd Arnavûd, Beyrut 1983; Kalkaşendî, Subhu'l-A'sâ,I-XIV, Kahire 1913-8

Diğer bazı muahhar eserleri ise, ilk devir kaynaklarındaki haberleri nasıl anlayıp yorumladıklarını tesbit için kullandık. Bu bize bilhassa Habeş hicretleriyle ilgili birçok olayın muahhar müellifler tarafından farklı yorumlara tabi tutularak nakledildiğini gösterdi.(12)

Konumuzla ilgili olarak Habeşli müelliflere ait mahallî kaynak eser ele geçiremediğimizi belirtmek istiyorum. Bununla birlikte Habeşistan'la ve bilhassa hicretlerle ilgili haberleri toplamış olan es-Suyûtî (911/1505)'nin Ref' Şe'ni'l-Hubşân adlı eserinden epeyce istifade ettim.(13)

Araştırmalara gelince, Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili sayısız çalışmalar bulunmasına rağmen onun Habeşistan'la münasebetleri topluca ele alınmamıştır. Hz. Muhammed'in Habeşistan'la münasebetlerine de eserinde yer veren M. Hamidullah'ın değerli çalışmasını bunun dışında tutmak gerekir.(14) Mevzuu genel hatlarıyla ele alıp birçok rivayete

-
- 12.Kullandığımız muahhar kaynakların başlıcaları şöyle sıralanabilir: İbnü'l-Esîr (630/1232), Kitâbu'l-Kâmil, I-XIII, Beyrut 1965; İbn Seyyidinnâs, (734/1334), Uyûnu'l-Eser fi Funûnî'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer, I-II, Kahire 1356; İbn Kesîr (774/1372), es-Sîra en-Nebeviyye, Tahkîk: Mustafa Abdülvâhid, I-IV, Beyrut ? ; el-Âmirî, (893/1488), Behçetü'l-Mehâfil ve Buğyetü'l-Emâsil, I-II, Medîne 1330; Diyârbekrî (990/1582), Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefis, I-II, Beyrut ? ; el-Halebî (1044/1634), İnsânu'l-Uyûn fi Sîrati'l-Emîni'l-Me'mûn (es-Sîratu'l-Halebiyye), I-III, Mısır ?
- 13.es-Suyûtî, Ref' Şe'ni'l-Hubşân, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi, Kurşûnizâde no:143
- 14.Hamidullah, İslâm Peygamberi, Türkçe trc: Sâlih Tuğ, I-II, İstanbul 1980

yer veren Hamidullah'ın bu çalışması, istifade ettiğimiz araştırmaların başında gelmektedir. Bununla birlikte bazı olaylarla ilgili kendisine has yorumları sebebiyle, bilhassa Garanik hadisesinin Hamidullah tarafından da açıklığa kavuşturulmadığını ifade etmek istiyoruz. Hamidullah'ın diğer çalışmalarından da, bunlar arasında bilhassa Hz. Muhammed ve Dört Halife dönemine ait resmî vesikalarla ilgili eserinden istifade ettim. Bu hususta Ahmedî'nin, Hz. Muhammed'in mektuplarına ait özel çalışmasını da anmak gerekir.(15)

Konumuzla ilgili temin edebildiğimiz çalışmaların ilmi usullerden uzak hazırlandığını belirtmek istiyoruz. Yazarlar çoğu zaman sadece birkaç kaynaktan istifade ederek hicretleri anlatma yolunu tercih etmişlerdir. Kitaplarında Habeşistan'da İslâmiyetin Yayılışını genel hatlarıyla zamanımıza kadar getirmeye çalıştıklarından dolayı ortaya çıktığını tahmin ettiğimiz bu kusurla birlikte bu çalışmalardan da istifade ettik. Konuya bakış açımızı zenginleştiren bu çalışmalar arasında Fethî Gays, Ebû Ahmed el-İsûbî ve Zâhir Riyâd'ın kitapları sayılabilir.(16)

Caetani ve Watt gibi müsteşrikların eserlerini ise

---

15. Ali b. Hüseyin Ali el-Ahmedî, Mekâtibu'r-Rasûl, I-III, Beyrut ?

16. Fethî Gays, el-İslâm ve'l-Habeşe abr et-Târîh, Kahire ? ; Ebû Ahmed el-İsûbî, el-İslâmu'l-Cerîh fi'l-Habeşe, ? 1964; Zâhir Riyâd, el-İslâm fi Etyûbiyâ, Kahire 1964

kaynaklarımızdaki bilgilerin tenkitleri ve kritiği açısından kullandım.(17)

Burada ayrıca Girişi yazarken, Trimmingham'ın İslâm öncesi Habeş tarihi hakkında da bilgiler veren kıymetli çalışmasından istifade ettim.(18) Ayrıca, A.H.M. Jones-Elizabeth Monroe'nin araştırmalarını da burada saymak gerekir.(19) Hiç şüphesiz ki, İslâm öncesi Arap-Habeş münasebetlerine özel bir yer ayıran Cevad Ali'nin kıymetli çalışmasını da bilhassa Girişte kullandığımızı zikretmek gerekir.(20)

2. Habeşistan'ın Siyâsî, İçtimâî ve İktisâdî Durumu

a. Habeşistan'ın Siyâsî ve İçtimâî Durumu

İslâmiyetin yayılmaya başladığı ilk yıllarda, bir grup müslümanın hicret etmek zorunda kaldığı Habeşistan, ilk çağlardan beri, kitleler halinde gerçekleştirilen Arap göç dalgalarını üzerine çeken bir ülke olmuştur.

Eski Dünya'nın kadim yerleşim bölgelerinden birisi olan Habeşistan -Etiyopya, Yunanca kaynaklarda Abyssinia-, coğrafi konumu sebebiyle bu göçmenlerin devamlı olarak akı-

17.Caetani,İslâm Târihi,Türkçe trc:Hüseyin Câhid,I,X, İstanbul,1924-7; Montgomery Watt,Muhammed Mekke'de, Türkçe trc: M. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ankara 1986

18.J. Spencer Trimmingham,İslâm in Ethiopia,Oxford 1952

19.A.H.M. Jones-Elizabeth Monroe,A History of Abyssinia, Oxford 1935

20.Cevad Ali,el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm, I-X, Beyrut 1976-8

nına uğramıştır.(21) Biraz sonra işaret edeceğimiz üzere, Habeşistan krallığının nüvesi de, bu göç dalgaları sonucunda, yerli kabileler üzerinde hâkimiyet kuran göçmenler tarafından oluşturulmuştur.

Bu göçlerin ve Habeşistan krallığının kaynağı, her ne kadar milâttan önce birinci yüzyıla kadar uzatılabiliyorsa da, kesin târihi bilinmemektedir. Ancak, Habeşistan'ın başkenti olan Aksum'u idare eden kralların, Süleyman ve Sebe melîkesi Belkıs'ın soyundan geldiği söylenir. Bu, her ne kadar efsânevi bir özellik taşıyorsa da, Habeşistan târihine atfedilen eskiliği yansıtmaktadır.(22)

Milattan Önceki ilk bin yıllık dönem boyunca anava-

21.İslâm Târihi kaynaklarında, Nûh'un torunlarından Kûş (Kûş b. Hâm b. Nûh)'un soyuna mensup insanların bugünkü Habeşistan'a yerleştikleri belirtilmektedir. Suyûti ise bunu daha erken bir devreye çıkararak Hâm'ı Habeşlilerin babası olarak gösterir. Bu bölgeye, yerleşenlerin soyuna atfen Kûş ismi verilmiştir. Tevrat'ta ise, Kûş ile Arap Yarımadası ve bilhassa kuzey kısımları kastedilmiştir. Bkz: İbn Kuteybe, el-Maârif, 26; Ya'kûbî, Târîhu Ya'kûbî, I, 155; es-Süheylî, er-Ravdü'l-Unuf, I, 137; es-Suyûti, Ref' Şe'ni'l-Huşân, 80 b; Cevad Ali, el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Kabile'l-İslâm, I, 557, 559

22. Abyssinia (London 1920), 14; "Ethiopia", The Middle East and North Africa, 152; Zâhir Riyâd, el-İslâm Fî Etyûbiyâ, 27. Habeş versiyonlarında, Süleyman ve Belkıs'ın oğlu Menelik'in Habeşistan'ın ilk kralı olduğu söylenmekte ve ayrıca, Sebe topraklarında bulunan târihi Makedan şehri bugünkü Eritre sınırları içinde gösterilmektedir. Bkz: Fethî Gays, el-İslâm ve'l-Habeşe abr et-Târih, 33; Richard Greenfield, Ethiopia, 20

tanları Arabistan olan Sâmi halk Sebeliler(23), Kızıldeniz üzerinden göçederek şimdiki Kuzey Habeşistan'da bulunan yerli Hâmi kabililir üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır.(24)

Asıl Sâmi akın, M.Ö. VII.yy. dolaylarında görölür. En önemli grubu da, Yemen'in Sahartan eyaletinden, özellikle Hubeyş vadisi çevresinden göçederek gelenler oluşturur. Bu insanlar, bugünkü Tigrai'nin kuzey kısımlarını işgal etmişler ve ülkenin bütününe kendi isimlerini vermişlerdir. Diğer önemli grup ise, Shimezana, Akele-Guzai ve Ageme'de yerleşen Gez (el-Ca'z)'ler olmuştur.(25) Onlar burada Habe-

-
- 23.Sâmilerin anavatanları hakkında antropologlar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlar arasında Bâbil, Arap Yarımadası, Afrika vb. değişik yerler zikredilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Cevad Ali,I,229-40; Philippe Hitti, Siyâsî ve Kültürel İslâm Târîhi,I,26-30
- 24."Ethiopia",M.E.N.A.,152; Ebû Ahmed el-İsûbî,el-İslâmu'l-Cerîh fi'l-Habeşe,14-5, Kızıldeniz'in ilk coğrafi zamanlarda bir göl olduğu ve bu halkların karadan karşılıklı göçleri başlattıkları da ileri sürülmüştür. Bkz: Yusuf Fadl Hasen,el-Cuzûru't-Târîhiyye li'l-Alâkâti'l-Arabîyye el-İfrîkiyâ",el-Arab ve İfrîkiyâ,Beyrut 1984: Cevad Ali, I,142: Brockelmann,İslâm Milletleri ve Devletleri Târîhi, 1. Sâmilerin göçleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Cevad Ali,I,240-54
- 25.Trimingham,İslâm in Ethiopia,32; Cevad Ali,III,449,VII,261. Habeş ismi "Muhtelif kabilelerin birleşmesinden teşekkül eden cemaat" manasında bir kelime olarak da izah edilmek istenmiştir. Bkz: I. Guidi,"Habeşistan",İslâm Ansiklopedisi,5/I,6; İbn Düreyd,el-İstikâk,193; es-Suyûtî,Ref' Şe'ni'l-Hubşân,81 b. İbn Düreyd, Habeş kelimesinin çoğulunun

şistan krallığının ve medeniyetinin temellerini atmışlar ve daha sonraları belki de siyâhilerin ulaşamamış oldukları bir kültür hareketi geliştirmişlerdir.(26)

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere Habeşistan, yerli kabileler üzerinde hâkimiyet kuran bir grup Yemenli göçmen tarafından, farklı kabilelerin birleştirilmesi ve asimilasyonu suretiyle kurulmuştur. Bu muhacir Arapların, Sâmi kültürlerine aşıladıkları yerli Hâmî halk, Kûşîler ve Zencîlerle kaynaşmaları sonucu Sebe dili Gez (el-Ca'ziyye, Ca'z), Habeşistan formuna dönüşmüştür. Onların dilleri daha sonra hristiyanlığın tebliğ aracı olmuştur. Bugün Habeşli hristiyanlar bu dille yazılmış en eski incil nüshasına sahiptirler. Ayrıca bu dil bugün hala bazı kabileler tarafından kullanılmaktadır. Bu da, bize bu göçmenlerin tesirlerini

---

Uhbuş olduğunu, el-Habeşe kelimesinin de kıyas dışı bir cemî olduğunu belirtmiştir. Suyûtî de çoğul olarak Hubşân ve Ahbeş şekillerinin de kullanıldığına dikkati çekmiştir. Habeş kelimesiyle şekli benzerlik ifade eden "Ehâbîş" kelimesi bazı müsteşrikler tarafından yanlış anlaşılmış ve "Mekke emrindeki Habeşliler" tezini ortaya atmalarına sebep olmuştur. Lammens'in bu husustaki fikirleri ve değerlendirmeler için bkz: Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 912; Watt, H. Muhammed Mekke'de, 163-7. Ehâbîş kabileleri hakkında bkz: İbn Hişâm, es-Sîratü'n-Nebeviyye, I, 373; İbn Habîb, el-Munammak fî Ahbâri Kureys, 170, 229-231; el-Belâzurî, Ensâbu'l-Esrâf, I, 52; Ya'kûbî, I, 199-200; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 303-8

26. Hitti, I, 90. Yemenliler bu göçler sırasında kendi medeniyetlerini, bilhassa tarım medeniyetlerini Habeşistan'a taşımışlardır. Ayrıca politik ve sosyal kurumlar da tamamıyla Arabistan'dan alınan şekliyle ortaya konmuştur. Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Trimmingham, 32-4

günümüze kadar sürdürdüklerini göstermektedir.(27)

Bu Sebe kültürünün eski bir şehri, dikili taşların, tapınakların ve Himyerce kitabelerin bulunduğu Ava'dır. Târihi M.Ö.VII.yy.'dan V.yy.'a kadar uzanan ve bugün Yeha denilen bu târihi kalıntılar merkezi de, Habeşistan'da Sebe medeniyetinin tesirini ve eskiliğini göstermektedir.(28)

Daha sonraları bu göçmenler, çevredeki diğer kabileler üzerinde üstünlük sağlamışlar ve onların lideri, Negus Nagasti (kralların kralı) ünvanını almıştır.(29)

Trimingham, Sâmî Arap göçlerinin, göçebe değil de, sömürgeci ve yerleşmeci olarak gelen, köylü ve ziraatçıların göçü olduğunu belirtir..Trimingham, kendisini bu neticeye götüren gerekçeler olarak sözkonusu göçmenlerin, Yemen'de aşiret olarak değil de -yöresel isimlerini de kendileri ile birlikte getiren- bölgesel birimler olarak teşkilatlanmaları ile gene bunların, göçebeleri kendilerine çekecek konumdaki kıyı ovaları boyunca yerleşmeyip, bugün Eritre ve Tigrai

---

27.Greenfield,18-9; Jones-Monroe,A History of Abyssinia,39-40

28.Trimingham,33; "Ethiopia",M.E.N.A.,152; Greenfield,16-7; Cevad Ali,III,451

29.Negus(Necâşî) Habeşistan krallarına verilen bir ünvandır. Etimolojik olarak Sâmî ncş -vergi vermek- kökünden gelen bu ünvanın çeşitli göçmen grupların başında bulunan prenslerin, Arabistan Yarımadası'ndaki eski yöneticilerine vergi ödemeleri dolayısıyla verilmiş olabileceği söylenmiştir. Arapça'da aynı kök, yaymak, dağıtmak manalarına gelmektedir. Himyerce'de Habeşistan kralları için Melik, Cedrâ lakabları da kullanılmıştır. Diyarbekri, daha sonraları bu krallara el-Ebharî lakabının verildiğini söyler. Bkz: İbn Düreyd,400; Diyarbekri,Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Ne-fîs,I,289; Cevad Ali,III,451

diye adlandırılan plato üzerindeki tarıma son derece el-verişli bölgelerde yerleşmiş olmalarını göstermektedir.(30)

Yemenli göçmenlerin oluşturduğu bu birlik, yaklaşık olarak M.Ö.III.yy.'da hâkimiyetini Eritre platosuna ve Kuzey Tigray'ye ulaştırdığı sırada, durumunu sağlamlaştırmıştır. Sâmil, Hâmi ırka mensup kabilelerin muhtelif grupları ile, bir tek kültür içerisinde kaynaşmışlardır. Böylece ülke Sâmi kültüre mensup farklı ırkların birleşmesinden oluşan bir görünüm arz etmiştir.

Bu insanlar bir müddet feodal reislerce yönetilmişlerdir. Daha sonra Aksum, bu feodal reislerce bir yönetim odağı olarak tanınmıştır. Böylece Aksum krallığının temelleri atılmıştır. Kısa bir zaman sonra da güçlenen Aksum krallığı, ova ve kıyı yörelerine tesirini yaymağa ve hâkim olduğu bu bölgelerde ticâretini yaygınlaştırmaya başlamıştır. Bir müddet sonrada Kızıldeniz limanlarına hâkim olarak doğuda Güneybatı Arabistan'a, batıda da kendi topraklarında Nubia ovalarına doğru sefer yapmağa muktedir olmuştur.(31)

Cosmas'ın(32) muhafaza ettiği târihi belgelerden bi-

30.Trimingham,33

31.Trimingham,35: "Ethiopia",M.E.N.A.,152; Hitti ise, krallığın kuruluşunun daha geç bir târihe, M.S.I. asra isabet ettiğini ifade eder. Bkz: Hitti,I,90

32.Cosmas'ın İskenderiyeli bir tüccar olabileceği söylenmiştir. M.S.VI.yy. başlarında, Kızıldeniz ve Hint okyanusunu gezmiş ve gördüklerini 'Christian Cosmography' adlı eserinde anlatmıştır. Eserinde, Adulis'i ziyareti sırasında, Aksum kralının Adulis valisine kopya edilmek üzere iki eski Yunan yazısı gönderdiğini belirtmektedir. Vali, Cosmos'-

rinde Habeşistan kralının savaş ve fetihlerinden bahsedilmektedir. Kendi ülkesinde iç bölgelere kadar yayılan bu fetihler yanında, kral, Aden'i bile ele geçirmiştir. Nihayet Arrhabites ve Kinaedocolpites halklarını hâkimiyetine alıp Hejjaz'da bulunan krallarını haraca bağlamış; böylece denizden ve karadan ticaret yollarının güvenliğini garantiye almıştır. Kralın adı ve tarih bilinmemektedir. Bununla birlikte, târihi M.S.III.yy. olarak tahmin edilmiştir. Kralın adının da Aphilas olabileceği söylenmiştir.(33) Bu bilgiler bize Yemenli göçmenlerin, artık bu asırlardan itibaren eski vatanlarına doğru seferler düzenlediklerini göstermek-

---

tan bunu kendisi için tercüme etmesini isteyince, Cosmas iki nüsha hazırlamış; bunlardan biri krala gönderilirken diğeri Christian Cosmography'de basılmıştır. Bkz: Jones-Monroe, 22-3

33. Bazı tarihçiler Arrhabites ile Hicaz göçebelerinin, Kinaedocolpites ile de Kinânelilerin kasdedildiğini belirtmişlerdir. Bkz: Cevad Ali, III, 453. Le Museon, M.S.I.yy.'ın ikinci yarısında yaşamış olan kral Zaskoles zamanındaki karışıklıklar sebebi ile Arabistan'daki yerlerin kaybedildiğini belirtir. Yine aynı müsteşrik , Habeş kaynaklarına göre Habeşlilerin Güney Arabistan'da M.S.I. ve II.yy.larda bulunduklarını ve garb sahillerini istilâ ettiklerini belirtir. Bkz: Cevad Ali, III, 445, 452. Verilen bu bilgilere göre Aksumluların erken bir devirde Bâbu'l-Mendeb boğazına hâkim olduklarına ve bu yolun geçiş hakkını ellerinde bulundurdıkları söylenebilir. Fakat bu hâkimiyetin kısa sürdüğü de bir gerçektir. Cevad Ali, Cosmas'ın verdiği bu bilgileri Habeşlilerin 525 yılında Yemen'e düzenledikleri büyük sefer için kullanmıştır. Bunun doğru olmaması gerekir. Bkz: III, 461-2, 471, 480

tedir. Şüphesiz ki, bu seferlerin düzenlenmesindeki en büyük etken, Bâbu'l-Mendeb boğazına hâkim olma arzusu olmasıdır. Böylece onlar bu geçiş bölgesinin tek hâkimi olmak istemişlerdir.

Görüldüğü üzere, çeşitli ticârî ve siyâsî sebebler, Aksum krallığını, kendi sınırları dışında, daha geniş ilişkilere sürüklemiştir. Bunun sonucunda Kızıldeniz boyunca birçok askerî sefer düzenlenmiştir. Kızıldeniz boyunca yapılan bu seferler, Aksumluların, artık kendilerinden hayli farklılaştıkları Yemen'deki ilk akrabalarının siyâsî hâkimleri olmaları ile sonuçlanmıştır.(34)

Güney Arabistan'a yapıldığı kesin olarak söylenebilecek ilk sefer, Adulis yazıtlarında (M.S.277-90) kaydedilmektedir. Bu yazıtta, Aksum kralının güneye doğru Leuke Home'den(35) Sebelilerin topraklarına ve batıda Sasu'ya kadar savaşı nasıl sürdürdüğü bahsedilmektedir. Yazıt üç seferden daha bahseder. Bu seferler de çeşitli kabilelere ve göçmenlere karşı yapılmışlardır.(36)

Bu fetihlerin tarihi ve süresi için kesin bir şey söylenmemiştir. Bununla birlikte Trimmingham, şu fikirleri

---

34.Trimingham,36

35.Leuke Home (Karyetü'l-Beydâ), M.Ö. son asırda biliniyordu. Mina (Minaei)'da olan bu mabet gezginlerin bildirdiğine göre M.S.III. asrın sonuna kadar mevcut kalmıştır. Bkz: Cevad Ali,VII,272

36.Jones-Monroe,24; Hitti,I,94-5; Cevad Ali,III,456.Jacques Ryckmans Yemen'in Habeşliler tarafından ilk işgalinin 320'de, ikincisinin de 525'de olduğunu belirtir. Bkz: Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,451 dipnot; Cevad Ali,III,455

ileri sürmektedir: "Güney Arabistan krallık saray yazıtlarındaki M.S.300'den 378'e kadarki bir kesilme; ve özellikle -Kendisini Aksumluların, Himyerlilerin, Raydan, Sebe, Salkin, Siyomo, Beja ve Kasu'nun kralı olarak adlandıran- Ezana (Aezanas)'ya aid kitabe, Ezana'nın başa geçişinden kısa bir süre önce, Habeşistan kralı Aphilas döneminde, Yemen Araplarının Aksumluların hâkimiyeti altına girdiğini gösterir gibidir." (37)

Onların işgali, çok uzun sürmemiştir. Zira, Yemen krallarının kayıtları, M.S.378'de yazıtlarda yeniden görülmektedir. Bu kayıtlar da ancak Aksumluların Yemen'i tekrar fethettikleri tarih olan M.S.525'e kadar sürmüştür. (38)

Habeşistan krallığının Yemenli göçmenler tarafından kurulduğunu ve bir müddet sonra güçlenen bu insanların, çevreye hâkim olarak sınırlarını genişlettiklerini, hatta, eski vatanlarına bile zaman zaman sefer düzenlediklerini gördük. Bu da bize, Arap yarımadası ile Habeşistan arasındaki münasebetlerin târihi köklere sahip olduğunu göstermektedir.

İktisâdî hayata gelince, Bizans ve Hind deniz ticaret yolları üzerinde bulunmaları sebebiyle Habeşlilerin ticarete ilgisiz kalmaları düşünülemezdi. Bilhassa, Bâbu'l-Mendeb'in önemi ve sağladığı faydalar devamlı olarak onları, bu bölgenin hâkimi olmaya zorlamıştır.

---

37. Trimingham, 36

38. Trimingham, 36-7

Habeşistan krallığı, dış dünya ile ticârî bağlantılarını Adulis limanı sayesinde sağlıyordu. Bu limandan açılan gemiler, güneyde Hindistan sahillerine kadar uzanabiliyordu. Habeşliler Hindistan'a ülkelerinde çok bol olan buhur, zümrüt ve fildişi gibi ürünleri satarlar, oradan da Hindistan ürünlerini alırlardı. Bu gemiler kuzeyde ise, Basra Körfezi'nin sonunda Fırat'ın döküldüğü yerlere kadar ulaşıyorlardı. Böylece Afrika'nın kıymetli ürünlerini Arap Yarımadası'nın en ücra köşelerine kadar götürme imkanını bulurlardı.(39)

Baharat ticaretini ellerinde bulunduran Habeşliler, ayrıca, Hicaz sahillerindeki Şuayba, el-Câr gibi limanlara sık sık gelirlerdi. Daha sonraları bu Habeşli tüccârların ticârî faaliyetlerini Arap Yarımadası'nın iç bölgelerine kadar yaygınlaştırdıklarını görüyoruz. Böylece Habeşliler kafilelerini karadan da Basra Körfezine götürme imkanına sahip olmuşlardır. Bu yolculuklar sırasında geçiş yolu üzerinde bulunan en önemli konak merkezi hiç şüphesiz ki, Mekke idi.(40)

Habeşlilerin Mekkelilerle olan ticârî münasebetleri onların iktisâdî hayatında önemli bir yer işgal ediyordu. Mekkelilerin de Habeşistan'a ticaret kervanları düzenlediklerini biliyoruz. Bu hususu daha sonra ele alacağız.

39.W. Heyd,Yakın Doğu Ticâret Târihi,11; Mahmud Es'ad,Târih-i Dîn-i İslâm,143-4

40.Hitti,I,158; Şelebî,Mevsûa et-Târihi'l-İslâmî ve'l-Hadâra el-İslâmiyye,I,124-6

Bu bölgedeki ticârî faaliyetlerin can alıcı geçiş noktası olan Bâbu'l-Mendeb boğazının önemi, göz ardı edilemez. Bu noktaya hâkim olan ülkenin bölgenin bütün ticârî haklarına sahip olacağı bir gerçektir. Bu yüzden Habeşlilerin bu ticârî faaliyetlerinin bel kemiğini teşkil eden Bâbu'l-Mendeb boğazına sahip olmak için, devamlı olarak Yemenlilerle savaştıklarını görüyoruz. Bilhassa son Habeş istilâsının da bu sebebe dayandığı batılı araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir.(41)

Habeşistan'ın bütün bu ticârî münasebetleri dolayısıyla devamlı olarak dış kültürlere açık kalması kaçınılmaz bir sonuçtu. Dünya üzerinde hâkim olan güçlü devletler Aksumluları da etkilemişlerdir. Bunun sonucu olarak Yunanlılar, Yahudiler ve Mısır Ptolemilerinden oluşan kolonizatörler Kızıldeniz sahili boyunca ticârî üsler kurmuşlar ve buraları kültür naklinin merkezleri olarak kullanmışlardır.(42)

M.S. İlk yüzyıllarda bilhassa Mısır Grekleri ile ticârî münasebetlerinin epeyce güçlü olduğu anlaşılan Habeşistan, daha sonra Bizans İmparatorluğu ile ticârî bağlantılar kurmuştur.(43)

41.Heyd,12: Mantran,İslâmın Yayılış Târîhi,62

42.Trimingham,35

43.M.S.I.yy.'da yazılan, yazarı bilinmeyen Periplus of the Erythraean Sea adlı kitapta, Habeşlilerin Grek Mısırlılarla olan ticârî münasebetlerinden bahsedildiği belirtilmiştir. Yazar, Habeşistan kralı Zaskoles'in Greklilerce bildirildiğini belirtmiş, ticârî faaliyetleri ve uygarlıkları hakkında geniş bilgiler vermiştir. Bkz: Jones-Monroe,22

Habeşistan'ın IV.yy.'da hristiyanlığa geçişi de Bizans ile münasebetlerine ayrı bir canlılık kazandırmıştır. Bizanslılar ihtiyaçları olan birçok ürünü bilhassa Çin ipeğini düşmanları olan İranlılardan almak yerine, dindaşları Habeşlileri tercih etmişlerdir.(44) Dini çıkarların yanında siyâsî çıkarlarda iki ülkeyi birbirine bağlıyordu. Zira Bizanslılar Kızıldeniz'in kuzey kısmına, Habeşliler de güneyine hâkimdiler. Bütün bu sebebler, Bizans ile münasebeti canlı tutmuştur. Hatta Habeşliler birçok defa Bizans'ın teşvikiyle, güneyde İran'ın ticârî üstünlüğünü kırmak için Çin kıyılarına ulaşmak istemişlerse de bunu başaramamışlardır.(45)

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere Eski Dünya'nın en canlı ticâret merkezinde bulunan Habeşliler birçok ülke ile ticârî bağlantı kurmuş ve bu ticâretlerini yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Bu arada birçok ülke Habeşistan'ın zenginliklerini göz önünde bulundurarak onunla yakın ticârî münasebetlerde bulunmak zorunda kalmıştır. Bunun yanında, Yemenliler de Kızıldeniz'in sağladığı faydaların diğer kısmına sahip olmaları sebebiyle devamlı olarak Habeşlilerle savaş halinde olmuşlardır.

44.Heyd,12; Abyssinia,15; "Ethiopia",M.E.N.A.,152

45.Heyd,12,14. Güneyd İranlıların ticâreti tekellerinde bulundurmaları hakkında detaylı bilgi için bkz: Heyd,5-7

3. Habeşistan'ın Dîni Durumu

Hız. Muhammed, İslâmiyeti tebliğ etmeye başladığı zaman, yöneltilen aşırı baskılar nedeniyle, tâbilerine, Hristiyan bir ülke olan Habeşistan'a sığınmaları tavsiyesinde bulunmuştu.

M.S.VII. asrın başında Habeşistan, Mısır kilisesine bağlı monofizit hristiyanlığın hâkim olduğu bir ülke görünümündeydi. Daha sonraki bölümlerde Habeşistan'a yapılan hicretlerle ilgili olarak bahsedeceğimiz bazı hadiselerde ortaya çıkacağı üzere, hâkim olan monofizit hristiyanlığın yanında, diğer hristiyan mezheplerinin de olduğu bir gerçektir. İslâmın yayılmaya başladığı yıllarda, müslümanların, çeşitli sebeplerle hristiyan bir ülkeye sığınmaları yüzünden biz, Habeşistan'da hristiyanlığın yayılışı ile ilgili olarak daha geniş bilgi vermeye gayret edeceğiz. Ancak buna geçmeden Hristiyanlık öncesi duruma işaret etmek istiyoruz.

Yahûdiliğin, Habeşistan'a hangi yollarla girdiği hakkında ilk devirlere ait kesin bir şey söylenememektedir. Bununla birlikte Yahûdiliğin, Habeşistan'a ilk olarak Mısır üzerinden gelen sürgünlerle ulaştığı tahmin edilmektedir. Daha önce Habeşistan krallarının, Süleyman ve Belkıs'ın soyundan geldiklerinin söylendiğini belirtmiştik. Bu Habeş versiyonu eğer doğru kabul edilebilirse, onları, daha ilk zamanlardan itibaren Yahûdî kanunlarını uygulamış oldukları açıkça söylenebilir.(46)

---

46. Abyssinia, 14-5; Fethî Gays, 31-8: Zâhir Riyâd, el-İslâm fi Etyûbiyâ, 31-2

Habeşistan'a gelen Yahûdilerin küçük bir bölümü iç bölgelere dağıılırken, büyük bir kısmı da Kızıldeniz sahilleri boyunca Habeşistan kıyılarına yerleşmişlerdir. Buralarda kurulan koloniler dîni tebliğ üniteleri vazifesini görmüştür. Bununla birlikte bu merkezlerin tesiri, Aksum üzerinde olmaktadır çok, kıyı şeridindeki çeşitli kabileler üzerinde kalmıştır.(47)

M.S.IV. yüzyılda kraliyet ailesinin hristiyanlığı kabul etmesi, Habeşistan'da yahûdiliğin gelişmesine ve Habeşistan krallığının resmî dîni olmasına engel olmuştur. Bu yüzden tesirleri sadece Kızıldeniz sahilleri boyunca sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte bu yahûdiler varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Habeşlilerin siyâhi yahûdi dedikleri Falashaların bu sürgünlerin soyundan geldiği söylenir.(48)

Yerli halk Hâmîler puta tapıcılığa inanıyorlardı. Bununla birlikte Sebeli göçmenlerin tesiriyle, bu insanların dîni inanışlarında bir değişme olmuştur. Tanrılarının

---

47. Trimmingham, 35-6

48. Jones-Monroe, 42; Abyssinia, 15. Hristiyan Habeşlilerin, dîni uygulamalarında bazı yahûdi âdetlerinin tesiri olduğu ileri sürülmüştür. Hristiyan seromonilerinde görülen bu yahûdi âdetleri, Yahûdiliğin uzun süre bu insanlar üzerinde tesirini sürdürdüğünü gösterir gibidir. Fakat tesirlerinin sadece kıyı bölgelerinde kaldığını göz önünde bulundursak onların hristiyanlar tarafından asimile edildiklerini ve bazı âdetlerin böylece birbirine tesir edip karıştığını kabul etmek daha uygun gözükmemektedir. Bu yahûdi âdetlerinin tesiriyle ilgili olarak geniş bilgi için bkz: Jones-Monroe, 39-41

çokluğuyla bilinen Sebeliler onlara daha gelişmiş ve mükemmel bir puta tapıcılığı tanıtmışlardır. Yahûdilik kıyı bölgelerde yerleştiği için, iç bölgelerde tesirini gösteren putperestlikle mücadele gücünü gösterememiştir.

Şüphesiz ki bu göçmenler, kendi kültürlerinin bir parçası olan dîni inanışlarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Sebelilerin tanrılarının çokluğuyla meşhur olduklarını belirtmiştik. Bununla birlikte bu göçler sırasında tanrılarının bir kısmı Sebelilerle gelebilmiştir ki, bunlar da, gezegenler ve yeryüzü tanrıları gibi daha çok evrensel olan tanrılardır.(49)

Bu göçmenler gelişlerinden bir müddet sonra ülkenin basit pagan inanışını, kendi tanrılarıyla hâkimiyetleri altına almışlardır. Bu sebeble Aksum, taşa tapma ile birlikte, güneşe kurban adama âdetinin yaygınlaştığı bir merkez olmuştur. Ayrıca Ava şehrindeki kalıntılar da bize Sebelilerin, ülkenin dîni yapısını ne kadar etkilediklerini göstermektedir. Bu tesir sebebiyle biz, Habeşistan krallarının, puta tapma inancını temsil ettiklerini görüyoruz.

Aksum ve çevresindeki obeliskler ülkede yaygın olan puta tapıcılığı açıkça göstermektedir. Aksum obelisklerinin, tanrılara adanmış veya kralların ölümünden sonra dikilmiş

49.Trimingham,37. Sebe ve Habeş tanrılarının benzerlikleri ve Sebe tesiri ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz: E. Littmann,"Abyssinia",Encyclopeadia of Religion and Ethics,I,57; Trimmingham,36-7; Cevad Ali,III,452,VI,52-3, VIII,23

anıtlar olabileceği söylenmiştir.(50)

Habeşistan'da putperestlik, hristiyanlığı kabul eden kral Ezana devrine kadar devam etmiştir. Hatta arkeoloji araştırmaları hristiyan olmadan önce, Ezana'nın, bir yazıtında, putperest inanışı temsil eden tanrıları zikrettiğini, ayrıca, hükümdarlığının ilk yıllarında bastırdığı paraların üzerinde, hilâl varken, daha sonra bastırdıklarında haç sembolünün yer aldığını ortaya çıkarmıştır. Böylece Ezana'nın ilk yıllarda putperest olduğu, hükümdarlığının sonuna doğru hristiyanlığı kabul ettiği açıkça ifade edilmiştir.(51)

Daha önce Aksum krallığının sınırlarını nasıl genişlettiğini ve buna bağlı olarak ticârî faaliyetlerinin de ne kadar geliştiğini belirtmiştik. Aksum krallığının bu ticârî faaliyetleri aynı şekilde, IV.yy.'dan VII.yy.'a kadar gelişmeye devam etti. Buna bağlı olarak Aksumlular bu yüzyıllarda Kızıldeniz, sahillerinin hâkimiyetini ellerinde bulundurmışlardır. Bugünkü modern Massawa'nın yakınındaki Adulis limanı sayesinde dış dünya ile yakın ticârî ilişkilerini sürdürmüşlerdir.(52)

Bu münasebetlerde en güçlü yeri Bizans'ın aldığını gördük. İşte bu asırda Bizans İmparatorluğu ile sürdürdüğü ticârî bağlantılarla birlikte Hristiyanlık Aksum krallığına girmiştir. Aksum kilisesinin hakiki kurucuları, Frumentius

---

50. Trimmingham, 33

51. Trimmingham, 37; Jones-Monroe, 28

52. "Etiopia", M.E.N.A., 152; Cevad Ali, VII, 251

ve Aedesius olmuştur. Bununla birlikte, daha önceleri bu bölgelere gelen hristiyan tüccarlar, kendilerine bir zemin hazırlamışlardır.(53)

Hristiyanlık Aksum'a dördüncü asrın ortalarında, İskenderiye yoluyla girmiştir. İskenderiye patriği Athanasius tarafından görevlendirilen Frumentius ilk Aksum rahibi olmuştur.(54)

Frumentius rahip olarak Aksum'a geldikten sonra saltanatının sonuna doğru Habeşistan kralı Ezana'yı hristiyan yapmıştır. Yukarda bahsettiğimiz bulgular da bunu teyid etmektedir. Böylece Ezana'nın krallığı zamanında hristiyanlık, Aksum'un resmi dini olmuştur.(55)

---

53. Trimingham,38. Bu misyonerlerin faaliyetleri hakkında orijinal bir kaynak, bilgilerini bizzat Aedesius'tan aldığını belirten rahip Rufinus'un Ecclesiastical History adlı kitabıdır. Bu kitapta onların yolculukları, Habeşistan'da ki maceraları, daha sonra ülkeyi terkedişleri anlatılmaktadır. Bkz: Jones-Monroe,26-7; Trimingham,38-9. Daha sonra Frumentius Aksum rahibi olarak Habeşistan'a geri dönmüştür.

54. Abyssinia,15; Jones-Monroe,35

55. Jones-Monroe,28; Trimingham,40; Cevad Ali,III,452,456; Abyssinia,15. The Middle East and North Africa adlı kitapta verilen bilgiye göre Aksum'a ilk olarak getirilen İskenderiye menşeli monofizit hristiyanlıktır. M.S.324'de Necâşî Ezana, Frumentius'un çalışmalarıyla yeni dine girmiştir. Bkz:"Ethiopia",M.E.N.A.,152. Bu bilginin doğru olmaması gerekir. Zira Frumentius zamanında İskendiye kilisesi İznik İnancını temsil ediyordu.

O sırada İskenderiye patrikliği, İznik Konsilince ortaya konan Teslis İnancının(56) kuvvet merkezi idi. Bununla birlikte İskenderiye'de çeşitli mezhep mücadeleleri de görülmüyordu. Hatta bir ara İskenderiye papazı olan Arius'un ortaya koyduğu Aryanizm(57) inancının, M.S.325'de İznik Konsilince aforoz edilmesinden sonra, Konstantius'un önderliğinde meydana gelen, Aryanizm'i ihyâ hareketi sebebiyle, Athanasius sürgün edilmiştir. Aryanizm taraftarları İskenderiye patrikliğine hâkim olmuşlardır. Hareketin önderi Konstantius, Ezana'ya bir mektup göndererek, Frumentius'un, yeni patrik George'den talimat alması için, geri gönderilmesini istemişse de, bu sonuçsuz kalmıştır. İskenderiye'deki Aryanizm'e mensup hristiyanlar Himyer, Sebe ve Habeşistan'a Aryanizm'i yaymak üzere misyonerler göndermişlerdir. Fakat bu misyonerlerin faaliyetleri Habeşistan'da başarı elde e-

---

56.M.S.325'de İznik'te toplanan Konsil'in ortaya koyduğu Resmî Hristiyan doktrini'dir. Bu inancın ilk iki unsuru İznik Konsili'nde ortaya kınmış, daha sonra M.S.381'de İstanbul'da toplanan II. Konsille Teslis İnancının üçüncü unsuruyla Teslis doktrini ortaya çıkmıştır. Bu inanca göre üç unsur da aynı cevherdendir. Biz sadece, bu doktrinde İsâ'nın baba olan Allah'tan doğmuş olduğuna inanıldığına dikkati çekmek istiyoruz. Geniş bilgi için bkz: Mehmet Aydın, Hristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hristiyan İtizalleri", A.Ü.İslâmî İlimler Dergisi, V, 141-7

57.Aryanizm, Milâdî IV. asrın başlarında ortaya çıkmış olan bir itizal hareketidir. Teslis'i oluşturan üç unsurun farklı ve ayrı cevherler olduğunu, tabiatlerinin de ayrı olduğunu ileri süren bu görüş M.S. 325'de İznikte toplanan Konsil tarafından aforoz edilmiştir. Bkz:Aydın, A.Ü.İ.İ.D. ,V, 148

dememiştir. Bir müddet sonrada Aryanizm gücünü kaybetmiştir.(58)

Bu arada Teslis inancına mensup İskenderiye patrikleri uzun müddet; Nestorius(59), Makedonius(60) ve Apollinaire'nin(61) itizallerine karşı mücadele ederek Teslis inancının koruyucuları olmuşlardır. Fakat bu inançlarındaki hassasiyet onları; İsa'nın insânî tabiatının, ilâhî tabiat içinde eridiğini ileri sürmeye sürüklemiştir. Böylece İsa'da sadece ilâhî tabiatın mevcut olduğu (monophysite) neticesine varmışlardır. Bu görüş, daha sonra M.S. 451'de Kadıköy (Calcedoine) Konsili tarafından aforoz edilmişse de

---

58.Greenfield,27: Jones-Monroe,37

59.Nestorius, İsa'nın insan tabiatı üzerinde duran Antakya İlahiyat ekolünün görüşlerinden kaynaklanan Nesturi hareketinin öncüsüdür. O , İsa'nın iki tabiat sahibi bir varlık olduğu tezini ileri sürmüştür. Hareketin öncüsü Nestorius, İsa, içinde Allah'ın kelimesinin bulunduğu bir insandan başka birşey değildir, diyerek İsa'nın insan-Allah değil, sadece Allah'ın taşıyıcısı olduğunu belirtmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Aydın,A.Ü.İ.İ.D.,V,150-3

60.IV. Milâdî asırda İstanbul patriği olan Makedonius, Kuhu'l-Kudüs'ün ulûhiyetine karşı çıkmış ve onun yaratılmış olduğunu belirtmiştir. M.S.381'de I.İstanbul Konsili tarafından Makedonius ve taraftarları aforoz edilmiştir. Bkz: Aydın,A.Ü.İ.İ.D.,V,149

61.Monofizit doktrinin habercisi olara görülen Apollianire, İsa'nın günahattan kurtarıcı doktrinini inkar ederek "Ulûhiyet ve ceset bir tek tabiatı oluşturan iki kısımdır..." görüşünü ortaya atmıştır. Bkz: Aydın,A.Ü.İ.İ.D.,V,153

İskenderiye bu inanışın merkezi durumuna gelmiştir.(62) Bir müddet burada hem Melkit (Resmî Hristiyan Doktrini) hem de Monofizit patriğin görev yaptığı görülür. Onların mücadeleleri bazen kanlı olaylara da sahne olmuştur.(63)

İlk günlerden itibaren İskenderiye kilisesine çok yakından bağlı olan Habeş kilisesi, tabiatıyla doktriner meselelerde de onun yolunu takip edecekti. İskenderiye'deki bu mücadelelerden sonra Habeşistan'a ulaşan inanç Monofizitlik olmuştur. Bu yüzden, yapılan misyoner faaliyetleri sonunda, yaklaşık bir asır kadar sonra, Monofizit görüş yaygınlık kazanmıştır.(64)

Trimingham, dîni metinlerde Suriye'den Aksum'a gelen dokuz rahipten bahsedildiğini belirtir. Monofizit inancın, İskenderiye'den sonra ikinci büyük merkezi olan Suriye'den gelen bu rahipler de pek tabiidir ki Monofizit doktrini ni bu bölgede yerleştirmeye çalışmışlardır. Böylece kuruluşundan beri İskenderiye kilisesine bağlı Aksum kilisesinin monofizit eğilimi kökleşmiştir.(65)

62.Jones-Monroe,37. Kadıköy Konsili tarafından aforoz edilen Monofizit doktrin, bir ara zâafa uğramışsa da VI. yüzyılda yeniden canlandırılmıştır. Urfa piskoposu Jasques Baradai tarafından gerçekleştirilen bu hareket, Ya'kûbiler veya Ya'kûbî adı altında devam etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Aydın,A.Ü.İ.İ.D.,V,153-6

63.Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,340

64.Greenfield,27; Abyssinia,15

65.Trimingham,40

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Habeşistan krallığı İslâmiyetin doğuşundan iki asır önce, İsa'-da tek bir ilâhi özellik gören Monofizit hristiyan formunu benimsemiştir. Daha sonra misyonerlerin faaliyetleri, bu bölgede sadece monofizitliğin yerleşmesini sağlamıştır. İslâmiyetin doğduğu sırada Habeşistan'ın aynı özellikleri taşıdığı söylenebilir.

I.BÖLÜM: İSLAM'DAN ÖNCE HABEŞİSTAN'IN ARAP YARIMADASI VE MEKKE İLE MÜNASEBETLERİ

1. Habeşistan'ın Arap Yarımadası ile Münasebetleri

Ticârî münasebetleri dolayısıyla Habeşistan krallığının diğer ülkelerle sıkı münasebetlerde bulunduğunu ve bu münasebetler sırasında hristiyanlığın Habeşistan'a girdiğini belirtmiştik. Ezana devrinde Aksum'un resmen din değiştirmesi, kendisini hristiyanlığın hâmisî sayan Bizans imparatorluğu ile siyâsî bir bağlantı kurması bakımından bir zemin hazırladı. Aksum'un en yüksek gücüne ulaştığı VI.yy.'da, özellikle Bizans imparatoru Justinyen devrinde Bizansla yakın diplomatik ilişkiler sürdürüldü. Bu arada hristiyanlık Güney Arabistan'a da Habeşistan yolu ile muhtelif kıyılardan misyonerler vasıtasıyla yayılmaktaydı. Eski yurdu ile kurulan bu dînî bağlantı, Aksum'u, bir kez daha, Güney Arabistan'a doğru maceraya sürükledi.(1)

1."Ethiopia",M.E.N.A.,152; Şelebî,I,100; Trimmingham,40; Cevad Ali,III,180,VI,607-15; Hristiyanlığın Güney Arabistan'a hangi yollarla ve nasıl girdiği hakkında hristiyan ve islâm kaynaklarında birbirine uymayan farklı rivayetler için bkz: İbn Hişâm,I,31-5; es-Süheylî,er-Ravdu'l-Unuf,I,191-211; Taberî,Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk,II,117-23 (trc.,I/3,1140-48); Cevad Ali,III,174 vd.,VI,623 vd.

Kaleb Ela Asbeha -Yunanca Ellesbaas veya Ellestheaeus-altıncı yüzyılın ikinci çeyreğinde Habeşistan'da saltanat sürdü. O dönemde Yahûdiliğin, Yemen'de önemli etkileri görülürken Yahûdiliği kabul etmiş olan Zû Nuvâs (Masrûq, Damnus, Dimianos) da Himyer'e hâkimdi. Hristiyanlığın, bölgesinde ve yakın çevrelerde yayılması, Zû Nuvâs'ı endişelendiriyordu. Bilhassa Necrân bölgesi, hristiyanlığa katılma hareketinin merkezi durumundaydı.(2)

Zû Nuvâs, bir taraftan dîni taassubu, diğer taraftan Necrân hristiyanları vasıtasıyla Habeş nüfuzunun ülkesine uzanmasından duyduğu endişe sebebiyle, Necrân'daki hristiyanları ya museviliği kabul etmek veya 'uhduğ' ismi verilen içi ateş dolu çukurlara atılmaktan birini tercih etmelerini şart koşturmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de de işaret edilen bu vak'a neticesinde yahûdiliği kabul etmeyi reddettikleri için birçok hristiyan imha edilmiştir.(3)

M.S.523'teki bu kırım, hristiyanların, Aksum kralı Ela Asbeha'ya, zulme uğrayan dindaşlarını savunmak üzere müdahale etmesi için müracaat etmelerini ve akabinde Habeş is-

---

2.Jones-Monroe,30; Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,309; Cevad Ali,III,469; Trimmingham,41

3.Kur'ân-ı Kerîm,85,4-7; Ya'kûbî,I,161; İbn Kuteybe,637; Taberî,Târîh,II,222(trc.I/3,1148 vd.); Hitti,I,97; Şelebî,I,100; Cevad Ali,VI,29-31; Ahmed Emîn,Fecru'l-İslâm,24; Brockelmann,3. Muhammed Ebû Zehre, K. Kerîm'in onları mü'minler olarak isimlendirmesi sebebiyle Necranlıların bozulmamış hristiyanlığa inandıklarını belirtmiştir. Bkz:Hâtimu'n-Nebiyyîn,I,46. Uhduđ vak'ası hakkında daha geniş bilgi için bkz: Mustafa Fayda,İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı,10 ilgili dipnotta gösterilen kaynaklar

tilâsını beraberinde getirdi(4); ama bu Habeş istilâsının ekonomik bir nedenden olması da mümkündür. Çünkü, Habeşliler, öteden beri bu zengin bölgenin kontrolünü ellerine almak ve Kızıldeniz'den Hint okyanusuna geçişi sağlamak istiyorlardı.(5)

Zû Nuvâs'ın hristiyanlara karşı olan bu zulmünü, Devs Zû Sa'lebân isimli bir şahıs, Bizans İmparatoruna bildirerek kendilerine yardım etmesini istedi. İmparator da memleketinin Yemen'e uzaklığını ileri sürerek, Habeş hükümdarına, Yemen'lilere yardım etmesini isteyen bir mektub gönderdi.(6) Kaynaklardaki diğer bir rivayette, işkenceye tâbi tutulanların, yanık incil sayfalarıyla birlikte, doğruca Necâşî'nin huzuruna çıktıkları belirtilmiştir.(7)

Neticede, bu yardım talebi sebebiyle, Bizans hükümdarı Justin döneminde, Aksum kralı Kaleb Ela Asbeha, 70.000 kişilik bir ordu hazırladı.(8) Eskiden beri Yemen'e sık sık

---

4. Trimmingham, 41; Jones-Monroe, 30

5. Mantran, 62. Yunan kaynaklarındaki bilgiye göre, Habeşliler bu sefere Bizans tüccarlarına yapılan saldırılar sebebiyle ticâretlerine darbe inmesi üzerine kalkışmışlardır. Bkz: Cevad Ali, III, 462, 467-8; Heyd, 12

6. İbn Hişâm, I, 37; es-Süheylî, I, 217-20; Fayda, 10

7. İbn Kuteybe, 637; İbn Habîb, Kitâbu'l-Muhabber, 368; Taberî, Târîh, II, 123-4 (trc., I/3, 1149); İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ân' il Azîm, VIII, 370; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 310; Cevad Ali, III, 457; Şelebî, I, 100. İkinci rivayete göre, bu isteği kabul eden Necâşî, Bizans İmparatoruna bir elçi göndererek ondan savaşmak üzere Habeşlilerin Yemen'e nakli için gemi istemiştir.

8. Ya'kûbî, I, 162; Jones-Monroe, 30. Hamidullah, bu sayının yunanca kaynaklarda 120.000'e ulaştığına işaret eder. Bkz: İslâm Peygamberi, I, 311

saldırılarda bulunan Habeşliler, M.S.525 yılında, içinde fillerin de bulunduğu büyük bir orduyla, Eryat komutasında, Zû Nuvâs'ın üzerine gittiler.(9) Bu sefer hazırlıkları, Cosmas tarafından, Adulis ziyaretinde görülüp kaleme alınmıştır.(10)

Sefer çok başarılı olmuş, yerli halkın da yardımlarıyla Habeşliler, Zû Nuvâs'ı mağlup etmişlerdir. Himyer krallığı vergiye bağlanmış ve Eryat, kral nâibi olarak kalmıştır.(11)

9.İbn Hişâm,I,37. J.Rcykmans, Kaleb Ela Asbeha'nın birincisi 523'de olmak üzere iki sefer düzenlediğini belirtir. Birincisinde Zû Nuvâs kaçmış ve galib gelen Habeş ordusu geri dönmüştür. Fakat devam eden zulüm sebebiyle ikinci bir sefer düzenlenmiştir. Bkz:Cevad Ali,III,480-1. Habeş kaynaklarına göre Zû Nuvâs'ın kıyımından önce Habeşliler Zû Nuvâs'a yardım eden hristiyanları cezalandırmak için bir birlik göndermişlerse de bu birlik dağılmıştır. Daha sonra kıyım hareketi başlamıştır. İslâm târihi kaynaklarındaki diğer bir rivayete göre Eryat ordusu gönderilmeden önce Habeşliler Seyf'in şehri kendilerine teslim etmesi üzerine San'a'yı ele geçirmişlerdir. Daha sonra Zû Nuvâs'ın bütün Habeşlilerin öldürülmesini isteyen mektubuyla Habeşliler öldürülmüş ve bunun üzerine Necâşi, Eryat komutasında bir ordu göndermiştir. Eğer bu anlatılanlar aynı hadiseler ise detaylardaki ayrıntıları bir kenara bırakırsak, Ryckmans'ın görüşüne uygun düşmektedir. Bkz:es-Süheylî,I,218; Taberî, Târîh,II,127(trc.,I/3,1155 vd.); Cevad Ali,III,467-8. Ayrıca Hamidullah'ın İbn Kelbî'den nakli için bkz: İslâm Peygamberi,I,311

10.Jones-Monroe,30

11.Fayda,10; Trimmingham,41. Zû Nuvâs'ın mağlubiyeti ile ilgili olarak Yunan ve İslâm kaynaklarındaki rivayet farklılıkları için bkz: Cevad Ali,III,471-2; Jones-Monroe,30

Birkaç yıl sonra, Himyer'de bulunan Habeş işgal kuvvetleri, Eryat'a baş kaldırmış; Habeş kumandanlarından biri olan Ebrehe, Eryat'ı öldürmüş ve Yemen'de iktidarı ele geçirmiştir.(12) Dahilde bir savaşı bertaraf edebilmek için Necâşî, bu oldu bittiyi kabul etmek zorunda kalmış ve Ebrehe'yi Yemen'deki kral nâibliği vazifesine getirmiştir.(13)

San'a şehrini, merkez olarak kullanan Habeşliler, Yemen'de kaldıkları süre içinde, hristiyanlığı yaymak için büyük gayret göstermişlerdir. Cosmas Indicopleustes, 535 yılında Arabistan'daki kiliselerin ve misyonerlerin çokluğundan bahseder.(14)

12.İbn Hişâm,I,42; Ya'kûbî,I,162; Taberî,Târih,II,128-9(trc., I/3,1158 vd.) Ebrehe'nin kim olduğu hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Geniş bilgi için bkz: Cevad Ali, III,480-3; Jones-Monroe,30

13.İbn Hişâm,I,42; Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,312; Cevad Ali,III,482. Bir diğer rivayet göre Asbeha tarafından Ebrehe'ye karşı iki kuvvet gönderilmiş bunlardan bir tanesi onun tarafına geçmiş, diğeri ise yenilmekten kurtulamamıştır. Bunun sonucunda Necâşî, Ebrehe'nin krallık haklarını tanımıştır. Bkz: Cevad Ali,III,472; Jones-Monroe,30

14.Cevad Ali,III,506. Yemen'de hristiyanlığı yaymak için oramisyonerler gönderilmiştir. Bu misyonerlerden en meşhuru Gregentius'tur. Bkz:Cevad Ali,III,463,506; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I,312. Cevad Ali, Yemen'de hristiyanlığı yaymak isteyen Habeşlilerin Ma'rib'deki (Elmaka, Yalmaka) mabedini yıktıklarını naklederek, bu mabedin putperestlerin mabedi olduğu için veya malzemelerini Ma'rib'de inşa edecekleri kilisede kullanmak için yıkmış olabileceklerini belirtir. Bkz: VI,297

Ebrehe'nin Yemen'deki faaliyetleri hakkında kıymetli bilgiler veren, kendisine ait bir kitabe, Glaser tarafından neşredilmiştir. Yemen'de Mârib seddi duvarı üzerindeki bu yazı, 136 satırdan oluşmaktadır ve milâdî 543 tarihini taşımaktadır.

Birçok ilim adamının tercihiine göre, Kinde valisi olan Yezîd b. Kebşe, Ebrehe'ye karşı bir ihtilâl başlatmış; fakat başarılı olamamıştı. Bu sırada Mârib seddinin çatladığı ve tamir için imkanların seferber edildiği görölüyor. Daha sonra ise isyanların devam ettiği, fakat Ebrehe'nin hâkimiyeti sağladığı anlaşıyor. Yine bu kitabeden öğrendiğimize göre, Ebrehe, Aksum kralının de dahil olmak üzere, müteaddit yabancı hükümdarların sefirlerini kabul etmiştir.(15)

Cevad Ali, Ebrehe'ye ait bir başka kitabeden daha bahsetmektedir. Ebrehe'nin seferlerini anlatan bu kitabe, 535 veya 547 tarihini taşımaktadır. Ryckmans tarafından neşredilen 10 satırlık bu kitabede, sefere katılan Yemen melikleri sayılmakta, elde edilen zaferlerden ve mağlupların birçok rehinler vererek, Ebrehe'den teminat aldıklarından bah-

---

15.Kitabe'nin metni ve gerekli açıklamalar için bkz: Cevad Ali,III,483-93. Yemen'deki Habeşli başkanın Habeşistan, Bizans, İran ve Hîre ve Gassan krallarının sefirlerini kabul etmesi vakıası, ancak Yemen'in muhtar bir ülke olması ile izah edilmek istenmiştir. Anlaşıldığı üzere, Ebrehe uzun müddet süren iç kargaşa sonunda hâkimiyetini içte ve dışta kabul ettirmiştir. Bkz: Hamidullah,İslâm Peygamberi, II,1078; Cevad Ali,III,489

sedilmektedir.(16)

Ryckmans'ın neşrettiği bu kitabeye bakarak, bazı tarihçiler, bunun Kâbe seferine işaret ettiğine inanmışlardır. Bazıları ise, Ebrehe'nin, Mekke'de son bulan, Arab Yarımadası'nın üst kısmındaki yayılmacı hareketine işaret ettiğini belirtirken; bir kısmı da bu kitabede işaret edilen seferlerin, fil seferiyle alâkası olmadığını, çünkü bu seferlerin 547'de yapıldığını belirtmişlerdir. Fakat şurası açıktır ki Ebrehe, bir müddet sonra istilâ hareketine başlamış ve Ma'd, Hılban üzerine sefer düzenlemiştir.(17)

2. Habeşistan'ın Mekke ile Münasebetleri

Bu olayları takip eden yıllar içinde Ebrehe, Mekke'deki Kâbe'ye hac için gitmek yerine bir başka hristiyan merkezi olmak üzere Kulleys (el-Quallis) adını verdiği bir kiliseye San'a'da inşa ettirdi.(18) Arapların kullandığı takvimin hesaplarını yapmakla vazifeli Kinane'li başkan(19)

16.Cevad Ali,III,493-6

17.Cevad Ali,III,495-500

18.İbn Hişâm,I,43; el-Belâzuri,Ensâb,I,67; İbn el-Kelbî, Putlar Kitabı,44; el-Kazvîni,Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd,21; Taberî, Târîh,II,130-2(trc.,I/3,1160). Kilisenin özellikleriyle ilgili olarak zengin bir edebiyat mevcuttur. Bkz: es-Süheylî,I,244-6; Cevad Ali,III,500-3. Bu kilisenin inşasında Sebe kraliçesinin eskiden kalma sarayının malzemeleri kullanılmıştır. Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,313; Cevad Ali,III,502. Cevad Ali, bunun müessif bir hareket olduğunu belirtir.

19.Arapların kullandığı takvim usûlü (Nese, Nesî) hakkında bkz: es-Süheylî,I,247-50; Hamidullah,İslâm Peygamberi,II,848-52

tarafından kilise binasına yapılan tecavüz ve saygısızlık üzerine, bu kiliseye rakip olarak gördükleri Kâbe'yi yıkmak için, bir grup filin de içinde bulunduğu bir orduyla, Yemen'den hareketle Arabistan'ın kuzey bölgelerine doğru büyük bir askerî sefer tertipledi.(20)

Cevad Ali, bu istilânın siyâsî bir sebebe dayandığını belirtmektedir. Onun değerlendirmelerine göre, Habeşliler, Mekke seferi için kışkırtan Rumlar, kuzey kısımlara

---

20.İbn Hişâm,I,45; Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,17,315; Cevad Ali,III,508-10. Bu istilânın sebebi, İbn Kesîr'deki bir rivayete göre Mekkeli gençlerin kilisede bir ateş yakarak zarara sebep olmalarıdır. Bkz: İbn Kesîr,Tefsîr,VIII,370. Bu rivayetle ilgili olarak diğer kaynaklar için bkz: Cevad Ali,III,510. Ayrıca bkz:Diyarbakır,I,188. Cevad Ali, Kurtubî'den naklen buna benzer bir olay nakletmektedir. Şu farkla ki, genç tüccarlar Habeşistan'da bir kiliseyi hataen yakmışlar, bunun üzerine Necâşî, Ebrehe'ye Kabe'yi yıkmasını emretmiştir. Bkz: Cevad Ali,III,512. Bu rivayet için ayrıca bkz: İbnü'l-Cevzî,Zâdü'l-Mesîr fî ilmit-Tefsîr,IX,232. Suyûtî ise Ebrehe'nin Mekke seferine sebep olarak Ebrehe'nin torununa hac dönüşü yapılan saygısızlığı göstermekte ve bu iş için adamlarından birini görevlendirdiğini belirtmektedir. Suyûtî'nin rivayeti ve Cevad Ali'nin değerlendirmeleri için bkz: III,510-2. Bu rivayet için ayrıca bkz: İbn Kesîr,Tefsîr,VIII,375. Trimmingham ise, Ebrehe'nin Hicazlı bir müttefikin olan Muhammed b. el-Huzâfî'nin katledilmesi rivayetini nakletmekle yetinmiştir. Bkz: Trimmingham,41. Bu rivayet için bkz: Taberî,Târîh,II,131(trc.,I/3,1162), yine aynı müellifin el-Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân,XXX,166. Ebrehe'nin müttefiki olan Muhammed b. el-Huzâfî, İbn Habîb'in bildirdiğine göre öldürülmemiş ve fil ordusuna katılmıştır. Bkz:İbn Habîb,Munammak,72,Muhabber,130. Ayrıca bkz: İbn Sa'd,et-Tabakâtü'l-Kübrâ,I,169

kadar fethedilmiş olan Arab Yarımadası'ndan gelecek yardımla İranlılara karşı daha rahat savaşacaklardı. Ülkenin kuzey ve güney irtibatını sağlayan Mekke'nin fethiyle de aynı zamanda Arab Yarımadası'nın siyâsî ve iktisâdî hâkimleri olacaklardı.(21)

Dînî ve siyâsî sebeblere dayanan bu istilânın gerçekleşebilmesi için birçok yerin fethedilmesi gerekiyordu; en azından mukaddes saydıkları bu yapının yıkılacağını öğrenince birçok Arap kabilesi buna karşı koyacağı için bu seferin kolay olmayacağı açıktı.

Nitekim, Kâbe'ye karşı tertiplediği askerî harekâtı başlattığında, yol üzerinde, onun bu gayesini paylaşmayan bir takım kabilelerle karşılaşmıştı.(22) Hatta bunlara önce

---

21.Cevad Ali,III,512-3,517-9,IV,114. Romalı tarihçiler, Neron'ı istilâ eden Aelius Gallus(M,Ö.24)'un Mekke'ye gitmek istediğinden, fakat buraya varamadığından bahsetmektedirler. Neron(M.S.68) zamanında da buralara gelen Romalılar, şüphesiz ki, Yemen ticâret yollarına hakim olmak istiyorlardı. Bizans İmparatoru da, Kusayy zamanında nüfuzunu Arabistan'a yaymak istemiştir. İmparator Justinyen'in de Habeşistan yoluyla Hindistan ticaretini geliştirmek ve İran tekelini kırmak için Habeşistan'a bir elçi gönderdiğini göz önünde bulundurursak Cevad Ali'nin bu görüşü uygun gözükmektedir. Bkz:Cevad Ali,III,518-9; Hamidullah,İslâm Peygamberi,II,885; Jones-Monroe,32; Heyd,8

22.İbn Hişâm,I,46; Taberî,Târîh,II,131-2(trc.,I/3,1163-4); Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,518. Bu karşı çıkış yanında bazı destekçileri de görüyoruz. Has'am kabilesinde o sırada belli bir sayıda hristiyan bulunuyordu. Hamidullah, İbn Habîb'ten naklen Ebrehe bu harekâtı başlattığında, bu orduya iki Süleym'linin katıldığını belirtir. Bkz: Hamidullah, İslâm Peygamberi,I,315,502; İbn Habîb,Munammak,72. Ayrıca bu orduya Kinde, Havlan, Eş'ar, Humeys kabilelerinden de

Yemen'de ve sonra da daha ileride, Has'am kabilesinin topraklarından geçerken rastlamıştı. Ebrehe, bu çeşit kabilelerin gösterdiği direnişi kırmış ve bu kabilelerden rehberler edinerek Muğammis önlerine kadar gelmiştir.(23) İstilâcılar, Mekke bölgesinde birçok zarar ve ziyana sebep olmuşlardır.(24) Saldırı öncesinde Ebrehe ile Abdulmuttalib arasında yapılan görüşmede Abdulmuttalib, "Bu evin sahibi

---

katılanlar olmuştur. Bkz: İbn Hazm, Cemharatü Ensâbi'l-Arab, 198; Cevad Ali, III, 519

23. İbn Hişâm, I, 47-8; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 518-9.

Has'am'lıların kumandanı Nevfel, esir edilince yol göstermek suretiyle hayatını kurtarmış ve onları Tâif'e kadar getirmiştir. Tâifliler de el-Lât putlarına dokunmaması şartıyla Mekke'ye kadar kendilerine, yolu göstermesi için Ebû Rigâl adında bir rehberi ona vermişlerdir. Ebû Rigâl Mekke yakınlarına vardığında Muğammis'te ölmüştür. Mekkeliler nefretlerini göstermek için onun bu kabrini taşıyagelmışlerdir. Onun mezarına 'altından mûmul iki ağaç dalının gömüldüğü ve daha sonra Hz. Muhammed'in onun mezarının açılmasını ve bu hazinenin çıkarılmasını emrettiği de rivayet edilmiştir. Bkz: İbn Hişâm, I, 48; Belâzurî, Ensâb, I, 25-6; Taberî, Târîh, I, 132(trc., I/3, 1165); es-Süheylî, I, 259; Diyarbekrî, I, 188; Cevad Ali, III, 513-4; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 519

24. İbn Hişâm, I, 48; Taberî, Târîh, II, 133(trc., I/3, 1165-6);

Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 315, 518; Cevad Ali, III, 513

Mekke önlerine gelen bu istilâcılar Abdulmuttalib'e ait ikiyüz deveyi kaçırmışlardır. Daha sonra Ebrehe ile görüşmeler yapılırken bu develer sahibi Abdulmuttalib'e iade edilmiştir.

Allah'tır, O kendi evini koruyacaktır." demiş(25) ve şehir halkıyla civar dağlara çekilmiştir. Onun Mekke'den ayrılma-
dan önce Kâbe'de yaptığı ilticâ ise meşhurdur.(26)

Habeş ordusunun saldırısı, Kur'ân-ı Kerim'de de i-
şaret edildiği üzere başarısızlıkla sonuçlanmış ve Allah'ın
gönderdiği "Ebâbîl Kuşlarının attığı taşlarla" bu ordu ye-
nilgiye uğramıştır.(27) Bu taşların açtığı yaralar sebebiyle
daha sonra bu orduda veba (veya kızamık, çiçek hastalığı)
çıkmıştır.(28)

-
- 25.İbn Hişâm,I,49-50; Ya'kûbî,I,209-10; Taberî,Târîh,II,134
(trc.,I/3,1167). Kaynaklarımız bu konuşmayı zikrederler-
ken Abdulmuttalib'in Ebrehe üzerinde bıraktığı derin tes-
re dikkati çekmişlerdir. Ayrıca kaynaklarda Abdulmuttalib
Ebrehe'ye giderken yanında oğullarından bazılarının veya
Kinane, Hüzeyl reislerinin bulunduğu da söylenmektedir.
Bkz: Taberî,Târîh,II,134(trc.,I/3,1166,1168); İbn Hişâm,
I,50. Kinane ve Hüzeyl reisleri Ebrehe'nin hücumdan vazgeç-
mesi halinde kendilerine Tihâme gelirlerinin üçte birini
verebileceklerini belirtmişlerdir. Şelebî bu teklifi
Abdulmuttalib'in yaptığını ifade eder. Bkz: I,121
- 26.Ya'kûbî,I,209; Belâzurî,Ensâb,I,67; Taberî,Târîh,II,134-5
(trc.,I/3,1168-9); Halebî,İnsâmu'l-Uyûn fi Sîrati'l-Emîni'l-
Me'mûn,I,24
- 27.Kur'ân-ı Kerîm,105/1-5
- 28.İbn Hişâm,I,53-4; Taberî,Tefsîr,XXX,169. Bazı müelliflerce
Fil sûresindeki ayetler farklı yorumlara tabi tutulmuştur.
Mesela Cevad Ali, bu askerler arasında vebanın yayıldığını
ve bu sebeble öldüklerini ifade eder. Bkz:III,504,516-7.
Muhammed Abduh, atılan taşlarla askerler arasında kızamık
veya çiçek hastalığı yayıldığı riwayetlerini verdikten son-
ra, buna inanmanın gerekli olduğunu ifade eder. Ayrıca, bu
kuşların bazı hastalıkları taşıyan sinek cinsinden hayvan-
lar olarak, taşları da hayvanların ayaklarına yapışmış
topraklar olarak düşünmenin mümkün olduğunu ilave eder. Bkz:

Habeş ordusundaki askerlerin tamamına yakını ölmüş, çok az bir kısmı ise geriye çekilebilmiştir. Bu ordu-
dan bazı kişilerin Mekke'de kaldığı, hatta, Hz. Aişe'nin
orduyla beraber gelen filin bakıcılarını zavallı bir du-
rumda dilenirlerken gördüğü de rivayet edilir.(29) Bunun
yanında Ümmü Eymen'in de, bu ordudan Mekke'de kalanlar ara-
sında olduğu ve Abdulmuttalib'in onu ganimet olarak aldığı
ifade edilmiştir.(30)

Bu önemli olay Mekke halkına büyük bir moral vermiş-
tir. Kâbe'nin manevî değeri gözlerinde bir kat daha büyüdü.
Onların, yazışmalarında ve şiirlerinde tarih başlangıcı
olarak fil vak'asını kullandıkları görülür. Bu da bize ola-
yın onlar üzerindeki derin tesirini göstermektedir.(31)

Muhammed Abduh, Tefsîru Cüz-i Amme, 157-8. Taberî'deki bir
rivayette de atılan taşla birlikte bu hastalıkların ortaya
çıktığı ifade edilir. Bkz: Taberî, Tefsîr, XXX, 165. Muhammed
Abduh'un yukarıdaki fikirleri Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır
tarafından şiddetle tenkit edilmiştir. Bkz: Hak Dîni Kur'an
Dili, IX, 6123-5

29. İbn Hişâm, I, 57; İbn Sa'd, I, 92; Ayrıca bkz: Cevad Ali, III,
519

30. İbn Kesîr, Tefsîr, VIII, 373; es-Suyûtî, Ref' Şe'ni'l-Hubşân,
130 b; el-Âmirî, Behçetü'l-Mehâfil ve Buğyetü'l-Emâsil, II,
153

31. Yazır, IX, 6100; Cevad Ali, III, 520. Birkaç örnek için bkz:
İbn Sa'd, IV, 5, VIII, 17. Fil olayı Cahiliye, Muhadramûn ve
İslâm şairleri tarafından zengince işlenmiş ve bize büyük
bir malzeme bırakmışlardır. Bkz: İbn Hişâm, I, 57-61;
Belâzurî, Ensâb, I, 68-9; Cevad Ali, III, 482, 520-1. Bütün bun-
ların yanında Hz. Muhammed'in de bu olaya işaret ederek,
Hudeybiye seferinde, devesi Kasvâ'nın çökmesi üzerine
"Fili engelleyen onu da engelledi." demesi, bize bu olayın
Arap edebiyatındaki yerini göstermektedir. Bkz: Buhârî,

"Bugün bile Bedevî Araplar, Yemen'den Hicâz'a doğru uzanan bahârat yollarından birine 'Darbu'l-Fîl' (Fil yolu) adını vermektedirler. Aynı şekilde , Zurk yakınında çok sayıda kuyuları, 'Abâru'l-Fîl' -Fil kuyuları- adı verilmektedir."(32)

Yukarıda Yemen'e hâkim olan Habeşlilerin, Mekke seferine ve bu olayın Araplar üzerindeki tesirlerine işaret ettik. Mekke seferinin Arap-Habeş(özellikle Mekke-Habeş) münasebetlerinde olumsuz bir yer teşkil ettiği şüphesizdir. Bununla birlikte bu sefer öncesindeki zamana aid iyi ilişkilere de değinmek istiyoruz.

Şüphesiz ki, İslâm öncesi devirde, Arap-Habeş münasebetleri bölümünde özel bir yer işgal eden Habeşistan-Mekke ilişkilerinin, en bariz ve yaygın örneğini "İlâf" yani Mekkelilerin ticârî anlaşmaları teşkil etmektedir. Bu anlaşmalar sayesinde Mekkeliler Habeşistan ile doğrudan irtibat kurabilmişlerdir.

Eski devirde Mekke, doğu ve batı arasındaki beynelmilel ticâret yolu üzerinde bulunuyordu. Yemen'den Suriye içlerine kadar uzanan ticârî yol yanında bir de Kızıldeniz den Basra körfezine uzanan ve Mekke'den geçen ikinci bir yol mevcuttu. Arap Yarımadası'nı doğudan batıya kesen bu ikinci ticaret yoluyla Habeşistan'ın baharat ve incileri diğer ül-

---

el-Câmiu's-Sahîh, 54/15

32.Lippens'ten naklen Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 315

kelere ulaştırılırdı. Bu sebeble Mekkeliler Habeşlilerle kolayca münasebette bulunurlardı.(33)

Ashâbu îlâf diye meşhur olan Abd Menâf oğullarının bu teşebbüsünden bahsetmeden önce Kureyşin ticaret ile olan alakasına kısaca değinmek istiyoruz.

Kureyşin ticaretle meşgul olmaya başladığı tarih hakkında kesin birşeyler söylenmese de Kusayy zamanında Kureyşlilerin, küçük çapta da olsa ticaretle uğraştığı açıktır.(34) Her ne kadar Kureyş isminin dağınık kabilelerin Kusayy tarafından toplanmasıyla verildiği söyleniyorsa da(35), bu ismin ticâret, alışveriş manalarına geldiği de rivayetler arasındadır.(36)

İbn Habîb'in verdiği bilgilere göre, Kureyşlilerin ticâreti ilk başlarda Mekke sınırları dışına çıkmıyordu. Yabancı tüccarlar oraya gelip karşılıklı alışverişlerini sürdürüyorlardı. Kureyşliler de bu yabancı tüccarlardan aldıklarını iç pazarlarda satarlardı. Yine İbn Habîb deniz tüccarlarının Cidde'ye mal getirdiklerinden bahsetmektedir. Hamidullah, Kur'ân müfessiri Nizâmuddîn el-Kumfî'nin (106. sûrenin tefsirinde) zikri geçen deniz tüccarlarının haki-

---

33.Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 22, 353; Ayrıca bkz: "İlâf veya İslâm'dan önce Mekke'nin İktisâdî-Diplomatik Münasebetleri" A.Ü.İlâhiyat Fakültesi Dergisi, IX, 215; Mahmud Es'ad, 142-3; Cevad Ali, VII, 290, 301; Şelebî, I, 124

34.Bazı tarihçiler bu tarihi Hûd a.s. kadar uzatmışlardır. Cevad Ali, bu rivayet formlarına güvenilmese de bunun Kureyşin ticaretle uğraşısının eskiliğini yansıttığını ifade etmiştir. Bkz: Cevad Ali, IV, 19-20

35.İbn Habîb, Munammak, 28

36.İbn Hişâm, I, 93

katte Habeşliler olduğunu ve Mekkelilerin "merkeplerle li-
mana gelip alışveriş yaptıklarını belirttiğini ifade e-
der.(37)

Daha sonraları bu Habeşli tüccarlar, bizzat itha-
lat için faaliyetlerini Mekke'ye kadar götürmüşler ve geniş-
letmişlerdir.(38) Onların bu şekildeki ticâreti, Hâşim'in
Şam'a gidip Bizans İmparatoru ile görüşmesine kadar devam
etmiş ve bundan sonra bu ticârî münasebetler karşılıklı se-
ferlerin düzenlenmesiyle sürdürülmüştür.(39) İbn Sa'd'ın bil-
dirdiğine göre, bu imparator, ayrıca ona, Habeşistan'a gi-
decek Mekke'li kervanlara da aynı şekilde davranması için Ne-
câşî'ye hitaben yazılmış bir tavsiye mektubu vermiştir.(40)
Fakat diğer kaynaklardaki bilgilere göre, Habeşistan'la
ticârî anlaşmayı bizzat diğer kardeşi Abdüşşems yapmış-

37.İbn Habîb,Munammak,42,219; Hamidullah,"İlâf", A.Ü.İ.F.D.,
IX,218

38.Hamidullah,İslâm Peygamberi,II,1011. Ayrıca bkz:"İlâf",
A.Ü.İ.F.D.,IX,218. Kusayy devrinde, Habeşistan'lı bir
tüccarın onun tarafından öldürülmesi de bize, daha o za-
manlarda Habeşlilerin Mekke ile ticârî münasebetleri ol-
duğunu göstermektedir. Bkz: İbn Habîb,Munammak,32

39.Kusay'ın torunlarından Hâşim, M.467 yılına doğru Leon I'
den, Filistin'e Mekke ticâret kervanlarının sevki hususun-
da imtiyaz tanıyan bir ferman elde etmiştir. Bkz: İbn
Sa'd,I,78; Belâzurî,Ensâb,I,58; Hamidullah,"İlâf",A.Ü.İ.
F.D., IX,218, İslâm Peygamberi,I,360,II,1077

40.İbn Sa'd,I,78. Ya'kûbî'deki bilgiye göre kardeşi Abdüşşems,
onun ölümünden sonra bu anlaşmayı yenilemek üzere gitmiş-
tir. Bkz: I,201

tır.(41)

Hâşim ve kardeşlerinin çeşitli ülkelerden temin ettikleri anlaşmalar sayesinde Mekkeliler yazın Şam'a, kışın da Habeşistan ve Yemen'e kervanlar düzenleme imkanını bulmuşlardır.(42)

Bu ticârî münasebetler dolayısıyla birçok Mekkelî Habeşistan'a gitme imkanını bulmuştur. Hatta tüccarların yanında şairlerin de Habeşistan'a gittiklerini ve Necâşî'nin huzuruna çıkarak onu methettiklerini görüyoruz.(43)

Bunlar arasında, Hüzeyl kabilesi şairlerinden Huveylid b. Muthıl el-Hüzelf'nin oğlu Ma'kıl b. Huveylid, el-Esved b. Evs b. el-Humrâ ve Hz. Muhammed'e yetişen Cahiliyye çağı şairlerinden el-A'sâ sayılabilir.(44)

-
- 41.İbn Habîb,Munammak,44; Belâzurf,Ensâb,I,59. Başka bir rivayette ise, Necâşî ile anlaşmayı yapanın Muttalib olduğu söylenir. Bkz:İbn Sa'd,I,75,81; Cevad Ali,IV,70. Cevad Ali bu anlaşmaların Bizans, İran ve Habeşlilerle değil, kabile reisleriyle yapıldığını belirtir. Onun yorumuna göre, bu anlaşmalar dolayısıyla Mekke kervanları bu ülkelere ulaşabilmiştir. Bkz:IV,68,71,VII,301-3. Kaynaklardaki bilgiler muvacehesinde bunun doğru olmaması gerekir. Kaynaklarda açıkça bu anlaşmaların, bahsedilen ülkelerin hükümdarlarıyla yapıldığı belirtilmiştir. İbn Habîb,Munammak, İbn Sa'd,I78
- 42.Kur'ân-ı Kerîm,106/1-4; İbn Sa'd,I,75; Belâzurf,Ensâb,I, 59; İbn Habîb,Muhâbber,162, Munammak,219
- 43.Hamidullah,"Hz. Peygamberin İslâm Öncesi Seyahatleri",A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi,IV,327; Ayrıca bkz:"İlâf" 218; İslâm Peygamberi,II,887
- 44.Cevad Ali,VI,669,VIII,410,IX,495

Daha sonraki bir dönemde, Sakif kabilesine mensup Urve'nin de en az bir defa Necâşî'nin sarayına gitmiş olması gerekir. Zira o, Hudeybiye musalahasında Hz. Muhammed ile görüşmeleri tamamladıktan sonra Kureyşlilere yaptığı bir konuşmada bunu açıkça ifade etmiştir.(45)

Bütün bunların yanında bir de şu hadiseye işaret etmek istiyoruz. Hâşim'in oğlu Abdulmuttalib, Abdüşşems'in torunu Harb ile üstünlük iddiasına girmişti. Sonunda her ikisi de bunun halli için Necâşî'nin hakem olmasını istemişlerse de Necâşî bunu kabul etmemiştir.(46)

Yukarıda verilen bütün bu örnekler Mekkelilerin Habeşlilerle olan iyi ilişkilerine işaret etmektedir. Bu ilişkilerin bir müddet Yemen'deki Habeşlilerin Mekke'ye saldırılarıyla bozulmuş olabileceği söylene de bu uzun sürmemiştir. Zira, Mekke istilasından bir müddet sonra Habeşliler Arap Yarımadası'ndan çıkarılmışlardır.(47)

Hız. Muhammed'in Habeşistan'la münasebetlerine geçmeden önce onun peygamber olmadan önce Habeşlilerle herhangi bir münasebeti olup olmadığına da değinmek istiyoruz.

45.Buhârî,54/15; Vâkıdî,Kitâbu'l-Meğâzî,II,593-600

46.İbn Sa'd,I,87; Belâzurî,Ensâb,I,73-4; İbn Habîb,Munammak,90-2; Taberî,Târîh,II,253(trc.,II/I,27). Kaynaklardaki bilgilere göre daha sonra ikisi arasında Nüfeyl b. Abduluzza hakemlik yapmış ve Abdulmuttalib'i haklı bularak kararını onun lehine açıklamıştır.

47.Habeşlilerin Yemen'den çıkarılışları ile ilgili geniş bilgi için bkz: Fayda,10-1 ve ilgili dipnotlar

İbn İshâk, Hz. Muhammed'in süt annesinin yanında kaldığı günlerde, Habeşli hristiyan bir cemaatin onun durumunu farkederek soruşturduklarını ve süt annesi Halîme'den çocuğu alarak Habeşistan'a götürmek istediklerinden bahseder. Yine İbn İshâk'ın bildirdiğine göre Halîme çocuğu zorla kurtarabilmiştir.(48)

Hz. Muhammed'in küçüklüğüne aid söylenebilecek hususlardan biri de onun uzun müddet nedimesi Habeşli Ümmü Eymen'in bakımında kaldığıdır. Hz. Peygamberin bu Habeşli nedimesinden kendi küçüklüğüne dair Habeşistan hatıralarını dinlemiş olması uzak bir ihtimal değildir.

Burada işaret edilmesi gereken bir husus da, Hz. Muhammed'in Habeşistan'a gidip gitmediğidir. Biz Hz. Muhammed'in gençliğinde birçok defa Mekke dışına çıkararak ticârî faaliyetlerde bulunduğunu biliyoruz.(49) Bu yolculuklar sırasında acaba Hz. Muhammed, Habeşistan'a gitmiş miydi?

48.İbn Hişam,I,167. İbn İshâk'ın "ilim ehlinden biri" ifadeleriyle verdiği bu bilgi de redde değer bir unsurun bulunmaması gerekir. Çünkü İbn İshâk, "âlimin biri, fulan kabileden bir kimse" gibi müphem raviler de zikreder. Bir başka âdeti de şüphelenmediği bir şahsı, kim olduğunu beyan etmeksizin zikretmesidir. İbn İshâk itham etmediği şahsı değişik ifadeler yanında "ilim ehlinden biri" şeklinde ifadeler kullanarak da zikreder. Detaylı bilgi için bkz: James Rabson, "İbn İshâk'ın İsnâd Kullanışı", A.Ü.İlâhiyat Fakültesi Dergisi.,X,119,120

49.Hz. Muhammed'in İslâm öncesi seyahatleri hakkında geniş bilgi için bkz: Hamidullah, "Hz. Peygamberin İslâm Öncesi Seyahatleri", A.Ü.İ.İ.F.D.,IV,327-342; Fayda,15-6

Hamidullah, bu hususta kaynakların bilgi vermediğini belirtir. Bununla birlikte Hamidullah, Hz. Muhammed'in Necâşî'ye yazdığı samimi ifadeler taşıyan bir mektubu, kullandığı bazı habesce kelimeleri ve Kur'ân-ı Kerîm'in deniz ve denizle ilgili kısımlara yaptığı atıfları göz önünde bulundurarak en az bir defa Habeşistan'a gitmiş olabileceğini düşünmenin mümkün olduğunu belirtir.(50)

50.Hamidullah,"Hz. Peygamberin İslâm Öncesi Seyahatleri",
A.Ü.İ.İ.F.D.,IV,338, İslâm Peygamberi,I,32,64,319,II,876
 1014,1079

II. BÖLÜM: MÜSLÜMANLARIN HABEŞİSTAN'A HİCRETİ

Hız. Muhammed'in Habeşistan'la olan münasebetlerinin en önemli kısmını hiç şüphesiz ki, Habeşistan'a yapılan hicretler teşkil etmektedir. Hız. Muhammed, İslâmı tebliğ'e başladıktan bir müddet sonra kendisine karşı güçlü bir muhalefet ortaya çıktı ve başta Hız. Muhammed olmak üzere müslümanlara ciddi boyutlara ulaşan eziyetler yapılmaya başlandı. Bu eziyetlerin başlaması yüzünden Hız. Muhammed, ashabına ülkeyi terketmeleri tavsiyesinde bulundu. İşte bu tavsiyeye uyarak göç eden müslümanlar, Hız. Muhammed'in Habeşistan'la ilişkileri bakımından önemli bir adım atmış oldular. Bu hicret hareketiyledir ki, Hız. Muhammed, daha tebliğinin ilk yıllarında Yarımada dışında hristiyan bir ülke ile diyalog kurmuş ve çok geçmeden de tebliğini oraya ulaştırma imkânını bulmuştur.

Habeşistan'a yapılan hicret hareketini anlatmadan önce, bunu zarurî kılan sebeplere ve Habeşistan'ın seçilişine temas etmek istiyoruz.

1. Müslümanların Habeşistan'a Hicret Sebebi ve Habeşistan'ın Seçilişi

Hız. Muhammed, ilâhi vahye mazhar olup peygamberlikle görevlendirildikten sonra, Allah'tan aldığı emirleri önce en yakın akrabalarından başlamak üzere tebliğ etti.(1) Allah Rasûlü Hız. Muhammed, bu ilk tebliğlerini bir müddet gizli olarak yapmıştır. Üç sene gizli olarak yürütölen bu tebliğler hiç de küçömsenmeyecek sonuçlar vermiş ve sayıları elliyi aşkın kişi müslöman olmuştu. Hız. Muhammed, bir müddet sonra Allah'tan aldığı emirle, tebliğlerini açıktan yapmaya başladı.(2)

Tebliğinin ilk yıllarında Hız. Muhammed'e karşı, Kureyşin nüfuzlu kişilerinin başta geldiği büyük bir muhalefete şahit oluyoruz. İlk günlerde bilhassa amcaları Ebû Leheb ve Ebû Cehil'in, onun davet ve toplantılarını sabote etmek istemeleri, ona muhalefetin, en yakın akrabaları tarafından tezgahlandığını gösteren bâriz örneklerdendir.(3)

1. Kur'ân-ı Kerîm, 26/214-6

2. Kur'ân-ı Kerîm, 15/94-5; İbn Sa'd, I, 199; Ya'kûbî, II, 17

3. Buhârî, 65/20; Ya'kûbî, II, 20; el-Halebî, I, 320. İslâm târihçileri, Hız. Muhammed ve tâbilerine karşı, ilk günlerden beri gösterilen eza ve cefanın başında yer alan Mekkeli-lerin uzun listelerini çıkarmışlardır. Bkz: Belâzurî, Ensâb, I, 123-155; Ya'kûbî, II, 17-8; İbn Kesîr, es-Sîratu'n-Nebeviyye, II, 51-6

Bu muhalefet hiç şüphesiz ki, .ilk önce Hz. Muhammed'in şahsına yöneltilmiştir. İlk yıllarda Hz. Muhammed'e yöneltilen eziyetleri; psikolojik baskılar ve toplumla ilişkilerini kesme çabaları olarak görebiliriz. Ayrıca, Hz. Muhammed'e muhalefetin başlangıçta yumuşak olduğu da söylenebilir.(4) Fakat Hz. Muhammed'in aldığı vahiylerdeki tevhid unsurlarının, bizzat Mekkeli müşriklerin putlarını hedef alması ve atalarının dinine karşı sert bir tavır takınmasıyla gergin bir hava oluştu. Bunun yanında Hz. Muhammed'e bağlı olan kişilerin çoğalması da Mekke müşriklerini endişelendiriyordu.(5) Tartışmalar ve sözlü sataşmalar büyüyordu. Hatta bazen bunlar, Hz. Muhammed'in şahsına yönelik tecavüzler de oluyordu.(6) Hz. Muhammed'in mücadelesinden vaz-

---

4.Hz. Peygambere yöneltilen eziyetlerin başında iftiralar gelmekteydi. Onun mecnun, deli, cin tutmuş olduğu,kâhin, sâhir ve şâir olduğu en yaygın iftiralar verilebilecek örneklerden sadece birkaçıdır. Yine onlar, onun söylediği şeylerin ya kendisine aid olduğunu veya ona yardım eden bir kişinin ürünü olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca önemli bir kişi olmadığını da vurguluyorlardı. Böylece onu caydırmayı ve faaliyetlerini kısıtlamayı hedeflemişlerdir. Bkz: Kurân-ı Kerîm,81/22,68/2,42, 52/29, 38/3, 69/41, 52/30, 25/5 vd., 32/2, 16/103-5, 43/30, 25/43. Ayrıntılı bilgi için bkz: Belâzurf,Ensâb,I,150

5.Kur'ân-ı Kerîm,6/46,70, 10/19,35, 21/98; Taberî,Târîh, II,328(trc.,II/I,142); İbn Seyyidinnâs,Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer,I,115; İbn Kayyîm el-Cevziyye,Zâdü'l-Meâd Fî Hedyi Hayri'l-Ibâd,III,13,21-2; Diyarbekrî,I,288

6.İlk yıllarda bir tavaf esnasında Hz. Muhammed'in etrafını çeviren müşriklerin onun ridasını kavrayarak şiddetlice sarsmaya başladıkları rivayet edilmektedir. Bunun üzerine

geçmemesi, Mekkeli müşriklerin muhalefet ve engellemelerini bütün müslümanlara yaygınlaştırmalarını beraberinde getirdi. Artık bütün müslümanlar, başta Hz. Peygamber olmak üzere, her an engellemeler ve işkencelerle karşı karşıya kalıyordu. Hatta müşrikler ayrıca, yabancılar üzerinde de, baskı yapıyorlar ve onları İslâmı kabul ettikleri takdirde, kendileri ile sürdürdükleri ilişkilerin bazulacağı ile korkutuyorlardı.(7)

Hız. Ebû Bekr'in onlara "Sizlere yazıklar olsun. Rabbim Allah diyen bir kişiyi mi öldürüyorsunuz?" dediği ise meşhurdur. Yaptığı eziyetler dolayısıyla amcası Ebû Leheb hakkında müstakil bir sûrenin nazil olması ve Ebû Leheb'in tel'in edilmesi de bu saldırıların boyutlarını göstermektedir. Bkz: İbn İshâk, Sîratu İbn İshâk, 213; İbn Hişâm, I, 351; el-Halebî, I, 330. Hız. Muhammed'e karşı düşmanca eylemin daha özel bir örneği "bir abd'ı ibadetten alıkoymak" tır. Ebû Cehil'in Hız. Peygamberin namaz kılmasını engellemesi ve bunun üzerine Alak, 9-18 ayetlerinin nazil oluşu da bu örneklerden birisidir. Bkz: Kur'ân-ı Kerîm, 96/9; İbn İshâk, 213. Watt, ayette geçen engellemenin gerçekten bir köleye yapıldığını daha uygun görmektedir. Bkz: s.140 Hız. Muhammed'e yöneltilen tecavüzlerle ilgili diğer örnekler için bkz: Buhârî, 4/74, 63/29 ; Belâzurî, Ensâb, I, 125-148; el-Halebî, I, 328

7. İbn İshâk, 173-4; İbn Sa'd, IV, 95, 123; İbn Habîb, Muhabber, 184; Belâzurî, Ensâb, I, 156-198; İbn Kayyîm el-Cevziyye, III, 22-3; el-Halebî, I, 336; el-Âmirî, I, 94; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 120, 184; Caetani, İslâm Târîhi, II, 235

Hız. Muhammed ve ona inananlara yapılan işkencelerle ilgili malzemeler kaynaklarımızda zengince işlenmiştir. (8) Bu hususla ilgili olarak geniş bilgi vermek konumuz dışına çıkmaktadır. Bununla birlikte burada sadece şu hususa işaret etmek istiyoruz. Bazı müsteşrikler, Mekkelilerin müslümanlara karşı davranışlarında şiddetli eziyet, işkence ve zulmün olmadığını hassasiyetle belirtmişlerdir. Onlara karşı uygulanan fiilî saldırıları, sadece sözlü eleştiriler ve tartışmalar olarak görmek istemişlerdir. (9) Bu sebeble çarpıcı bir örnek olması açısından, sadece şu hadiseye işaret etmek istiyoruz. Ammâr b. Yâsir'in çektiği işkenceler, imanda ruhsatın, Allah tarafından bildirilmesine zemin teşkil etmiştir. Bu da bize, Mekkelilerin eziyetlerinin şiddetini gösterir. Gördüğü işkenceler sonunda Kureyşin ilahlarını yüceltmek zorunda kalan Ammâr, Hız. Muhammed'e son derece üzgün bir vaziyette gelerek başından geçen olayı anlatmıştır. Hız. Muhammed de ona, kalbindeki imanını sormuştur. Ammâr'ın, kalbinin imanla dolu olduğunu söylemesi üze-

---

8. İbn İshâk, 169-178; İbn Hişâm, I, 318-321, 354-364; İbn Sa'd, III, 165, 227, 230, 232; Belâzurf, Ensâb, I, 156-195; el-Halebî, I, 319-338

9. Caetani, II, 235; Watt, 120, 125-6, 131, 141. Bu noktada şuna işaret etmek gerekir ki, birçok yazar, özellikle bu hicret hareketinin, dini işkencenin şiddet derecesini pek açık ve seçik olarak gösterdiğini ifade etmiştir. Bkz: Hamidullah, İslâm Pegamberi, I, 103; Fethî Gayâ, 53; Ghulam Sarwar, Muhammed the Holy Prophet, 106

rine "Kalbi imanla kararlaşmış olduğu halde, cebredilenler müstesma,..." ayetlerinin nâzil olduğu ise meşhurdur.(10) Ammâr'ın anne ve babasının bu işkenceler sırasında hayatlarını kaybettikleri de unutulmaması gereken bir gerçektir.(11)

Gitgide artan eziyet ve işkenceler, sonunda, Hz. Muhammed'i kendi evini terke zorladı ve sahâbîlerinden biri olan el-Erkâm'ın evini tebliğ maksadıyla kullanmak üzere ikâmetgah olarak seçti. Zira el-Erkâm'ın evi Harem sınırları içinde Safâ tepesinde idi.(12) Bu sebeple müslümanlar, burada bulundukları süre içinde emin oluyorlardı. Hz. Muhammed burada İslâm imanına girenlere eğitim ve öğretim vererek tebliğini sürdürdü. Bu şekilde aleni cemiyet hayatın-

10. Kur'ân-ı Kerîm, 16/106; İbn Sa'd, III, 249; Belâzurî, Ensâb, 158-9; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târîh, II, 67; el-Amîrî, I, 94

11. İbn İshâk, 172; es-Süheylî, I, 203. Ya'kûbî'nin verdiği bilgilere göre bu işkencelerin şiddeti sebebiyle beş kişi İslâmiyetten çıkmıştır. Ya'kûbî bu bilgiyi verdikten sonra ayrıca, bunlar hakkında Nisâ, 97 aytenin nâzil olduğunu ilave eder. Bkz: Ya'kûbî, II, 20

12. İbn Abdilberr, el-İstifâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, I, 107; İbn Hacer, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, I, 28. Halebî, Hz. Peygamberin ve ashabının dini izhar etme emri gelinceye kadar el-Erkâm'ın evinde toplandıklarını ve orâda ibadet ettiklerini belirtir. Bundan sonra dördüncü yılda Hz. Muhammed'in davetini açığa vurduğunu ifade eder. Bkz: el-Halebî, I, 319. Hz. Ömer'in, Hz. Muhammed'i öldürmek için el-Erkâm'ın evine gidişini ve Habeş hicretinden sonra müslüman olduğunu göz önünde bulundurursak bu bilginin doğru olmaması gerekir. Bkz: İbn Hişâm, I, 342-50; İbn Kesîr, es-Sîra, II, 32-9 el-Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, VI, 24

dan çekiliş birkaç yıl sürmüştür.(13)

Bazen müşriklerin Harem sınırlarını da tanımadıkları durumlar oluyordu. Müslümanlar Kâbe ve çevresinde ibadet etmek istedikleri zaman engel oluyorlardı. Böyle bir seferde Kâbe'de kılınan bir namazın yarattığı kargaşa sonunda el-Hâris b. Ebi Hâle isimli sahâbinin Kureyşliler tarafından öldürüldüğünü de göz önünde bulundurursak Mekke müşriklerinin tehdit ve fiilî saldırılarının ne kadar şiddetli olduğu ortaya çıkacaktır.(14)

Mekke'de sürüp giden zulüm ve işkence bütün müslümanların hayatını tehdit ediyordu. Bizzat kendi eileleri içinde bile düşmanları olan bu müslümanların hayatları emniyet altında değildi. Hz. Muhammed, Allah'ın kendisine yüklediği vazifenin geleceğinden ve kendi güvenliğinden hiç endişe etmiyordu. Çünkü onu Allah koruyacaktı. Allah'ın yardımıyla kendisinin güven içinde olduğunu hissediyordu. Ayrıca amcasının sağladığı eman ve koruma da onu ciddi tehlikelerden muhafaza ediyordu. Fakat Hz. Muhammed arkadaşlarının çektiği sıkıntıları engellemeye güç yetiremiyordu. Hz. Muhammed, kendisinin ve arkadaşlarının maruz kaldığı eziyetler karşısında, yapacak bir şeyi kalmayınca, gözünü Mekke dışı-

---

13.Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 107

14.İbn Hacer, I, 293

na çevirerek, mü'minlere şu tavsiyede bulundu: "Şayet isterseniz, Habeşistan'a sığınınız. Zira orada, ülkesinde hiç kimseye zulmedilmeyen bir hükümdar iş başındadır. Orası bir doğruluk ve hakikat ülkesidir. Allah işlerde bir kolaylık verene kadar orada kalın." (15)

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Habeşistan'a hicretin tek sâiki, Mekke müşriklerinin müslümanlara karşı yaptıkları eziyet ve işkencelerdir.

Bütün bu gerçeklerle birlikte birçok batılı yazar, sözü edilen fiilî eziyet ve engellemelerin bulunmadığını kabulle bu hicret için daha farklı sebepler aramışlardır.

Bunlardan Caetani, Hz. Muhammed'in, müslümanları, bilhassa İslâmiyeti terk etmelerinden korktuğu için Habeşistan'a gönderdiğini ifade eder ve birçok yerde bu hareketi dinden dönme ve korkaklık eseri olarak göstermeye çalışır. (16)

Watt ise, hicret sebebini; ilk devirde müslümanlar arasında bir ayrılık olduğu ve arkadaşlarının bölünmeye başladığını farkedene Hz. Muhammed'in müslümanlara, Habeşistan'a hicreti teklif ettiği şeklinde görmek istemiştir. Bazı müslümanların h.7. yıla kadar Habeşistan'da kalmalarına bilhassa dikkati çekmektedir. Bunun yanında Watt, de-ği-

---

15. İbn İshâk, 154; İbn Hişâm, I, 321; İbn Sa'd, I, 203; el-Halebî, I, 360; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 117

16. Caetani, II, 224, 226, 236, 242-3, 269

şik birkaç sebep daha ileri sürerek onların tesirini incelemeye çalışır.(17)

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız Mekkelilerin zulmüne ait rivayetlerin büyük bir kısmı Caetani'nin görüşlerine cevap teşkil edebilir. Aslında, Hz. Muhammed'in kendi gözetiminde tuttuğu müslümanları, otoritesinden uzak ve başka bir dine mensup ülkeye göndermesi İslâmiyeti terketmeleri hususunda daha büyük bir tehlike olması gerekirdi. Hz. Muhammed'in bu hicret hareketini bizzat organize etmesi ve bir grubu h.7. yıla kadar orada tutarak büyük çapta ihtidaların gerçekleşmesine zemin hazırlaması ve bu muhacirlerden hiç birinin müslümanlardan kopmaması ise, Watt'ın değerlendirmeleri için söylenebilecek birkaç husustan biridir.

Kureyşin zulmünden kaçan insanların hep hür olduğuna ve aralarında kölelerin olmayışına dikkati çekmek istiyoruz. Halbuki, Kureyşin zulmünden kaçmak icap ediyorsa, bu zulme en çok maruz kalanların kaçmaları icap etmezmiydi? Arap toplumu kabilelerden oluşuyordu ve bu kabileler, mensuplarının korunmasını ve haklarının savunmasını üzerine alıyordu. Hatta dışarıdan gelen bir kişiye de eman hakkı

17.Watt'ın ileri sürerek incelemeye çalıştığı diğer sebepler şöylece özetlenebilir: Hz. Muhammed'in arkadaşlarının din-den dönmeleri korkusu, muhacirlerin ticaretle uğraşmak için gitmiş olmaları, Hz. Muhammed'in, dedesi Abdulmuttalib'in Ebrehe'den askerî destek sağlamak için çalıştığı gibi Habeşlilerden askerî yardım elde etmek istemesi. Bunların sebep olarak ileriye sürülmeleri mümkün olmadığı gibi son olarak ileri sürülen sebepteki, Abdulmuttalib'in Ebrehe'den yardım istemesi meselesi ise anlaşılamayacak bir husustur. Zira böyle bir şeyin târihi gerçekliği yoktur. Detaylı bilgi için bkz: s.120-4

tanındığında, o da kabile üyesi gibi aynı haklara sahip oluyordu. Bununla birlikte eğer bir kişi, kabileden çıkarılırsa o zaman, bu kimsenin sosyal faaliyetlerini sürdürebilmesi için başka bir yere gitmesi, ilticâ hakkını elde ederek başka bir kabileye iltihak etmesi veya ülkeyi terketmesi gerekiyordu. Mekke'deki müslümanların bir kısmı da zamanla bu haklarını kaybetmişlerdi. Bununla birlikte bir kısmı da kabilelerinin veya bazı kişilerin verdiği eman hakkıyla Mekke'deki hayatlarını sürdürüyorlardı.

İbnü'l-Verdf'nin verdiği bilgiye göre hicret eden bu hür müslümanların hepsi de kabilelerinin sağladığı koruma hakkını kaybetmişlerdi.(18) Kölelerin ise, sahiplerinin malları olmaları sebebiyle hicret etmeleri düşünülemezdi.

Daha sonra bizzat Hz. Muhammed'in de katıldığı hicretin Medine'ye yapılması sebebiyle, o sırada Habeşistan'ın seçiliş sebepleri üzerinde bir nebze durmak yerinde olacaktır. Bu seçim sebebi olarak Vahiyden işaretler arandığı gibi birçok siyâsî ve dînî sebepler de ileri sürülmüştür.

Şüphesiz ki, Necâşî'nin adaletli bir kimse olması Habeşistan'ın seçilmesinde en önemli sebeplerden biriydi.(19)

18.İbnü'l-Verdf, Târîh, 105

19.İbn İshâk, 154; İbn Sa'd, I, 203. Zâhir Riyâd, Hz. Muhammed'in, Necâşî'nin bu özelliklerini Mekke'de bulunan Habeşlilerden, Mekke'ye gelen Habeş heyetinden veya Ümmü Eymen'den öğrenmiş olabileceğini ileri sürer. Bkz: s.30, 33-5. İleriye sürülen bu alternatiflerin herbirinin ya olaydan sonraya aid olduğu ya da imkansız olduğu açıkça görülmektedir. Zira küçük bir çocukken Arabistan'a gelen Ümmü Eymen'in, Hz. Muhammed'e, Necâşî'yi tavsîf etmesi düşünülemez.

Ayrıca ulaşımın kolaylığı ve ülkeyi hemen terketme kolaylıkları da önemli hususlardan birkaçıdır. Hz. Muhammed'in, muhacirlerin malî meselelerini rahatlıkla halledebilecekleri bir yer olması sebebi ile de Habeşistan'ı seçtiği söylenebilir. Habeşlilerle Mekkeliler arasındaki ticarî münasebetler, oldukça iyiydi ve diğer bölgelerdeki karışıklıklar ve iktisâdî hayattaki donukluk bu ülkede görülüyordu.(20)

Bazı kaynaklardaki bilgilere göre müslümanlara Habeşistan'da rahatça yaşama hakkı tanıyan Necâşî Ashama, veliaht iken, ülkesinde çıkan bir karışıklık sonunda köle olarak satılmış ve Bedir ovasında sahibinin develerini otlatmıştır. Daha sonra geriye götürülmüş ve kral olmuştur.(21) Uzun seneler Bedir ovasında kalması sebebi ile, acaba onun, müslümanlar tarafından tanındığını ve bu sebeble hicretin onun ülkesine yapıldığını söylemek mümkün müdür? Bu husus kesin değil, fakat üzerinde düşünölmeye açıktır.

Bu arada, Hz. Muhammed'in Habeşistan dışında tercih edebileceği yerlerin siyâsî durumlarına işaret etmek de, konuya açıklık kazandıracaktır.

-
- 20.Hamidullah,"Hz. Muhammed'in İslâm Öncesi Seyahatleri", A.Ü. İ.İ.F.D.,337-8; Guidi,"Habeşistan",İ.A.,5/I,6;Fethî Gays, 48; Ebû Zehre,I,405
- 21.Beyhakî,Delâilü'n-Nübüvve,II,404-5; es-Süheylî,III,260; İbn Kesîr,es-Sîra,II,477; el-Halebî,III,212. Bu hususla ilgili olarak ayrıca bkz: Dipnot: 224

Muhakkak ki, ilk önce dikkati çeken yer, daha sonra hicret şehri olan Medîne'dir. Bu şehir o zaman düşünülmemiş mişdi? Hamidullah, VII. asrın başında Medîne şehrinin siyâsî bakımdan kendi içinde parçalanmışlık arzettiğini ifade eder. Uzun seneler süren iç savaşlar ahaliyi yıpratmıştı ve burada farklı bir unsur olarak Yahûdiler oturuyordu. Şehrin ahalişi kendi müdafaaları için diğer kabilelerle veya yahûdilerle ittifak anlaşmaları imzalamışlardı. Bu sebeble başkalarına koruma hakkı tanıyacak güçte değillerdi. Bunun yanında, yahûdilerin şehirdeki ahali üzerinde derin tesirleri görülmüyordu.(22)

Burada şu noktaya işaret etmek gerekir ki, hicret edilen yerde İslâm'ın güncelliği dolayısıyla, bir takım doktrin tartışmalarının olacağı bir gerçektir. Buna bağlı olarak, ilk nazil olan ayetler arasında yahûdilik ile ilgili bilgilerin ve hükümlerin olmadığını görürüz.(23) Bu hususun, Hz. Muhammed'in hicret melcei olarak o sırada, Medîne yerine Habeşistan'ı seçmesine tesir etmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca Habeşistan'a hicretten sonra Medîne'de çıkan Buâs savaşı da bu tercihin ve zamanlamanın uygunluğunu göstermektedir.

22.Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 161-2

23.Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 596

Medîne yanında, Güney Arabistan, Mısır, Hîre ve Şam gibi yerler de, siyâsî, iktisâdî ve dînî bakımdan karışıklıklar içinde idi.(24)

Hız. Muhammed'in Habeşistan'ı seçişinde acaba vahiy-le gelen bir yönlendirme var mıydı? Hindistanlı araştırmacı Ali Musa Raza, Hız. Muhammed'in muhacirlere, hristiyan bir ülke olan Habeşistan'ı tavsiyesinin şu vahye bağımlı olduğunu ileri sürmektedir: "İnsanlar içerisinde, inananlara en yaman düşman olarak yahûdileri ve ortak koşanları bulursun. İnananlara sevgice en yakınları da, 'Biz hristiyanlarız' diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar..."(25)

Bu ayetler, müfessirler tarafından Habeşli hristiyanlar ile ilgili farklı olaylar için de kaynak gösterilmiştir.(26) Ayrıca Arab Yarımadası sınırları içinde birçok hristiyan merkezi bulunuyordu. Bu durumda bunun kesin olmaması gerekir. Bununla birlikte şunu söyleyebiliriz.

24.Fayda,16,17-8,22; Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,320,340-1; Fethî Gays,47-8; Hasan İbrahim Hasan,İslâm Târîhi,I,117; Şelebî,I,214

25.Kur'ân-ı Kerîm,5/82-4; Ali Musa Raza,Muhammed in the Quran,111-2. Bu çalışmada diğer kutsal kitaplarda Hız. Muhammed'e ve onun hayatından bazı parçalara ima eden kısımlara da temas edilmiştir. Hint Kutsal metinlerinde (Atherva Veda) Habeşistan'a hicretle ilgili imalar için bkz: s.2-3. Raza, bu hicret hareketine daha sonra Enfâl, 26 ayetiyle işaret edildiğini belirtir. Bkz: s.67. Müsteşriklar, Hız. Muhammed'in başlangıçta Hristiyanlıkla kendi tebliğleri arasında hiçbir fark görmediği için hristiyan bir ülke olan Habeşistan'ı seçtiğini söylemişlerdir. Bkz: Caetani,II,243,273; Brockelmann,16

26.Bkz: Bölüm:III, dipnot: 25

Hız. Peygamber, arkadaşlarına Habeşistan'ı tavsiye ettiği halde kendisi oraya hicret etmeyi düşünmemiş ve Arabistan sınırları içinde bir merkez oluşturmaya çalışmıştır. Mekke'de bulunduğu son yıllar içinde, Hız. Muhammed'in gördüğü bir rüyadaki yerin vasıflarına bakarak, hicret yeri için farklı yerler söylediğini görüyoruz.(27) Bu sebeple vahiy veya ilhamla Hız. Peygamber'e yardımcı olunduğunu ve fakat seçimin ve tercihin kendisine bırakıldığını; onun da siyâsî gelişmeleri değerlendirerek şartların oluşumunu beklediğini söylemek mümkündür. Bu, Hız. Muhammed'e Medîne'ye hicret etmesi için vahiy gelmesi ile de tezat teşkil etmemektedir. Zira vahiy gelinceye kadar Hız. Muhammed'in farklı uygulamalarda bulunduğunu görüyoruz.

2. İlk Muhacirler ve Garanik Hadisesi

Hız. Muhammed'in müslümanlara hicret için Habeşistan'ı tavsiye ettiğini belirtmiştik. Böylece Habeşistan'a sığınmak üzere, ilk muhacirler, Hız. Muhammed'in tebliğ vazifesine başlamasının 5. yılı Receb ayında Mekke'yi terketteler.(28)

27.Buhârî,63/45

28.İbn Sa'd,I,204; Belâzurî,Ensâb,I,228; İbn Kayyım el-Cevziyye,III,23-4; İbn Seyyidinâs,I,116; Diyarbekrî,I,228; el-Âmirî,I,94. İbn Kesîr, Musa b. Ukbe'nin ilk hicreti, müslümanların Şi'bi Ebî Tâlib'e geçişlerinden sonra gösterdiğini belirtir. Bkz: es-Sıra,II,5

İbn İshâk'ın verdiği bilgilere göre, Hz. Muhammed'in hicret tavsiyesine uyan on erkek ve dört kadından oluşan ilk muhacir kafilesi, Şuayba limanını(29) kullanarak Habeşistan'a gitti. İbn İshâk, Habeşistan'a ilk olarak giden müslümanlara ait şu listeyi verir:

Osman b. Affân ve eşi Rukiyye binti Rasûlillah, Ebû Huzeyfe b. Utbe ve eşi Sehle binti Süheyl, Zübeyr b. Avvâm, Mus'ab b. Umeyr, Abdurrahmân b. Avf, Ebû Seleme b. Abdilesed ve eşi Ümmü Selem binti Ebî Ümeyye, Osman b. Maz'ûn, Âmir b. Rebîa ve eşi Leylâ binti Ebî Hasme, Ebû Sebre b. Ebî Rûhm (veya Ebû Hâtıb b. Amr), Süheyl b. Beydâ (30)

İbn Sa'd bu listeye sadece Abdullah b. Mes'ûd'u ilave eder ve ilk muhacirleri 11 erkek ve dört kadın olarak gösterir.(31) Muahhar tarihçilerin verdikleri listelerde Ebû

-
- 29.Şuayba limanı, Hicaz sahilinde ve Mekke'ye yakın bir limandır. Halife Osman tarafından bugünkü Cidde limanı kuruluncaya kadar, en önemli limanlardan biri idi. Bkz: Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, III, 351; Cevad Ali, V, 115, VI, 434, VII, 259, 273
- 30.İbn İshâk, 206; Ayrıca bkz: İbn Hişâm, I, 322-3. Muir, muhacirlerden Osman b. Affân ve Abdurrahmân b. Avf'ın tüccar olduklarını ve Habeşistan'ı belki de yakından tanıdıklarını ifade etmiştir. Bkz: William Muir, The Life of Mohammad from Original Sources, 69. Araştırmacılardan Zâhir Riyâd, ilk kafilede Osman b. Affân'ın eşi olarak Ümmü Kelsûm binti Rasûlillah'ı gösterir. İkinci hicrette ise diğer kızı Rukiyye'nin olduğunu belirtir. Onun tarihi hadiseleri karıştırdığı açıktır. Bkz: s.19, 20
- 31.İbn Sa'd, I, 204. Ayrıca bkz: Taberî, Târîh, II, 329 (trc., II/2, 146); el-Âmirî, I, 95.

Sebre b. Ebî Rühm'ün eşi Ümmü Kelsûm binti Süheyl'i de görüyoruz.(32) Bir rivayete göre gidenler arasında Ca'fer ve Hâlid b. Saîd ile eşlerinin de olduğu söylenmiştir.(33) Bu rivayet hiç şüphesiz ki, diğer bütün nakillere ters düşmektedir. Fakat ileri de işaret edilecek listelerde de görüleceği üzere, tarihçilerin muhacir isimlerini ihtiva eden listeler hakkında kesin bilgilere sahip olmadıklarını veya bu hususta bir karışıklığın söz konusu olduğunu göstermektedir.

Muahhar kaynakların çoğunda Habeşistan'a iki hicret yapıldığı ve buna bağlı olarak ilk gidenlerin üç ay sonra "asılsız bir haber" üzerine geri döndükleri, fakat duydukları haberin doğru olmadığını anlayınca, tekrar daha büyük bir grupla ikinci hicreti gerçekleştirdikleri anlatılmaktadır.

İlk muhacirlerin üç ay gibi kısa bir süre sonra hemen dönme imkanlarının bulunmadığı ve bu dönüş sebebi olarak açıklanmak istenen Garanik hadisesinin bu safhaya ait olamayacağı ile ilgili açıklamalarda bulunmadan önce İbn İshâk'ın Habeş hicretini anlatırken kullandığı ifadeleri vermek istiyoruz: "...bu hicret İslâm'daki ilk hicret idi. İlk yola koyulan müslümanlar(34)...." Bu bana ulaştığına göre Ha-

---

32.el-Heysemî,VI,32; İbn Seyyidinnâs,I,116; Diyarbekrî,I,326 el-Halebî,I,361. Ya'kûbî ve İbn Kayyîm el-Cevziyye ilk gruptaki muhacirleri 12 kişi olarak gösterirler. Bu sebeble onların diğer rivayetleri topladıklarını söylemek mümkündür. Bkz:Ya'kûbî,II,21; İbn Kayyîm el-Cevziyye,III,23

33.İbn Hacer,I,407

34.İbn İshâk burada muhacirlerin isimlerini vermekte ve ilk giden müslümanları saymaktadır.

beşistan'a giden ilk müslümanlardı." Daha sonra İbn İshâk "Ca'fer b. Ebî Tâlib yola koyuldu ve müslümanlar onu takip ettiler ve Habeşistan'da bir araya geldiler..." demektedir.(35)

İslâm tarihçilerinin büyük çoğunluğu, bu anlatımı kaynak göstererek Habeşistan'a iki hicret olduğunu ve bazı kimselerin yani birinci listedekilerin her iki hicrete de katıldıklarını söylemişlerdir.(36)

İbn İshâk'ın verdiği ikinci listede, ilk muhacirlerin isimlerinin de bulunması durumu güçleştirmiş ve yanlış anlamalara sebep olmuş gözüküyor. Mesela İbn Kayyîm el-Cevziyye, ilk gidenlerin geri geldiğini belirttikten sonra, şunları ilave eder: "İkinci hicrette, Osman b. Affân ve Bedir Savaşına katılan bazı kişilerin de zikredilmesi ya yanlış olmalı ya da, onların bir defa daha, Bedirden önce gelmeleri gerekir..."(37)

Halbuki İbn İshâk'ın ilk gidenlere ait kendisine ulaşan bilgileri naklettikten sonra bütün muhacirleri ihtiva eden genel bir liste verdiğini kabul etmek daha uygun olacaktır kanaatindeyiz. Bunun yanında, İbn İshâk gerçekte iki hicret olduğunu da söylememiştir. Ayrıca ikinci defa gitmek için birinci listedeki kimselerin döndüklerini de ifade etmemiştir.

Kaynaklardaki bazı ifadelerde, muhacirlerin iki büyük küme halinde gitmedikleri; veya en azından bazı ki-

35. İbn İshâk, 206, 208. Ayrıca bkz: İbn Hişâm, I, 322-3

36. Watt, 118; Caetani, 228, 236

37. İbn Kayyîm el-Cevziyye, III, 26

kişilerin bu kümelerde bulunmadıkları, daha sonra Habeşistan'a gittikleri de açıkça anlaşılmaktadır. Meselâ, Amr b. Saîd b. el-Âs'ın, kardeşi Hâlid'den iki yıl sonra gittiği söylenmektedir.(38) Ayrıca İbn İshâk metnindeki iki ayrı listeden birinde, Ca'fer'in gidişinden önce, ilk gidenlerden başka kimseler de sayılmaktadır.(39)

Bu arada, hemen işaret etmek lazım gelen bir nokta da, listenin Habeşistan'a yolculuk sırasına göre yapılmadığıdır. İbn Kesîr'in belirttiğine göre, İbn İshâk muhâcirleri Ca'fer'e yakınlıklarına göre sıralamıştır.(40)

İbn Kesîr, ilk devir tarihçilerinden Musa b. Ukbe'nin ayrı iki hicret bulunduğu yanlışlığına düştüğünü belirtir. İlk hicretin müslümanların şî'bi Ebî Tâlib'e geçmelerinde gösteren Musa b. Ukbe, Ca'fer'in, ilk grubun dönüşünden sonra, ikinci hicreti gerçekleştirdiğini söylemiştir. (41) İbn Kesîr hicretleri birbirini takip eden bir olay olarak nakleder. Ayrıca bazı tarihçiler de İbn İshâk'ın metnine sadık kalarak olayı bu şekilde aktarmışlar ve iki hicretten söz etmemişlerdir.(42)

38.İbn Sa'd,IV,101

39.İbn İshâk,156-7

40.İbn Kesîr,es-Sîra,II,6

41.İbn Kesîr,es-Sîra,II,5-6. Ayrıca bkz: Beyhakî,II,59; el-Halebî,I,375

42.İbn Kesîr,es-Sîra,II,6; el-Âmirî,I,95

İbn Abdilberr'in zikrettiği şu ifadeler dikkat çekicidir: "Osman Habeşistan'a hicret etti. İlk çıkan kişiydi. Diğer muhacirler onu takip etti. Sonra ikinci hicretini Medîne'ye yaptı..." Ayrı bir ifade tarzıyla da "Ayyaş b. Ebî Rebîa, karısı Esmâ binti Seleme ile birlikte hicret etti... Daha sonra Medîne'ye hicret etti. İki hicreti de topladı." demektedir.(43) Ayrıca İbn Kuteybe de, iki hicret tabirini Habeşistan ve Medîne için kullanmıştır.(44)

Bu ifadelerde Habeşistan'a ikinci bir hicretten söz edilmediği gibi, bilakis ikinci hicretin Medîne'ye yapıldığı ifade edilmektedir. Bütün bunlar bize, tarihçilerin Habeşistan'a hicretle ilgili rivayetleri farklı yorumladıklarını veya bazı tarihçilerin bu rivayetlerle ilgili bazı problemlere sahip olduklarını göstermektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, İbn İshâk'ın yanlış yorumlanan metni, Habeşistan'a iki hicretin olduğu zannını vücûda getirmiştir. Daha sonraki nakillerde, Habeşistan'a ikinci hicretten önce, oraya gitmiş olanların geri dönmeleri lüzumunu ortaya çıkaran şeyin de, İbn İshâk'ın verdiği genel listede, ilk muhacirlerin bulunması sebebiyle ortaya çıkmış olabileceğini söylemek mümkündür. Bu yanlış anlama sebebiyle kaynaklarımızda şu

---

43.İbn Abdilberr,el-İstîâb,III,70,122

44.İbn Kuteybe,192. Diğer bir örnek için bkz: Buhârî,63/37,46

ifadeleri görüyoruz: "Orada Şaban ve Ramazan aylarında kaldılar. Beşinci sene Şevval ayında oradan döndüler. Sonra ikinci defa hicret ettiler."(45)

Kaynaklardaki bilgilere göre, kısa bir zaman sonraki bu geri dönüşün sebebi, Garanik hadisesi ile açıklanmak istenmiştir.

Süheylî, bu hadiseyi Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın rivayet ettiğini belirtmiştir. Musa b. Ukbe'nin Habeş hicretini sosyal boykot zamanında gösterdiğini hatırlarsak, bu geriye dönüş hadisesinin, ilk gidişten sonraki ilk üç ay içerisinde olmadığı ve daha sonraki bir döneme aid olduğu açıkça görülecektir. Bunun yanında İbn İshâk da, bu hadiseyi ilk grubun üç ay sonraki dönüşü için nakletmemiştir.(46) Garanik hadisesini şu şekilde özetleyebiliriz:

Hız. Muhammed, Kureyşlilerin ezaları ağırlaştığı ve Kureyşe tebliğini yaygınlaştıramadığı için, keşke onlarla yakınlaşabileceğim bir vahiy inşâ diye temennide bulunmuştur. Birgün, Kâbe'de Hız. Muhammed en-Necm sûresini onlara okumuş, sûreyi okurken "Lât ve Uzzâ ve diğer üçüncüsü olan Menât'ı gördünüz değil mi?" ayetlerine gelince, bu ayetlerden sonra, "Onlarulu garaniklerdir ve onların şefaati umulur." demiş veya şeytan ilka etmiştir. Sonra sûreyi okumaya devam ederek tamamlamış ve sonunda secde yapmıştır. Ora-

45.İbn Sa'd,I,206; Belâzurf,Ensâb,I,228; Diyarbekrî,I,289

46.İbn İshâk,157-8; es-Süheylî,III,344

da bulunanlardan Velîd b. Muğfire hariç, herkes secde etmiş, böylece de Kureyşliler hoşnud olmuştur. Daha sonra Cebrâil, Hz. Muhammed'e gelmiş ve ona ne yaptığını sormuştur. Bu ayetleri kendisinin getirmedeğini ifade edince de Hz. Muhammed üzölmüş, bunun üzerine Hâc sûresinin 52. ayeti (veya İsrâ sûresinin 73. âyeti) nazil olmuştur.(47)

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız bu rivayet cerh ve tadile tabi tutulmuş ve birçok âlim tarafından reddedilmiştir. Hatta bunları, zındıkların uydurduğu bile ifade edilmiştir.(48)

Bununla birlikte bu hadise siyer müellifleri ve müfessirler tarafından nakledilmiş, hatta bu rivayetlerdeki isnadları kuvvetlendirmeye çalışan alimler de görölmüş-tür.(49) Müsteşriklar tarafından da istismar edilen bu o-

---

47.İbn İshâk,157-8; İbn Sa'd,I,205; Taberî,Târîh,II,338-41 (trc.,II/2,156-61); Diyarbekrî,I,326; el-Halebî,I,363; İbn Seyyidinnâs,I,120

48.İbnü'l-Cevzî,V,441; İbn Hazm,el-Milel ve'n-Nihâl,IV,23; Fahrüddîn er-Râzî,et-Tefsîru'l-Kebîr,XXIII,48-55; eş-Şevkânî,Fethu'l-Kadîr,III,462; İbn Kesîr,Tefsîr,V,438-442; Caetani,II,260-2. Bu arada, İbn Hişam'ın bu rivayeti nakletmediğine dikkati çekmek istiyoruz.

49.Urve b. ez-Zübeyr,Meğâzî Rasûlillâh,106-10; İbn İshâk,158; İbn Sa'd,I,205-6; Taberî,Târîh,II,338-41(trc.,II/2,156-61), Tefsîr,XVII,119-121; el-Heysemî,VI,33-4; İbn Seyyidinnâs,I,121; es-Suyûtî,Ref' Şe'ni'l-Hübsân,92 a; el-Halebî,I,362-3; Diyarbekrî,I,289. Beyhakî,II,59-61. Hamidullah, bazı müfessir ve müverrihlerin rivayet ettiğı "şeytanın ilka ettiğı ayetler" kısmının, soru vurgusunu taşıdığını ifade etmektedir. Onun yorumuna

lay, Hz. Muhammed'in geçici olarak dininden taviz verdiği ve yeni taraftarlar kazanmak istediği ile açıklanmak istenmiştir.(50)

İsmail Cerrahoğlu, "yapılan derin araştırmalar, bu meselenin mevcudiyetinin bahis konusu olamayacağını göstermiştir." demektedir.(51)

göre bu kısım, Mekkeliler tarafından biliniyordu ve şehir halkından birisi bu iki ayeti(!) sual vurgusu ile değil de düz bir ses tonuyla okumuştur. Böylece bu yanlış anlaşılmış ve Mekkeliler putlarının ululandığı zehabına kapılmışlardır. Daha sonra iki manaya gelebilen ayetlerin yerine diğerleri nazil olmuştur. Bkz: İslâm Peygamberi, I, 118-9. Hamidullah'ın bu yorumunun, vahyin insanlara sunulması şekli ilgili şu fikirlerden kaynaklandığını tahmin ediyoruz. O, bazı hadisleri göz önünde bulundurarak, Hz. Muhammed'in aldığı vahiyleri tekrar gözden geçirdiğini veya küçük nüansların atlanmış olabileceğini, ufak farkların da bundan kaynaklanmış olabileceğini ifade etmektedir. Bkz: İslâm Peygamberi, II, 756-7. Hamidullah'ın Garanik rivayetine bakış açısının değişmiş olabileceği söylenebilir mi? Zira o, Hz. Muhammed'i teselli için inen ayetlerin bu olaydan uzun bir müddet sonra nazil olduğunu, İbn İshâk metnini neşrederken belirtmiştir. Bkz: Dipnot: 52

50. Brockelmann, 13; Muir, 82, 84; Watt, 111-2. Hatta Gauba, "Hz. Muhammed, kısa bir süre sonra, şeytanın tuzağına düştüğünün farkına varır." demektedir. Bkz: The Prophet of the Desert, 74. Müsteşrikların görüşleri hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz: İsmail Cerrahoğlu, "Garanik Meselesinin İstismarcıları", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXIV, 74-82. Müsteşriklardan Caetani, bu olayı kabul etmemekte ve şunları söylemektedir: "...Muhammed, hakiki bir devlet adamı idi. Kendisinde gayet ince bir fikr-i siyâsî vardı. İnsanlarla müzakerede, insanları idarede fev-

Biz konuyla ilgili uzun detaylara girmeyeceğiz. Sadece birkaç noktaya işaret ederek olayı târihi seyri içinde incelemeye gayret edeceğiz.

Şüphesiz ki, bu olay, en başta Hz. Muhammed'in aldığı vahiylerin ve yürüttüğü tevhid mücadelesinin, ruh ve mantığına ters düşmektedir. en-Necm sûresinin okunması ve sonunda, müslüman-müşrik herkesin secde ettiğine dair haberlerin hadis kitaplarında yer almasına rağmen, Garanik olayına aid kısmın olmayışı ise dikkat çekicidir.(52)

---

kalâde maharet sahibi idi. Üç saneme karşı ibadeti muvakkaten kabul etmek gibi kaba hataların ondan sadır olması gayr-i kabildir. Çünkü bu hareket geçmiş senelerin cesûrâne mesâfsini bir an içinde birden bire yıkmaya ve kendi kendisini mahv etmeğe muâdil idi." Bkz: II,265-6

51.Cerrahoğlu,69

52.Kur'ân-ı Kerîm,41/42, 53/2-3, 87/6, 69/44; Buhârî,17/1,4,5,6; Müslim,el-Câmiu's-Sahîh,576-7 ; Ahmed b. Hanbel, Müsned,3682. Bunun yanında, hadiste secde edemediği için yerden toprak alarak ona secde ettiği rivayet edilen Velîd b. Muğfire'nin de o anda Tâif'te olduğuna dair bir rivayete sahibiz. Rivayete göre bu secde sonunda içlerinde Velîd b. Muğfire'nin de bulunduğu Kureys büyükleri Tâif'ten gelmişler ve olaya müdahale etmişlerdir. Bkz: Yahyâ b. Main, et-Târih,III,53. Birçok müfessir müşriklerin bu secdesini Kur'ân'ın belğat ve fesahati ile açıklamış, ayrıca ilk nazil olan secde ayeti olduğu için secde edildiği de ifade edilmiştir. Bkz: Seyyid Kutub,Fî Zilâli'l-Kur'ân,3418-22; el-Kirmânî,el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî,VI,152-3

Hız. Muhammed'i teselli etmek için nazil olduğu söylenen ayetlerin çok uzun bir zaman sonra nazil olması da olayın imkansızlığını gözler önüne seren bir başka veçhedir.(53)

Kaynaklarda "Orada Şaban ve Ramazan aylarında kaldılar. Beşinci sene Şevval ayında oradan döndüler..." ifadelerinin yer aldığını belirtmiştik.

İbn Sa'd'ın bize bildirdiğine göre, "Kureyşlileri memnun eden ayetlerin" okunması Ramazan ayında olmuştur. Bu durumda olayın cerayanı ve geri dönüş zamanı arasında çok kısa bir zaman bulunmaktadır.(54)

Caetani, De Bello Persico'dan naklen şu bilgileri aktarmaktadır(55): "Bahr-i Ahmer'den geçmek o zamanlarda,

---

53.Urve b. ez-Zübeyr,107 dipnot; Hamidullah, İbn İshâk'ı tahkik ederken bu rivayete aid koyduğu dipnotta Necm sûresinin Mekke dönemine; Hâc sûresinin ise, Medine döneminin son zamanlarına aid olduğunu ifade ederek, olayla bu olayın tashih ilişkisinin uzak olduğunu belirtir. Bkz: İbn İshâk,158. Sarwar, Hz.Muhammed'in görevinin 10. yılı sonlarında gerçekleşen Mirâç hadisesini tasvir eden 53. sûrenin ilk muhacirlerin Habeşistan'dan döndüklerinde henüz vahyolunmadığını belirtir. Bkz: s.114

54.İbn Sa'd,I,206; Ayrıca bkz: el-Halebi,I,362

55.Caetani, bu bilgileri aradaki mesafenin uzaklığı sebebi ile hicret etmiş olan muhacirlerin kaybedilmiş birer taraftar olarak düşünülmesi gerektiğini delillendirmek için kullanmıştır. Burada sadece şunu ifade etmek istiyoruz. İslâm öncesinden başlamak üzere yaygın bir ticârf münasebetin olduğunu biliyoruz. Belli zamanlarda düzenlenen kafilelerin veya en azından belli tücarların devamlı olarak gidip geldiklerini biliyoruz. Bütün bunlar yanında Hz. Muhammed ahabına birkaç defa elçisini de göndermiştir. Bu durumda münasebetin kesilmiş olabileceği söylenemez. Bkz: II,272

Adulis limanına kadar üç günlük bir seyahat-ı bahriyyeye ihtiyaç gösteriyordu. Karşı sahile vasıl olduktan sonra limandan Adulis şehrine kadar 20 stadlık bir mesafe vardı. Sonra, pâyitaht olan Necâşi'nin ikamet ettiği Aksûmis şehrine kadar da şimdiki Etiopya kıt'asının yalçın dağları üzerinden oniki günlük bir yol katetmek iktiza ederdi."

Verilen bu bilgilere göre yolculuk 20 günü buluyor. Şüphesiz ki, her an gemilerin Şuayba'da beklediğini düşüneyiz. Bu gemilerin gelişleri, yapılan ticârî yolculuklar sebebiyle belli zamanlara mahsus olmalıdır. Meselâ, Hz. Ebû Bekir Habeşistan'a ulaşmak için, Şuayba limanını değil de, Yemen sahillerindeki bir limanı kullanmak üzere o tarafa gitmiştir. Aynı şekilde İkrime b. el-Velfî de o yolu kullanmıştır. Habeşistan'a giden Amr b. el-Âs dönüşte Yemen sahillerine gelmiştir. Bu örnekler çerçevesinde gemilerin her an limanda olmadıkları anlaşılmaktadır.(56)

Bütün bunların yanında, İbn İshâk'ın, Garanik hadisesini ilk grubun dönüşü ile ilgili olarak anlatmadığını veya öyle anlaşılamayacağını görüyoruz. Bu durumda Garanik hadisesinin ilk grubun dönüşü ile alakası bulunmadığı görülmektedir. Anlaşıldığına göre, daha sonra bu rivayet muahhar tarihçiler tarafından ilk grubun dönüşünü izah eden bir malzeme olarak kullanılmıştır. Buna, yine İbn İshâk'ın

---

56. Bkz: s.97-8,121

verdiği isim listesindeki karışıklığın yol açmış olabileceğini belirtmiştik. Zira o, ilk gidenleri verdikten sonra kabilelere göre tekrar genel bir liste vermekte ve ayrıca iki hicret olduğunu da söylememektedir.

Bu rivayet acaba kalam mezheplerine ait bir problemin sonucu olabilir mi? İbn İshâk'ın Kaderiyye mezhebine bağlı olduğunu ve Mâlik b. Enes'in bu yüzden onunla geçinemediğini biliyoruz.(57) Kaderiyye mezhebinin Nesh ve Kur'ân'ın nüzûlü gibi meselelere bakışı bu rivayetin ortaya çıkmasını tevlit etmiş olabilir mi? Bu hususta detaylı bir araştırma yapamadım. Fakat bu konu üzerinde düşünmenin mümkün olabileceğini ifade etmek istiyoruz.

Muhacirlerin ilk üç ay içerisinde geriye dönmeklerini, ilk grubun dönüşünü kabul edenlerce, geriye dönüş sebebi olarak açıklanmak istenen Garanik hadisesinin olayların seyri içinde yer alamıyacağını ifade etmeye çalıştık. Asıl sebebi, yani Hz. Muhammed Mekke'de iken onun yanına gelen muhacirlerin geri dönüş sebebini daha sonra ele alacağız. Şimdi, Habeşistan hicretleriyle ilgili diğer hadiseleri ele almak istiyoruz.

---

57. Josef Horovitz, el-Meğâzî el-Ülâ ve Müellifûhâ, 79

3. Muhacirlerin Habeşistan'a Yolculukları ve Habeşistan'daki Durumları

Muhacirlerden Hz. Osman hanımıyla birlikte yola çıkmış, Hz. Muhammed onların emin olarak sahile ulaşip ulaşmadıklarını takip etmiş ve Esmâ'yı haber getirmesi için onlarla göndermiştir.(58) Ayrıca onlara yolda rastlayan bir hanım da Hz. Muhammed'e gelerek kızını ve damadını bir eşeğin üzerinde giderlerken gördüğünü merakla söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed'in "Osman, Lût (a.s.)'dan sonra ailesi ile hicret eden ilk kişidir." dediği rivayet edilir.(59)

Muhacirler Mekke'den ayrıldıktan sonra Şuayba limanına gelmişlerdi. Kaynaklardaki ifadelerle göre bu kaçış ani olmuş ve Şuayba limanına geldikleri anda, Allah onlara iki gemi rast getirmişti. Ticâret için gelmiş olan bu iki gemi onları Habeşistan'a yarım dinara taşımışdı.(60) Bu anlatımda, muhacirlerin limana ulaştıklarında iki geminin denk gelmiş olması dikkati çekmektedir. Bu anlatım uygun gözükmemektedir. Arapların diğer ülkelerle olan ticârî münasebetlerini ve onların düzenlediği panayırlara bu ülkelerin iştirak ettiklerini biliyoruz. Bilhassa Habeşliler

---

58.İbn Hacer, IV, 304. İbn Hacer, bu rivayetteki, Hz. Muhammed'in hicretini hatırlatan unsurların başka bir zamana ait olabileceğini, zira Hz. Muhammed'in birçok defa Ebû Bekir ile hicret öncesinde inzivaya çekildiklerini belirtir. Onun yorumuna göre, Hz. Muhammed mağarada iken Osman'a hicret için izin verilmiştir.

59.İbn Sa'd, III, 55, VIII, 36; el-Fesevî, Kitâbu'l-Ma'rife ve't-Târîh, III, 255; el-Heysemî, IX, 81; Diyarbekrî, I, 289

60.İbn Sa'd, I, 204

liman şehri Şuayba'ya sık sık uğrayarak Mekkelilerle ilişkilerin canlı tutmuşlardır. Bu durumda Şuayba limanına gemilerin ne zaman geleceği ve ayrılacağı Mekkeliler tarafından bilinmelidir. İşte bu kaçış planında bu hususun göz ardı edilmemiş olduğunu ve plandaki başarının buna bağlı olduğunu açıkça söylemek mümkündür. Zira Mekkeliler muhacirleri yakalamak için çaba sarfetmişlerse de başarı sağlayamamışlardır.

İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre, bu ilk muhacir kafilesinin başında Osman b. Maz'ûn vardı.(61)

Habeşistan'a hareket eden muhacir gruplardan birinde de başkan olarak Hz. Muhammed'in yeğeni Ca'fer b. Ebî Tâlib bulunuyordu. Hz. Muhammed, yeğeni Ca'fer ayrılırken kendisine bir mektup vermiştir.(62) Mektubun metni şöyledir: "Sana amcamın oğlu, Ca'fer'i gönderiyorum. O yanına geldiğinde onları misafirliğine kabul et."

Hamidullah, "Kaynakların susmasına rağmen, bu mektub Habeşistan'a hicret zamanına ait ve Ca'fer'in bu takdim ve tavsiye mektubunun taşıyıcısı olduğu kaçınılmaz bir sonuçtur." demektedir.(63)

Mektup kaynaklarımızda müstakil olarak rivayet

61.İbn Hişâm,I,323. Farklı bir rivayete göre Zührî bunu reddetmiş ve bu kümeye başkanlık edenin bulunmadığını belirtmiştir. Bkz: Diyarbekrî,I,288; el-Halebî,I,361

62.Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,64,117,II,876,1079, "Hz. Peygamberin İslâm Öncesi Seyahatleri",A.Ü.İ.İ.F.D.,IV,338; Mecmûatu'l-Vesâiki's-Siyâsiyye,44

63.Hamidullah,"Hz. Peygamberin İslâm Öncesi Seyahatleri",A.Ü.İ.İ.F.D.,IV,338. Ayrıca bkz: İslâm Peygamberi,I,332

edilmemiştir. Hz. Muhammed'in Habeş Necâşî'sine gönderdiği İslâm'a davet mektubuna ait bazı rivayetlerde görülmektedir. Hz. Muhammed'in Habeş Necâşî'sine gönderdiği İslâm'a davet mektubunun orjinalinde ve birçok rivayette, Ca'fer ile gönderilen kısım yoktur. Ayrıca bu mektuptaki ifadeleri, davet mektubunun bir parçası kabul ettiğimizde, muhacirlerin Habeşistan'a varışlarından 15 yıl kadar sonra, misafirlik talebinin söz konusu olması gerekmektedir. Bu ise imkansızdır.(64)

Süheylî'nin bildirdiğine göre muhacirler yola çıkmadan önce Hz. Muhammed'e gemide nasıl namaz kılacaklarını sormuşlar, o da, eğer korkarsanız veya tehlike bulunursa oturarak kılın demiştir.(65)

Mültecilerin Habeşistan'a varışlarından kısa bir zaman sonra Ca'fer'in Abdullah isminde bir oğlu dünyaya geldi. Aynı gün Necâşî de bir oğlan çocuğuna sahip oldu. Ca'fer'in oğluna Abdullah ismini vermesi üzerine, Necâşî'nin de oğluna Abdullah adını verdiği rivayet edilir. Bazı kaynakların verdiği bilgilere göre bu çiftin Habeşistan'da Muhammed ve Avn isminde iki oğulları daha dünyaya geldi.(66)

64.Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, 324. Geniş bilgi için bkz: s. 125 dipnot: 6

65.es-Süheylî, III, 261

66.İbn İshâk, 208; İbn Hişâm, I, 323, II, 369; ez-Zübeyrî, Kitâbu Nesebi Kureys, 81; İbn Kuteybe, 206; Belâzurî, Ensâb, I, 198; İbn Seyyidinnâs, I, 116; İbn Abdilberr, el-İstîâb, IV, 235. Avn'ın Hz. Ali ile evlilik sonucu olduğuna kanaat getirenler de vardır. Fakat Ebû Ömer, İbn Kelbî'nin

Habeşistan'da bulundukları süre içinde diğer muhacirlerin de çocukları olmuştur. Habeşistan'a iltica eden müslümanlar, orada gördükleri yakın alaka ve korumanın yanında kendilerine katılan yavrularıyla da ayrı bir sevinçli yaşamışlardır. İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre muhacirlerin orada dokuz çocukları dünyaya gelmiştir. Bunlardan -daha sonra Hz. Muhammed'in eşi olan- Ümmü Seleme'nin kızı Berre(Zeyneb), ileride Medine hukukçuları arasında başta gelen kimselerden olmuştur. (67)

Burada şu noktaya da işaret etmeden geçemeyeceğiz. Hiç kuşku yoktur ki, muhacirler Habeşistan'da kaldıkları süre içinde birçok sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Hatta Medine'ye dönüşlerinde bir muhacir hanım bu durumu şu ifadelerle ortaya koymuştur: "Siz burada Hz. Muhammed'in yanında, onun koruması altındaydınız. O sizin açlarınızı doyuruyor, sizin dertlerinizle ilgileniyordu. Halbuki biz orada, vatan hasreti içinde birçok problemle karşılaşmıştık...." (68)

Yukarıdaki ifadelerin de açıkça ortaya koyduğu üzere Habeşistan muhacirleriyle ilgili en önemli problemler-

---

bu hususta yalnız kaldığını belirtmiştir. Bkz: İbn Hacer, IV, 231

67. İbn Hişâm, II, 369. Ayrıca bkz: İbn Abdilberr, IV, 239, 306, 40, 438, 319; İbn Hacer, IV, 299, 307, 458; İbn Seyyidinnâs, I, 116-7, II, 303. Berre için bkz: İbn Hacer, IV, 317

68. İbn Sa'd, VIII, 281

den birisi onların ekonomik meselelerini nasıl hallettik-
leridir. Kaynakların bu hususu sükut ile geçtiklerini görü-
yoruz. Bize bununla ilgili sadece bazı imalar veren şu ha-
dise dışında bir bilgiye sahip değiliz.

Habeşistan'da bulunduğu süre içinde Abdullah b.
Mes'ûd'un devlet memurlarıyla başı derde girmişti. Abdullah
b. Mes'ûd, yakasını kurtarabilmek için onlara iki dinar
rüşvet vermek zorunda kalmıştır.(69)

Kaynaklar bu zor durumun neden ortaya çıktığını bi-
ze aktarmıyorlar. Fakat bunun, ticârî bir münasebetten kay-
naklanmış olması ihtimalden uzak değildir. Zira orada bulu-
nan muhacirlerin boş durmaları ve en son dönüşlerini göz
önünde bulundurursak on beş sene gibi uzun bir zaman devam-
lı olarak Necâşî'nin sarayında misafir kaldıkları düşünö-
lemez. Gerçi Necâşî'nin zaman zaman davet verdiği inkar e-
dilemez. Bununla birlikte İslâm inancının getirdiği özel-
likler sebebiyle, bu muhacirlerin daima bir başkasına muh-
taç olarak yaşamamaları gerekmektedir. Abdullah b. Mes'ûd'-
un zor durumda kaldığını göz önünde bulundurursak, onların
küçük çapta ticâretle meşgul oldukların düşünmek mümkündür.
Ayrıca içlerinde Osman b. Affân ve Abdurrahmân b. Âvf gibi
tüccar kimseler de vardı. Onların uzun zaman yanlarında
götürdükleri paralarla yaşamaları da düşünölemez. Abdullah
b. Mes'ûd'un zor durumda kaldığını göz önünde bulundurur-
sak, onların ticaretle meşgul olduklarını düşünmek mümkün-

---

69. İbn Sa'd, III, 151; el-Fesevî, I, 460

dür. Kendilerinin oradaki bazı malların ticaretini yapmaları akla gelebilir. Bunun yanında acaba, parça parça gelen muhacirlerin yanlarında Habeşlilerin çokça tuttukları ve ısrarla aradıkları bazı mamülleri getirdikleri ve onları satarak geçimlerini sağladıkları da düşünülebilir mi? Kaynaklar bu hususlarda bilgi vermemektedir. Fakat onların ticâretle uğraşmaları uzak bir ihtimal de değildir.

Bu arada üzücü bir olay olarak Ubeydullah b. Cahş'ın irtidat ederek hristiyan olduğunu görüyoruz. Mekke'de bulunduğu süre içinde hristiyanlığı benimsemiş olan Ubeydullah Hz. Muhammed'in İslâm dinini tebliğ etmeye başlamasıyla yeni dine girmiş ve Habeşistan'a hicret etmişti. Orada hristiyanlığın etkisi altında kalarak müslümanlardan kopmuş ve hristiyan olmuştur.(70)

Muhacir hanımlardan Ümmü Seleme'nin bildirdiğine göre muhacirlerin Habeşistan'da bulundukları günlerde Habeşistan'da bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Bunun erken bir döneme, muhacirlerin Habeşistan'a ulaşmalarından kısa bir zaman sonraya ait olması gerekir. Zira, hem olayı anlatan muhacir hanım hem de, olaya bizzat şahit olan, hatta bazı kaynaklara göre bizzat o savaşta faal rol oynayan Zübeyr b. el-Avvâm 620 yılından önce Mekke'ye geri dönmüştür.

---

70. İbn Hişâm, I, 223, II, 362-3; İbn Sa'd, III, 89; İbn Habîb, Munammak, 154, Muhabber, 172; ez-Zübeyrî, 19; İbn Hazm, Cemhara, 191. Habeşistan'da irtidat edenler arasına Sekrân b. Amr'ı katan tarihçiler de vardır. Bkz: Musa b. Ukbe'den naklen Caetani, II, 240; Mahmud Es'ad, 508. Bununla birlikte İbn İshâk onun Mekke'ye gelerek müslüman olarak öldüğünü belirtir.

Rivayete göre Necâşî, Aksum'a hâkim olmak isteyen bazı güçler (Sudanlılar veya yerli kabileler) ile Nil kıyılarında savaşmak zorunda kalmıştır. Bu durum muhacirleri çok korkutmuştur. Ümmü Seleme, diğer zümrenin galib olması halinde din hürriyetlerinin ellerinden alınacağı hususunda epeyce tedirgin olduklarını ifade eder.(71)

İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre, muhacirler Zübeyr b. el-Avvâm'ı, savaş hakkında bilgi getirmesi için Nil kıyılarına göndermişlerdir.(72) Hatta bazı kaynaklardaki bilgilere göre Zübeyr ile birlikte birçok müslüman, Necâşî'nin yanına giderek savaş alanında bulunmuştur.(73)

İbn Hişâm'ın verdiği bilgilerden müslümanların savaşa katılıp katılmadıkları anlaşılmamaktadır. Fakat Belâzurfî, Zübeyr'in bu savaşta bizzat fiilî mücadelede bulun-

---

71.İbn Hişâm,I,338; Ahmed b. Hanbel,1740; İbn Kesîr,es-Sıra, II,23

72.Zübeyr, bu kahramanlığı sebebi ile olsa gerektir ki, Medîne'de Hendek savaşında da, buna benzer daha zor bir görevi yerine getirmek üzere düşman saflarına gitmiştir. Bkz: İbn Sa'd,III,106; Buhârî,62/13

73.İbn Habîb,Munammak,417; Hamidullah,İslâm'da Devlet İdaresi, 247. Hamidullah, müslümanların bu davranışını ele alarak sunları söylemektedir: "Müslüman vatandaşlar, yabancı bir memlekette ikamet ederlerken, bu memleket, üçüncü bir devlet tarafından hücumla maruz kalırsa ve bu devlet de İslâm devletiyle sulh halinde ise, onlar üçüncü devlete karşı harb etmemelidir. Bizzat kendileri tehlikede bulunmaları halî müstesna. Çünkü bu halde onlar, üçüncü devlete karşı (İslam devletinin tarafsızlığını çiğnemek suretiyle değil) kendi nefislerini müdafaa etmiş olurlar."

duğunu ve bu sebeple Necâşî'nin kendisine kıymetli bir mızrak hediye ettiğini belirtir.(74)

İbn İshâk'ın bildirdiğine göre, Habeşistan'da kalışları sırasında Hz. Osman'ın eşi Rukiyye binti Rasûlillah güzelliği sebebiyle bazı sokak serserilerinin sözlü sataşmalarına maruz kalmıştır. Daha sonra bu kişiler cezalandırılmışlardır.(75) Bundan ayrı olarak kaynaklarımızın verdiği bilgilerden muhacirlerin orada, bazı rahatsız edici davranışlarla karşılaştıklarını anlıyoruz. Muhacirler din hürriyeti içerisinde alenî olarak ibadetlerini yapıyorlar ve İslâmı tanıtmaya çalışıyorlardı. Patrikler, onların bu durumunu tehlikeli görerek tehditvârî davranışlarda bulunmuşlardır. Fakat Necâşî buna da mücadele etmemiş ve muhacirleri rahatsız eden her kişiden ceza olarak dört dirhem para alınmasını istemiştir.(76)

4.Habeşistan'a Giden Muhacirlerin İsim Listesi

İlk olarak 10 erkek ve dört kadının muhacir olarak Habeşistan'a gittiklerini ve daha sonra diğer müslümanla-

---

74.Belâzurf, Ensâb, I, 523. Zübeyr bu mızrağı uzun müddet savaşlarda kullanmıştır. Hayber savaşı dönüşünde Hz. Muhammed onu kendisinden almış ve bayram merasimlerinde kullanmıştır. Bkz: İbn Sa'd, I, 249; Belâzurf, Ensâb, I, 202, 523-4. Ayrıca bkz: el-Halebi, III, 367

75.İbn İshâk, 199; Ayrıca bkz: el-Halebi, I, 360-1; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 329

76.el-Heysemî, VI, 29; Diyarbekrî, I, 291; el-İsûbî, el-İslâmu'l-Cerîh fi'l-Habeşe, 18

rın onları takip ettiklerini belirtmiştik.

Hiç kuşku yoktur ki, ilk muhacirlerin iyi karşılanmaları diğerlerinin de hicret etmelerini kolaylaştırmıştır. (77) Bunun üzerine daha sonra, yetmiştan fazla müslümanın bu hicret hareketine katıldığını görüyoruz. Böylece, Habeşistan'a hicret edenlerin sayısı İbn İshâk'ın bildirdiğine göre kadınlar ve çocuklar hariç seksen kişiyi aşmıştır. Diğerleriyle birlikte bu sayı 106 kişiye ulaşmaktadır. Ammâr b. Yâsir'in gittiği ise şüphelidir.(78)

Belâzuri'nin tanzim ettiği listede bu sayı, 75 Mekke'li, 25 anlaşımlı ve 9 kadından oluşan 109 kişilik bir yekünü bulur. Ayrıca birçok raviden naklederek verdiği sayı ise, 130'a kadar çıkmaktadır.(79) Fethi Gays, bazılarının bu yekünü 600 müslümana kadar çıkardıklarını belirterek rivayetlerdeki karışıklığa işaret eder.(80)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, kaynaklarda Habeş muhacirlerini ihtiva eden birbirinden farklı listeler bulunmaktadır. Bu muhacirlerin bir kısmı şüphesiz ki, muahhar tarihçiler tarafından çeşitli yorumlara bağlı olarak ileri sürülmüştür.(81) Bunlar arasında Habeşli ol-

---

77.İbn Hişâm,I,334

78.İbn İshâk,210; İbn Hişâm,I,330. Ayrıca bkz: Tayâlisi,346

79.Belâzuri,Ensâb,I,198-223; Hamidullah,I,103,118-9

80.Fethi Gays,49

81.Bkz: Dipnot: 131

duğu için Hz. Muhammed'in nedimesi Ümmü Eymen bile görülür. Bu sebeple biz, ilk devir kaynaklarından üçüne dayanarak ortak bir liste vermeye çalışacağız. Bu üç kaynak, kitaplarında bu konuya özel bir yer ayırmış bulunan İbn İshâk(82) İbn Hişâm(83) ve İbn Sa'd(84)'dir.

İbn İshâk'ın rivayetleri bize İbn Hişâm yoluyla gelmiştir. Bu sebeple bu iki kaynağı aynı anda kullanmak gereksiz gibi gözükebilir. Burada işaret edilmesi gereken bir husus İbn Hişâm'ın, İbn İshâk'ın rivayetlerini inceledikten sonra aldığını açıkça ifade etmiş olmasıdır. Habeş muhacirlerine ait her iki kitapta ortaya çıkan birkaç farklı isim, bize İbn Hişâm'ın bu isimler üzerinde kendi ihtiyarını kullandığını gösterecek niteliktedir. Meselâ, İbn İshâk'ta görülen Suveybit b. Huzeyme, Ümmü Yakaza binti Alkame ve el-Haccâc b. el-Hâris, İbn Hişâm metninde görülmez.

Bunun yanında, İbn Hişâm'da görülen birçok isim, İbn İshâk'ta görülmemektedir. Bunun, İbn İshâk metninin eksik olması ihtimalini kuvvetlendirdiği söylenebileceği gibi İbn Hişâm'ın bu kişileri ilave etmiş olması da düşünülebilir. Bununla birlikte bu kesin değildir, ama ihtimalden de uzak gözükmemektedir. Meselâ, İbn İshâk, Bereke binti Yesâr'ı zikretmesine rağmen kocası Kays b. Abdullah'ı zikretmez. Çünkü İbn İshâk'a göre Bereke'nin kocası Abdullah b. Cahş'-

---

82.İbn İshâk,156-7, 205-10,238-41

83.İbn Hişâm,I,323-331

84.İbn Sa'd,III,55-417,IV,34-214,VIII,36-301

tır. İbn Hişâm'a göre ise, Kays b. Abdullah'tır.(85)

İbn İshâk, Sehm kabilesinden 12 kişinin gittiğini söyleyerek 11 kişi sayar. İbn Hişâm ise, bu sayıyı 14'e çıkararak 3 kişiyi daha (Abdullah b. Huzâfe, Kays b. Huzâfe ve Bişr b. el-Hâris) ilave eder. Bunun yanında İbn İshâk'ın zikrettiği el-Haccâc b. el-Hâris'den bahsetmez.(86) Bir başka örnek olarak İbn İshâk'ın Fihri kabilesine mensup 8 kişinin gittiğini belirterek 5 kişi saymasını da gösterebiliriz. İbn Hişâm rivayetinde ise, İbn İshâk'ın saymadığı bu üç kişi (Amr b. el-Hâris b. Züheyr, Osman b. Abd Ganem, Saîd b. Abd Kays) vardır. İbn İshâk bunlardan birini (Amr b. el-Hâris b. Züheyr) başka bir yerde zikreder.(87)

İbn İshâk'ın metninde Habeş muhacirlerine ait iki liste görülmektedir. Bunlardan ilki, epeyce eksik gözüküyorsa da, bunun İbn İshâk'ın bu listeyi sunuş gayesinden kaynaklandığı söylenebilir. Zira o, Ca'fer ve arkadaşlarından önce Habeşistan'a gidenlere aid bir liste verdiğini açıkça ifade etmiştir.

Bütün bu sebeplerle İbn İshâk metnini bir kenara bırakmanın uygun olamayacağını düşünerek, karşılaştırma imkanını sağlaması için onu da kullandık. İbn Sa'd da müstakil bir Habeş muhacirleri listesine sahip değilse de Taba-

---

85.İbn İshâk,209; İbn Hişâm,I,324

86.İbn İshâk,205-6,207,208; İbn Hişâm,I,326

87.İbn İshâk,157,208

kât'ında sahabelerin hayatlarına dair bilgi verirken özellikle bu hususa da dikkat çekmesi sebebiyle kullanılmıştır.

Bu ortak liste diğer birkaç kaynağımız ile de karşılaştırılmıştır.(88) Bu kaynakları dipnotta gösterme gereğini duymadık. Bununla birlikte bu isimlerle ilgili farklı bir bilgi mevcut olduğunda ona işaret etmeye çalışacağız. Ortak isim listesi dışında kalan ve diğer kaynakların işaret ettiği değişik isimleri "Farklı İsimler" başlığı altında ilave bir liste olarak sunmaya çalışacağız.

Habeşistan'a Ciden Muhacirlerin İsim Listesi:

Abdullah b. Caş(89), Abdullah b. el-Hâris b. Kays, Abdullah b. Mahreme(90), Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Süfyân, Abdullah b. Süheyl(91), Abdurrahmân b. Avf, Amir b. Ebî Vakkâs, Amir b. Rebîa, Amr b. el-Hâris b. Züheyr(92), Amr b. Saîd b. el-Âs, Amr b. Osman, Amra binti Sa'diyy, Ayyâş b. Ebî Rebîa, Bereke binti Yesâr, Câbir b. Süfyân(93)

88.Karşılaştırmada kullandığımız kaynaklar: İbn Abdilberr, ez-Zübeyrî, İbn Hazm, İbn Hacer, İbn Kuteybe, Belâzurî, ilgili yerler.

89.Abdullah b. Caş'ın Habeşistan'a hicret etmesini Belâzurî, reddetmiş ve hicret edenin kardeşi Ubeydullah olduğunu belirtmiştir. Bkz: İbn Hacer, IV, 3

90.Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'ser, onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, III, 404

91.Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'ser, onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, III, 406

92.Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'ser onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, IV, 213

93.Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'ser, onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Ayrıca İbn Sa'd'da ismi, Hâlid olarak geçmektedir. Bkz: İbn Sa'd, IV, 127, 202

Ca'fer b. Ebî Tâlib, Cehm b. Kays, Cünâde b. Süfyân(94), Ebû Huzeyfe b. Utbe, Ebû Kays b. el-Hâris, Eburrûm b. Umeyr(95), Ebû Sebre b. Ebî Rûhm(96), Ebû Seleme b. Abdilesed, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh(97), Ebû Vakkâs Mâlik b. Üheyb, Esmâ binti Umeys, Esved b. Nevfel, Fâtıma binti Mücellil, Fâtıma binti Safvân, Firâs b. Nadr(98), Fûkeyhe binti Yesâr, Hâlid b. Saîd b. el-Âs, el-Hâris b. Hâlid b. Sahr, el-Hâris b. Hâtıb b. el-Hâris(99), Hasene, Hâtıb b. Amr(100), Hâtıb b. el-Hâris b. Ma'mer, Hebbâr b. Süfyân, Hişâm b. Ebî Huzeyfe(101), Hişâm b. el-Âs b. Vâil, Huneys

-
94. Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'şer, onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, IV, 127, 202
95. Vâkıdî, onun hicret ettiği üzerinde ittifak edilmediğini ve Heysem b. Adiyy ve diğerlerinin buna itiraz ettiğini söylemiştir. Bkz: Belâzurî, Ensâb, I, 203; İbn Hacer, IV, 72
96. Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'şer, onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, III, 403
97. Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'şer, onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, III, 410; Belâzurî, Ensâb, I, 223
98. İbn Sa'd, Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'şer'in bir hataya düştüklerini ve hicret edenin Nadr b. el-Hâris b. Alkame olduğunu söylediklerini belirterek, Nadr'ın Bedir Savaşında kafir olarak öldürüldüğünü, bunun imkansız olduğunu ifade eder. Bkz: İbn Sa'd, IV, 122
99. İbn Abdilberr, onun Habeşistan'da doğduğunu ifade etmiştir. Bkz: el-İstîâb, I, 291
100. Ebû Ma'şer ve Musa b. Ukbe, onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, III, 405
101. Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'şer, onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, IV, 135

b. Huzâfe(102), Hûmeyne binti Halef, İyâz b. Züheyr,
 Kudâme b. Maz'ûn, Leylâ binti Ebî Hasme, Mahmiyye b. Cez',
 Mâlik b. Zem'a(103), Mikdâd b. Amr(104), Muattıb b. Avf
 b. Âmir, Muaykıb b. Ebî Fâtıma(105), Muhammed b. Hâtıb
 b. el-Hâris(106), Mus'ab b. Umeyr, Muttalib b. Ezher,
 Osman b. Affân, Osman b. Maz'ûn, Ramle binti Ebî Avf,
 Rayta binti el-Hâris, Rukiyye binti Rasûlillah, Sâib b.
 Osman, Sâib b. el-Hâris b. Kays, Sa'd b. Havle, Saïd b.
 Amr, Saïd b. el-Hâris b. Kays, Sehle binti Süheyl, Seleme
 b. Hişâm, Sekrân b. Amr, Selîb b. Amr(107), Sevde binti

102.Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'ser, onu muhacirler arasında zik-
 retmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd,III,392; Belâzuri,Ensâb,
 I,215

103.İbn Hişâm'ı tahkik edenler, A nüshasında ve İstifâb'da
 Zem'a şeklinde olduğunu, diğer nüshalarda Rebfa olarak
 yazıldığını, bunun ise tahrif olduğunu ifade etmişlerdir.
 İbn İshâk metninde ise bu isim Rebfa olarak geçmektedir.
 Bkz: İbn İshâk,207; İbn Hişâm,I,329

104.Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'ser, onu muhacirler arasında zik-
 retmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd,III,161; Belâzuri,Ensâb,
 I,205

105.Muaykıb'ın Mekke devrinde müslüman olduktan sonra Habeşis-
 tan'a hicret ettiği veya kendi kabilesinin yanına döndü-
 ğü şeklinde iki ayrı rivayet bulunmaktadır. Onun muhacir
 olduğunu söyleyenler arasında Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'ser'-
 de bulunmaktadır. Muaykıb'ın tekrar gelişi, Eş'arî'ler ve-
 ya kendi kabilesi ile birlikte olmuştur. Bkz: İbn Sa'd,
 IV,116-7; İbn Kuteybe,316

106.İbn Abdilberr'e göre Habeşistan'da doğmuştur. Bkz: El-
el-İstifâb,I,291

107.Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'ser onu muhacirler arasında zik-
 retmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd,IV,203

Zem'a, Süfyân b. Ma'mer(108), Süheyl b. Beydâ, Şemmâs b. Osman(109), Şurahbil b. Hasene(110), Tuleyb b. Umeyr, Ubeydullah b. Cahş, Umeyr b. Riâb, Utbe b. Gazvân, Utbe b. Mes'ûd, Ümmü Habîbe binti Ebî Süfyân, Ümmü Harmele binti Abdilesved, Ümmü Kelsûm binti Süheyl, Ümmü Seleme binti Ebî Umeyye, Zübeyr b. el-Avvâm

-
- 108.Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'şer onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, IV,202
- 109.Musa b. Ukbe ve Ebû Ma'şer, onu muhacirler arasında zikretmemişlerdir. Bkz: İbn Sa'd,III,245
- 110.Sadece Musa b. Ukbe onu muhacirler arasında zikretmemiştir. Bkz: İbn Sa'd,IV,127

İBN İSHÂK

İBN HİŞÂM

İBN SA'D

-	-	Abdullah el-Asgar b. Şihâb
Abdullah b. Cahş	Abdullah b. Cahş	Abdullah b. Cahş
Abdullah b. el-Hâris b. Kays	Abdullah b. el-Hâris b. Kays	Abdullah b. el-Hâris b. Kays
-	Abdullah b. Huzâfe	Abdullah b. Huzâfe
Abdullah b. Mahrame	Abdullah b. Mahrame	Abdullah b. Mahrame
-	Abdullah b. Maz'ûn	Abdullah b. Maz'ûn
Abdullah b. Mes'ûd	Abdullah b. Mes'ûd	Abdullah b. Mes'ûd
Abdullah b. Süfyân	Abdullah b. Süfyân	Abdullah b. Süfyân
Abdullah b. Süheyl	Abdullah b. Süheyl	Abdullah b. Süheyl
Abdurrahmân b. Avf	Abdurrahmân b. Avf	Abdurrahmân b. Avf
-	Adiyy b. Nadle	Adiyy b. Nadle
Âmir b. Ebî Vakkâs	Âmir b. Ebî Vakkâs	Âmir b. Ebî Vakkâs
Âmir b. Rebîa	Âmir b. Rebîa	Âmir b. Rebîa
Ammâr b. Yâsir(?)	Ammâr b. Yâsir(?)	Ammâr b. Yâsir
Amr b. Cehm	Amr b. Cehm	-
Amr b. Ebî Serh	Amr b. Ebî Serh	-
Amr b. el-Hâris b. Züheyr	Amr b. el-Hâris b. Züheyr	Amr b. el-Hâris b. Züheyr
Amr b. Saïd b. el-Âs	Amr b. Saïd b. el-Âs	Amr b. Saïd b. el-Âs
Amr b. Osman	Amr b. Osman	Amr b. Osman
-	Amr b. Ümeyye b. el-Hâris	Amr b. Ümeyye b. el-Hâris
Amra binti Sa'diyy	Amra binti Sa'diyy	(Umeyra) binti Sa'diyy
Ayyâş b. Ebî Rebîa	Ayyâş b. Ebî Rebîa	Ayyâş b. Ebî Rebîa
-	Bişr b. el-Hâris b. Kays	-
Bereke binti Yesâr	Bereke binti Yesâr	Bereke binti Yesâr
Câbir b. Süfyân	Câbir b. Süfyân	(Hâlid)b. Süfyân
Ca'fer b. Ebî Tâlib	Ca'fer b. Ebî Tâlib	Ca'fer b. Ebî Tâlib
Cehm b. Kays	Cehm b. Kays	Cehm b. Kays
Cünâde b. Süfyân	Cünâde b. Süfyân	Cünâde b. Süfyân

İBN İSHAK

İBN HİŞAM

İBN SA'D

-

Ebû Huzeyfe b. Utbe
Ebû Kays b. el-Hâris
7
Eburrûm b. Umeyr
Ebû Sebre b. Ebî Rûhm
Ebû Selem b. Abdilesed
Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh
Ebû Vakkâs Mâlik b. Üheyb

-

Esmâ binti Umeys
Esved b. Nevfel

(Ümmü Yakaza) binti Alkame
Fâtıma binti (Muhaccil)
Fâtıma binti Safvân
Fırâs b. Nadr
Fûkeyhe binti Yesâr

el-Haccâc b. el-Hâris

-

Hâlid b. Saïd b. el-Âs
el-Hâris b. Abd Kays
el-Hâris b. Hâlid b. Sahr

-

el-Hâris b. Hâtıb b. el-Hâris
Hasene
(Ebû) Hâtıb b. Amr
Hâtıb b. el-Hâris b. (Muğfire)

-

-

Ebû Huzeyfe b. Utbe
Ebû Kays b. el-Hâris
Ebû Musâ el-Eş'arî
Eburrûm b. Umeyr
Ebû Sebre b. Ebî Rûhm
Ebû Seleme b. Abdilesed
Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh
Ebû Vakkâs Mâlik b. Üheyb

-

Esmâ binti Umeys
Esved b. Nevfel

-

Fâtıma binti Mücellil
Fâtıma binti Safvân
Fırâs b. Nadr
Fûkeyhe binti Yesâr

-

-

Hâlid b. Saïd b. el-Âs
el-Hâris b. Abd Kays
el-Hâris b. Hâlid b. Sahr
el-Hâris b. el-Hâris b. Kays

el-Hâris b. Hâtıb b. el-Hâris
Hasene
Hâtıb b. Amr
Hâtıb b. el-Hâris b. Ma'mer
Hattâb b. el-Hâris b. Ma'mer

Ebû Fûkeyhe

Ebû Huzeyfe b. Utbe
Ebû Kays b. el-Hâris
Ebû Musâ el-Eş'arî
Eburrûm b. Umeyr
Ebû Sebre b. Ebî Rûhm
Ebû Seleme b. Abdilesed
Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh
Ebû Vakkâs Mâlik b. Üheyb

Esmâ binti Sellâme

Esmâ binti Umeys
Esved b. Nevfel

Fâtıma binti Alkame

Fâtıma binti Mücellil
Fâtıma binti Safvân
Fırâs b. Nadr
Fûkeyhe binti Yesâr

el-Haccâc b. el-Hâris

Hâlid b. Hızâm

Hâlid b. Saïd b. el-Âs

-

el-Hâris b. Hâlid b. Sahr

-

el-Hâris b. Hâtıb b. el-Hâris

Hasene

Hâtıb b. Amr

Hâtıb b. el-Hâris b. Ma'mer

Hattâb b. el-Hâris b. Ma'mer

İBN İSHAK

İBN HİŞAM

İBN SA'D

Hebbâr b. Süfyân

Hebbâr b. Süfyân

Hebbâr b. Süfyân

Hişâm b. Ebi Huzeyfe

Hişâm b. Ebi Huzeyfe

(Hâşim) b. Ebi Huzeyfe

Hişâm b. el-Âs b. Vâil

Hişâm b. el-Âs b. Vâil

Hişâm b. el-Âs b. Vâil

Huneys b. Huzâfe

Huneys b. Huzâfe

Huneys b. Huzâfe

Huzeyme b. Cehm

Huzeyme b. Cehm

-

(Ümeyne) binti Halef

Hümeyme binti Halef

Hümeyme binti Halef

İyâz b. Züheyr

İyâz b. Züheyr

İyâz b. Züheyr

-

Kays b. Abdullah

Kays b. Abdullah

-

Kays b. Huzâfe

Kays b. Huzâfe

Kudâme b. Maz'ûn

Kudâme b. Maz'ûn

Kudâme b. Maz'ûn

Leylâ binti Ebi Hasme

Leylâ binti Ebi Hasme

Leylâ binti Ebi Hasme

Mahmiyye b. Cez'

Mahmiyye b. Cez'

Mahmiyye b. Cez'

Mâlik b. (Rebia)

Mâlik b. Zem'a

Mâlik b. Zem'a

-

Ma'mer b. Abdullah

Ma'mer b. Abdullah

-

-

Ma'mer b. Ebi Serh

Ma'mer b. el-Hâris b. Kays

Ma'mer b. el-Hâris b. Kays

-

Mikdâd b. Amr

Mikdâd b. Amr

Mikdâd b. Amr

Muattıb b. Avf b. Âmir

Muattıb b. Avf b. Âmir

Muattıb b. Avf b. Âmir

Muaykıb b. Ebi Fâtıma

Muaykıb b. Ebi Fâtıma

Muaykıb b. Ebi Fâtıma

Muhammed b. Hâtıb b. el-Hâris

Muhammed b. Hâtıb b. el-Hâris

Muhammed b. Hâtıb b. el-Hâris

Mus'ab b. Umeyr

Mus'ab b. Umeyr

Mus'ab b. Umeyr

Muttalib b. Ezher

Muttalib b. Ezher

Muttalib b. Ezher

-

Nu'man b. Adıyy

-

-

-

Nübeyh b. Osman

İBN İSHÂK

İBN HİŞÂM

İBN SA'D

-

Osman b. Abd Ganem

Osman b. Abd Ganem

Osman b. Affân

Osman b. Affân

Osman b. Affân

Osman b. Maz'ûn

Osman b. Maz'ûn

Osman b. Maz'ûn

Osman b. Rebîa b. Vehbân

Osman b. Rebîa b. (Uhbân)

-

Ramle binti Ebî Avf

Ramle binti Ebî Avf

Ramle binti Ebî Avf

Rayta binti el-Hâris

Rayta binti el-Hâris

Rayta binti el-Hâris

Rukiyye binti Rasûlillah

Rukiyye binti Rasûlillah

Rukiyye binti Rasûlillah

Sâib b. Osman

(Saïd) b. Osman

Sâib b. Osman

Sâib b. el-Hâris b. Kays

Sâib b. el-Hâris b. Kays

Sâib b. el-Hâris b. Kays

-

Sa'd b. Abd Kays

(Saïd) b. Abd Kays

Sa'd b. Havle

Sa'd b. Havle

Sa'd b. Havle

Saïd b. Amr

Saïd b. Amr

Saïd b. Amr

Saïd b. el-Hâris b. Kays

Saïd b. el-Hâris b. Kays

Saïd b. el-Hâris b. Kays

Sehle binti Süheyl

Sehle binti Süheyl

Sehle binti Süheyl

Seleme b. Hişâm

Seleme b. Hişâm

Seleme b. Hişâm

Sokrân b. Amr

Sokrân b. Amr

Sokrân b. Amr

Selîl b. Amr

Selîl b. Amr

Selîl b. Amr

Sevde binti Zem'a

Sevde binti Zem'a

Sevde binti Zem'a

-

Suveybit b. Sa'd

Suveybit b. Sa'd

Süfyân b. Ma'mer

Süfyân b. Ma'mer

Süfyân b. Ma'mer

Süheyl b. Beydâ

Süheyl b. Beydâ

Süheyl b. Beydâ

Suveybit b. Huzeyme

-

-

Şemmâs b. Osman

Şemmâs b. Osman

Şemmâs b. Osman

-

-

Şuca' b. Vehb

Şurahbil b. Hasene

Şurahbil b. Hasene

Şurahbil b. Hasene

-

-

Temîm(Numeyr) b. el-Hâris

-

-

Tuleyb b. Ezher

İBN İSHÂK

İBN HİŞÂM

İBN SA'D

Tuleyb b. Umeyr	Tuleyb b. Umeyr	Tuleyb b. Umeyr
Ubeydullah b. Caḥṣ	Ubeydullah b. Caḥṣ	Ubeydullah b. Caḥṣ
(Umrân) b. Riâb	Umeyr b. Riâb	Umeyr b. Riâb
-	Urve b. Abdiluzzâ	Urve b. (Ebi Usâse) b. Abdiluzzâ
Utbe b. Gazvân	Utbe b. Gazvân	Utbe b. Gazvân
Utbe b. Mes'ûd	Utbe b. Mes'ûd	Utbe b. Mes'ûd
-	Umeyye binti Kays	-
Ümmü Habîbe binti Ebi Süfyân	Ümmü Habîbe binti Ebi Süfyân	Ümmü Habîbe binti Ebi Süfyân
(Harmeles) binti Abdilesved	Ümmü Harmeles binti Abdilesved	Ümmü Harmeles binti Abdilesved
Ümmü Külsûm binti Süheyl	Ümmü Külsûm binti Süheyl	Ümmü Külsûm binti Süheyl
Ümmü Seleme binti Ebi Umeyye	Ümmü Seleme binti Ebi Umeyye	Ümmü Seleme binti Ebi Umeyye
-	Yezid b. Zem'a	Yezid b. Zem'a
Zübeyr b. el-Avvâm	Zübeyr b. el-Avvâm	Zübeyr b. el-Avvâm

a. Habeşistan'a Giden Muhacirlere Aid

Farklı İsimler

Abd (Ebû Ahmed) b. Caşş(111), Abdullah b. Arfata (112), Abdullah b. Huzâfe(113), Abdullah b. el-Asgar b. Şihâb(114), Abdullah b. Maz'ûn(115), Abdullah b. Süheyl b. Amr(116), Adiyy b. Nadle(117), Amr b. Ümeyye b. el-Haris(118), Amr b. Ebf Serh(119), Amr b. Cehm(120), Amir b. Abd Ganem b. Züheyr(121), Ammâr b. Yâsir(122), Bişr

-
111. Belâzurf, Ensâb, I, 119. Onun hicret ettiğini söyleyenlerin yanlış olduğunu belirtir.
112. Ahmed b. Hanbel, 4400; el-Heysemî, VI, 24; İbn Seyyidinnâs, I, 118
113. İbn Hişâm, I, 328; İbn Sa'd, IV, 189; Belâzurf, Ensâb, I, 215; İbn Hazm, Cemhara, 165
114. İbn Sa'd, IV, 125; ez-Zübeyrî, 274; Belâzurf, Ensâb, I, 204; İbn Hazm, Cemhara, 130, 161
115. İbn Hişâm, I, 327; İbn Sa'd, III, 400; Belâzurf, Ensâb, I, 213
116. İbn Münâ' den naklen İbn Hacer, III, 133
117. İbn Hişâm, I, 328; İbn Sa'd, IV, 140; ez-Zübeyrî, 361; Belâzurf, Ensâb, I, 217; İbn Abdilberr, el-İstîâb, III, 139; İbn Hazm, Cemhara, 157
118. İbn Hişâm, I, 324; İbn Sa'd, IV, 210; Belâzurf, Ensâb, I, 202; ez-Zübeyrî, 212; İbn Hazm, Cemhara, 117
119. İbn İshâk, 206; İbn Hişâm, I, 330; Belâzurf, Ensâb, I, 226
120. İbn İshâk, 208; İbn Hişâm, I, 325; Belâzurf, Ensâb, I, 203
121. İbn Hacer, II, 254; İbn el-Kelbî' den nakledilen bu rivayet için Ebû Ömer, kardeşi Osman olduğunu söylemiştir.
122. İbn Sa'd, III, 250; Belâzurf, Ensâb, I, 211. İbn İshâk onun Habeş muhaciri olup olmadığının şüpheli olduğunu ifade eder.

b. el-Hâris b. Kays(123), Ebân b. Saîd(124), Erbed b. Cûbeyr(125), Ebû Âmir el-Eş'arî(126),Ebû Musa el-Eş'arî(127),

---

123.İbn Hişâm,I,328; İbn Abdilberr,el-İstîâb,I,147; İbn Hacer,I,151

124.İbn İshâk'tan naklen İbn Hacer,I,14. Bu isme İbn İshâk ve İbn Hişâm metinlerinde rastlayamadık. Ayrıca İbn Hacer'in verdiği nakilde Ebân b. Saîd'in yanında karısı olarak Fâtıma binti Safvân'ı görüyoruz. İbn Hişâm'a göre Fâtıma, Ebân'ın kardeşi Amr b. Saîd'in karısıdır. Bkz: İbn Hişâm,I,323; Ayrıca bkz: İbn Sa'd,VIII,287

125.İbn İshâk'tan naklen İbn Hacer,I,27, Bu isme de aynı şekilde her iki metinde de rastlayamadık.

126.İbn Kuteybe'den naklen İbn Hacer,IV,123

127.İbn Hişâm,I,324,361; Belâzurf,Ensâb,I,201; İbn Sa'd,IV,106
İbn Hişâm, İbn İshâk'tan naklen Ebû Mûsa'nın Habeşistan'a hicret ettiğini söylemektedir. İbn İshâk metninde bu ismin bulunmayışı dikkat çekicidir. Eş'arî'lerin, Habeşistan'a hicret etmiş olan muhacirlerle beraber Hayber'e gelmeleri bazı raviler tarafından yanlış anlaşılmış ve Ebû Musa'nın Habeşistan'a hicret etmiş olduğunu zannetmişlerdir. Ebû Musa'dan nakledilen birçok rivayette, Eş'arîlerin Hz.Muhammed'e ulaşmak için Yemen'den çıktıkları, fakat zorunlu olarak hava muhalefeti sebebiyle Habeşistan sahillerine sürüklendiklerini, orada Ca'ferle buluştuklarını açıkça görüyoruz. Bu ifadelerden Ebû Musa'nın muhacir olmadığı anlaşılmaktadır. Bir müddet Habeşistan'da kalan bu insanlar, Ca'ferle birlikte Hayber'e gelmişlerdir. Bkz: Buhârî,63/37, 64/38; Müslim, 2502; İbn Sa'd,IV,106; İbn Abdilberr,el-İstîâb,IV,19; İbn Seyyidinnâs,I,118. Ebû Musa'nın Mekke'ye gelerek müslüman olduğu ve Hz. Muhammed'in onlara Ca'fer ile beraber hicret etmelerini söylediği ile ilgili rivayetler için

Ebû Fûkeyhe(128), Esmâ binti Sellâme(129), Ümmü Yakaza (Fâtıma)binti Alkame(130), Fâria binti Ebî Süfyân(131), el-Hâris b. el-Hâris b. Kays(132), Hâlid b. Hızâm(133), Hâlid b. Sahr b. Amir(134), el-Haccâc b. el-Hâris(135),

-
- : bkz: İbn Sa'd, IV, 105; Ahmed b. Hanbel, 4400; İbn Abdilberr, el-İstîfâb, IV, 173; İbn Kesir, es-Sıra, II, 11. Bunun yanında Ebû Musa'nın Mekke'ye geldiği, memleketine dönerek daha sonra kavminden elli kişiyle birlikte Medine'ye hareket ettiği ve yolda muhacirlerle karşılaştıkları da rivayet edilmektedir. Bkz: İbn Sa'd, IV, 105, 357; İbn Abdilberr, el-İstîfâb, III, 980, IV, 176. Bu rivayetlerin karışıklığını göz önünde bulunduran birçok tarihçi Ebû Musa'nın Mekke'den değil de Yemen'den Habeşistan'a hicret etmiş olduğunu ileri sürmüştür. Bkz: İbn Kayyım el-Cevziyye, III, 28; el-Halebi, I, 359
128. İbn Sa'd, IV, 123; İbn Abdilberr, IV, 157
129. İbn Sa'd, VIII, 210; İbn Abdilberr, el-İstîfâb, IV, 236; İbn Hacer, IV, 229; İbn Abdilberr onun kocası Ayyâş b. Ebî Rebia ile birlikte hicret ettiğini belirtir. Bkz: III, 122
130. İbn İshâk, 157; İbn Sa'd, IV, 203, VIII, 272; Belâzuri, Ensâb, I, 219; İbn Hacer, IV, 384, 506
131. el-Müstağferî, Abdullah b. Cahş'ın Habeşistan'a ilk gidenlerden olduğunu, yanında karısının ve kızkardeşinin de bulunmuş olabileceğini ve Fâria'nın da onun karısı olduğunu belirtir. Bkz: İbn Hacer, IV, 375
132. İbn Hişâm, I, 328; Belâzuri, Ensâb, I, 216; İbn Abdilberr, el-İstîfâb, I, 147, 289, 306; İbn Hacer, I, 151
133. İbn Sa'd, IV, 119; Belâzuri, Ensâb, I, 202; İbn Abdilberr, el-İstîfâb, I, 411; İbn Hacer, I, 403
134. A'bedân'dan naklen İbn Hacer, I, 469. Aynı müellif bunun bunun mümkün olamayacağını bu kişinin Hâris b. Hâlid b. Sahr olduğunu söyler.
135. İbn İshâk, 207; İbn Sa'd, IV, 196; İbn Hacer, I, 311. İbn Hacer, İbn Kelbî'nin bunu tenkit ettiğini, Haccâc'ın Habeşistan hicretlerinden sonra müslüman olduğunu belir-

Habîbe binti Ubeydullah(136), el-Hâris b. Ma'mer(137),
 el-Hâris b. Abd Kays(138), Hattâb b. el-Hâris(139),
 Hebbâr b. Vehb b. Huzâfe(140), Huzeyme b. Cehm(141), Kays
 b. Abdullah(142), Kays b. Huzâfe(143), Ma'bed b. el-Hâris
 (144), Ma'mer b. Abdullah(145), Ma'mer b. el-Hâris b.
 Kays(146), Ma'mer b. Ebî Serh(147), Nadiyy b. el-Hâris(148),

---

tir. Zübeyr b. Bekkâr da onun Bedir Savaşında esir edildiğini, sonra müslüman olduğunu söylemiştir.

- 136.İbn Abdilberr,el-İstifâb,IV,275; İbn Sa'd,VIII,96.
 Ayrıca orada doğduğuna dair rivayetler için bkz: İbn Abdilberr,el-İstifâb,IV,275,440; İbn Hacer,IV,271,305
- 137.İbn Hacer,I,291
- 138.İbn İshâk,208; İbn Hişâm,I,330; İbn Hacer,I,283
 İbn Abdilberr,el-İstifâb,I,305
- 139.İbn Hişâm,I,327; İbn Sa'd,IV,202; Belâzuri,Ensâb,I,213;
 İbn Hazm,Cemhara,162; İbn Hacer,I,342
- 140.İbn İshâk'tan naklen Belâzuri,Ensâb,I,214. İbn İshâk ve İbn Hişâm metinlerinde bu isme rastlayamadık.
- 141.İbn İshâk,206; İbn Hişâm,I,325; Belâzuri,Ensâb,I,203
- 142.İbn Hişâm,I,324; İbn Sa'd,IV,104; Belâzuri,Ensâb,I,200; İbn Hazm,Cemhara,192
- 143.İbn Hişâm,I,328;İbn Sa'd,IV,191; Belâzuri,Ensâb,I,215; İbn Hazm,Cemhara,165
- 144.Belâzuri,Ensâb,I,219; İbn Hacer,I,184
- 145.İbn Hişâm,I,328; İbn Sa'd,IV,139; Belâzuri,Ensâb,I,216
- 146.İbn İshâk,207; İbn Hişâm,I,328; Belâzuri,Ensâb,I,213;
 İbn Abdilberr,el-İstifâb,I,147; İbn Hacer,I,151
- 147.İbn Sa'd,III,417; Belâzuri,Ensâb,I,226
- 148.Belâzuri,Ensâb,I,203; İbn Hazm,Cemhara,126. Heysem b. Adıyy hicret etti, Mekke'ye geri döndü, irtidat etti ve sonra Mekke'nin fethinden sonra müslüman oldu derken, Vâkıdî de, onun fetihten sonra müslüman olduğunu söylemiştir. Bkz: Belâzuri,Ensâb,I,203

Nu'man b. Adiyy(149), Nübeyh b. Osman(150), Osman b. Abd Ganem(151), Osman b. Osman b. Züheyr(152), Osman b. Rebîa b. Ühbân(153), Ömer b. Süfyân(154), Rakîs el-Esedî(155), Sa'd b. Abd Kays(156), Saffân b. Beydâ(157), Saîd b. Zeyd(158), Selîf b. Selîf(159), Suveybit b. Huzeyme(160), Şuca' b. Vehb(161), Temîm b. el-Hâris b. Kays(162),

-
- 149.İbn Hişâm,I,329; ez-Zübeyrî,382; İbn Abdilberr, el-İstîâb, III,140
- 150.İbn Sa'd,IV,203; Belâzurî,Ensâb,I,214
- 151.İbn Hişâm,I,330; İbn Sa'd,IV,214; Belâzurî,Ensâb, I,226; İbn Abdilberr,el-İstîâb,III,93
- 152.İbn Hazm,Cemhara,177
- 153.İbn İshâk,207; İbn Hişâm,I,328; İbn Abdilberr, el-İstîâb,III,90
- 154.ez-Zübeyrî,338; İbn Hazm,Cemhara,144
- 155.İbn Hacer, bazılarının bu ismi aktardığını belirtir ve bunun yanlış olduğunu, muhacir olanın Kays b. Abdullah olduğunu ifade eder. Belâzurî'de onun muhacir olmadığını söyler. Bkz: Belâzurî,Ensâb,I,330; İbn Hacer,I,540
- 156.İbn Hişâm,I,330; İbn Sa'd,IV,212; İbn Hazm,Cemhara,178
- 157.Belâzurî, onun Habeş muhaciri olmadığını belirtir. Bkz: Ensâb,I,225
- 158.İbn Kuteybe,246. Mahmud Esa'ad karısının da gittiğini söyler. Bkz: s.435
- 159.İbn Hazm,Cemhara,166
- 160.İbn İshâk,206
- 161.İbn Hişâm,I,325; İbn Sa'd,III,94; ez-Zübeyrî,256; İbn Kuteybe,328; Belâzurî,Ensâb,I,203; İbn Hazm,Cemhara,126
- 162.İbn Sa'd,III,94; Belâzurî,Ensâb,I,200

Tuleyb b. Ezher(163), Urve b. Ebi Usâse(164), Ümmü Eymen (165), Ümeyye (Ümeyme, Amine) binti Kays(166)

b. Hz. Ebû Bekr'in Habeşistan'a Hicreti Meselesi

Bu arada Hz. Ebû Bekr'in de Habeşistan'a hicret etmek istediğine şahit oluyoruz. Bilhassa, onun birçok kişinin müslüman olmasını sağlaması, şimşekleri üzerine çekmesine sebep olmuştur. Hatta bu yüzden ağır bir şekilde yaralandığı da rivayet edilir. Ona yapılan saldırılara, kabilesi Teym'den hiç kimse karşı çıkmamıştır. Bu da, onun kabilesi tarafından reddedildiğini göstermektedir.(167)

Ebû Bekr, Mekkelilerin işkencelerinden kurtulmak için göçetmekten başka çaresi olmadığını anlayınca Hz. Muhammed'den Habeşistan'a gitmek için izin istedi ve yola

163. İbn Sa'd, IV, 196; Belâzurf, Ensâb, I, 215; İbn Abdilberr, el-İstifâb, I, 183; İbn Hacer, I, 184

164. İbn Hişâm, I, 328; İbn Sa'd, IV, 141; ez-Zübeyrî, 381; Belâzurf, Ensâb, I, 217; İbn Abdilberr, el-İstifâb, III, 110; İbn Hazzam, Cemhara, 158, 163

165. İbn Abdilberr, el-İstifâb, IV, 250; el-Halebî, I, 360.

İbn Hacer, bunun imkansız olduğunu ifade etmiştir. Bkz: IV, 250

166. İbn Hişâm, I, 363; İbn Hacer, IV, 225, 242, 246

167. İbn İshâk, 213; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 119; Martin Lings, Haz. Muhammed'in Hayatı, 141-2; Ebû Zehre, I, 406

koyuldu.(168) Ebû Bekr'in Habeşistan'a gitmek için Şuayba limanını kullanmadığı anlaşıyor. Zira o, kaynaklarımızın bildirdiğine göre bir liman şehrine gitmek üzere Yemen istikametine doğru yola çıkmıştır.

Mekke'den bir iki günlük mesafede, Kızıldeniz'e ulaşmadan önce, Kârre bölgesinin başkanı İbn Dügunne ile karşılaştı.(169) O, Ebû Bekr'in bu durumunu görünce üzül-müş ve onu Mekke'ye getirerek kendisine eman verdiğini ilan etmiştir. Böylece himaye hakkını elde eden Ebû Bekir Habeşistan'a gitmekten vazgeçmiştir.(170)

5. Kureyşlilerin Habeşistan'a Elçi Göndermeleri

Kureyşliler yurdu terkeden müslümanların gittikçe artması üzerine eziyetlerini çoğaltmışlardı. Ayrıca Mekkeli

- 168.Buhârî,39/4; İbn Hişâm,I,372; Diyarbekrî,I,319. İbn İshâk'ta sadece hicret için izin istediği belirtilmiş, fakat yer zikredilmemiştir. Bkz: İbn İshâk,218. Ebû Bekr'in ne zaman hicret etmek istediğine dair kaynaklarda kesin bir ifadeye rastlayamadık. Halebi, bunun ikinci hicret izninden sonra, sosyal boykotun uygulandığı senelerde, olduğunu belirtir. Bkz: I,337
- 169.Belâzuri,Ensâb,I,205; Buhârî,39/4. Târihçiler İbn Dügunne'nin asıl adı için farklı isimler vermişlerdir. Hâris b. Yezîd, Mâlik, Rebîa, Subey'at b. Rufeyy bunlar arasındadır. Bkz: Belâzuri,Ensâb,I,205; İbn Kesir,es-Sîra, II,63; Diyarbekrî,I,319; Hamidullah,İslâm Peygamberi,I, 119(Veliyyullah ed-Dihlevî'den naklen)
- 170.Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,119,305,II,899. Bu emanın beraberinde getirdiği olaylar ve Ebû Bekr'in bu emanı reddedişi hakkında bkz: Belâzuri,Ensâb,I,206; İbn İshâk,219; İbn Hişâm,I,373-4; Buhârî,39/4; el-Halebi,I,338

müşrikler, muhacirlerin Habeş topraklarında emniyet içerisinde olduklarını da öğrenmişlerdi. Bu husus onları, daha fazla tedirgin etmişti. Bunun üzerine muhacirleri geri çevirmek için bir heyet göndermeye karar verdiler.(171)

Kendi çıkarlarını gayet yakından takip eden Mekkelî müşriklerin, hiç vakit geçirmeden Habeşistan'a bir heyet göndermeye karar vermelerine şaşdırmamak gerekir. Caetani "Kureyşliler kendi ibadetlerine ve tevaffukî sıyâsilerine hasım olan anasırdan kurtulduklarından dolayı memnun olmaları iktiza ederdi." demektedir.(172) Burada şu noktaya işaret etmek yerinde olacaktır ki, Kureyşlilerin en azından ticârî münasebetlerine gelebilecek bir zarar korkusuyla telaşlanmış olabileceklerini söylemek mümkündür. Nitekim, Medîne'ye hicretten sonra, Mekkelîlerin yazın Şam'a yaptıkları ticârî yolculukları daima tehdit altında bulunmuştur. Kışın da Habeşistan'a sefer düzenleyen Mekkelîler, bu durumda, ticâretlerinin kesintiye uğrayabileceğini pekala sezebiliyorlardı.(173) Ayrıca değişik

---

171.İbn Hişâm,I,333; İbnü'l-Esir,el-Kâmil,II,79. Kaynaklarda bu durumu öğrenen Ebû Tâlib'in Necâşi'ye, kendisini övdüğü ve muhacirleri korumasını istediği bir methiyesini gönderdiğinden bahsedilir. Bkz: İbn Kesir,es-Sıra,II,27; el-Âmirî,I,96

172.Caetani,II,256

173.Hz. Muhammed'in Medîne'ye hicretiyle Şam yolu tehlikeye giren Mekkelîler, Esved b. Nevfel'in tavsiyesi ile Irak yolunu kullanmışlardır. Bununla birlikte daha önce kullanılmayan bir yol olduğu için epeyce güçlük çekmişlerdir. Bkz: Vâkıdî,I,197. Ayrıca Hz.Muhammed'in Medîne'ye göçüyle Şam yolları tehlikeye giren Mekkelîler, ona el-Kâtı' lakabını vermişlerdir. Bkz: Cevad Ali,VII,298

bölgelere dağılan müslümanların dinlerini yayarak, büyük bir destek almalarından ve böylece güçlenecek İslâm'ın putperestliğe galib gelmesinden endişe etmiş olmaları da uzak bir ihtimal değildir.(174)

Bu mevzua girmeden önce şunu ifade etmek gerekir ki, kaynaklarda Mekkeliler tarafından Habeşistan'a gönderilen elçilerle ilgili olarak farklı isimler bulunmaktadır. Bununla birlikte Amr b. el-As ismi üzerinde kaynaklar mütefiktirler. Kureyşin sadece bir sefere mahsus olmak üzere Habeşistan'a heyet gönderdiğini ifade eden ve Habeşistan'a gönderilen elçilere ait farklı isimler veren müverrihler olduğu gibi(175) Habeşistan'a iki heyetin gönderildiğini belirten tarihçiler de vardır.(176)

Belâzurî, Kureyşliler tarafından Necâşî'ye Amr b. el-Âs ile birlikte, Abdullah b. Rebîa'nın gönderildiğini ifade eden rivayetlerin daha güvenilir olduğunu belirtir

---

174.Gauba,63; Muir,92; Zâhir Riyâd,51; Maulana Muhammed Ali,Muhammad The Prophet,71; Heykel,146. Bütün bunların yanında Osman b. Huveyris'in Bizans'tan yardım getirerek Mekke idaresine el koymak isteği Mekkelilerin havsalasında hâla yer etmekteydi. Ayrıca, fil olayının tesirleri ise daha canlıydı. Bu düşünceler içerisinde, Mekkeliler, muhacirlerin Habeş yardımını istemeye gittiklerini zannetmiş de olabilirler. Bu durumda böyle bir korkunun haksız olmadığı açıktır.

175.İbn Hişâm,I,333 ; ez-Zübeyrî,322; Tayâlisî,346

176.İbn Kesîr,es-Sîra,II,27; İbn Seyyidinnâs,I,115; el-Âmirî,I,97; es-Suyûtî,Ref' Şe'ni'l-Hubşân,92 b; el-Halebî,I,375,380,III,212

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

ve Umâre'nin başka bir seferde gitmiş olabileceğini ilave eder.(177) Bu sefaret heyetinin başkanlığını Adiyy boyundan Ömer b. el-Hattâb'ın müslüman olması sebebiyle Sehm boyundan Amr b. el-Âs yapmıştır.(178) Amr b. el-Âs ve Abdullah b. Ebî Rebia Aksum'a ulaştıklarında Necâşî ve saray mensupları için hazırlanan kıymetli hediyeleri verdiler. Saray mensuplarına geliş gayelerini izah ederek Necâşî mezdinde kendilerini desteklemelerini istediler. Elçilik heyetinde bulunan kişiler daha önce birçok defa Aksum'a gitmiş kişilerdi. Bu bakımdan, Necâşî'nin huzurunda iken onların gayet samimi bir vaziyette oldukları görüldü.(179)

Heyet, mültecilerin suçlu olduklarını ifade etti.

-
177. Belâzurf, Ensâb, I, 232-3. Ayrıca bkz: İbn İshâk, 194; Ahmed b. Hanbel, 1740; İbn Hişâm, I, 333; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 28; el-Âmirî, I, 97. İlk heyette Umâre b. el-Velîd'in gönderildiğine dair rivayetler için bkz: İbn İshâk'ın İbn Bükeyr rivayeti; ez-Zübeyrî, 322; Ya'kûbî, II, 21-2; el-Heysemî, VI, 31; İbn Kesîr, es-Sîra, II, 26; el-Halebî, I, 380; es-Suyûtî, Ref' Şe'ni'l-Huşan, 92 b; Ahmed b. Hanbel, 4400; Tayâlisî, 346; İbn Seyyidin-nâs, I, 118. İlk heyette Amr b. el-Âs ve Abdullah b. Ebî Rebia ile birlikte Umâre'nin de olduğu söylenmiştir. Bkz: Diyarbekrî, I, 289. Âmirî de bu ihtimale yer vermektedir. Bkz: s.I, 97; Ayrıca bu ilk heyette Muaviye b. Ebî Süfyân ve Mugfire b. Şu'be'nin gönderildiği de rivayet edilmektedir. Bkz: Hasan İbrahim Hasan, I, 118
118. İslâm öncesi Mekke Şehir devleti sefaret (siyasi temsilcilik) müessesesine sahipti. Bu görevi yerine getiren kişiler bu vazifeyi tevarüs yoluyla alırlardı. Bu kişi dış devletlere elçi olarak gider, devletin maslahatlarına korurdu. Ayrıca münafere vazifesini de yerine getirirdi. Bkz: Cevad Ali, V, 329; Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 893 919, 1078. Ayrıca bkz: "İlâf", A.Ü.İ.F.D., IX, 215 , İslâmda

Kendi dinlerinden çıktıklarını ve bilhassa onların dinlerine de girmediklerini özellikle belirterek, kendilerinin iadesini istediler.(180) Daha önceden kazanılmış bulunan saray mensupları bu müracaatı deksetlediler. Fakat Necâşî, kendisine ilticâ etmiş olanları bir kere dinlemeden bunu kabul etmiyeceğini belirtti. Bunun üzerine müslümanlar izahat vermek üzere Necâşî'nin huzuruna çağrıldılar. Amr b. el-Âs ve Abdullah b. Ebî Rebîa durumdan memnun kalmamışlardı. Müslümanlar da aynı şekilde endişeye kapılmışlardı. Necâşî'nin sorduğu sorulara neye mal olursa olsun gerçeği söylemek üzere karar verdiler.(181) Hz. Muhammed'in yeğeni Ca'fer b. Ebî Tâlib, arkadaşları adına söz alarak(182), "İslâm'ın ilk tebliğlerini yansıtan ve müşrik arap hayatı üzerinde Muhammed'in gerçekleştirdiği ahlaki değişiklikleri gösteren"(183) şu ifadelerle cevap verdi:

"Ey hükümdar! Allah aramızdan birini seçip de onu

Devlet İdaresi, 48

179.İbn Hişâm,I,334; Diyarbekrî,I,326; Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,325,449; Fethî Gays,49

180.İbn Hişâm,I,334; Necâşî 'nin mültecilerden habersiz gibi davranması için bkz: Tayâlisî,346; İbn Seyyidinnâs,I,118; es-Suyûtî,Ref' Şe'ni'l-Hubşân,96 a.

181.Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,326

182.Tayâlisî,346. İbn Kesîr, Necâşî ile Osman b. Affân'ın konuştuğuna dair, Urve b. ez-Zübeyr'den bir rivayetin geldiğini, fakat meşhur olanın Ca'fer'in konuşması olduğunu belirtir. Bkz: İbn Kesîr,es-Sîra,II,27. Ayrıca bkz: İbn İshâk,199

183.Trimingham,45

kendi elçisi olarak gönderene kadar biz cahillerdendik. Putlara tapardık, şehvetimizden ileri gelen günahlar işlerdik. Zayıflara zulmeder, iğrenç ve menfur her fiili işlerdik. Onun bütün faziletlerini, doğruluğunu, iffetini baştanberi gayet yakından ve mükemmelen biliyorduk. O bize diğer insanlara kötülük yapmaktan çekinmeyi, sadece tek Allah'a tapmayı, namaz kılmayı, sadaka vermeyi, oruç tutmayı ve her çeşit iyi ve güzel fiileri işlemeyi öğretti. Bütün bunlar bize hoş ve cazip geldi ve bunları yapmaya başladık. Fakat bunun hemen arkasından vatanımızı terketmeye ve senin ülkene sığınmaya bizi mecbur eden kendi vatandaşlarımızın işkence ve ezalarına maruz kaldık. Seni tercih ettik, zira senin yanında bize kimsenin zulmedemiyeceğini ümid ediyorduk."(184)

Daha sonra Necâşî bu ilahi tebliğden Ca'fer'in bazı

---

184. İbn Hişâm, I, 336; el-Heysemî, VI, 24, 26; İbn Kesîr, es-Sîra, II, 21; Diyarbekrî, I, 290. Ca'fer'in konuşmasında orucun zikredilmesi sebebiyle Ahmed Emîn bu vakayı reddetmektedir. Orucun o zaman farz kılınmadığını, ayrıca bu olayı reddetmek için daha birçok delilin mevcut olduğunu belirtmektedir. Bkz: Ahmed Emîn, 76. Mekke devrinde orucun farz kılınmadığını fakat belli vakitlere ve şekillere mahsus olmak üzere uygulandığını biliyoruz. Hz. Aîşe, Kureyşlilerin cahiliye de Âşura orucu tuttuklarını, Hz. Muhammed'in de Mekke de iken müslümanlara bu orucu tutmalarını tavsiye ettiğini bildirmektedir. Daha sonra orucun farz kılınması ile bu orucun tutulması isteğe bırakılmıştır. Bkz: Buhârî, 30/1, 69

parçalar hatırlayıp tatırlamadığını sordu. Ca'fer Meryem sûresinin baş kısımlarını aktardı.(185)

Kaynaklar, bu ayetleri dinleyen Necâşî ve papazların kendi açılarından mukaddes olan bütün hususların ayetlerde ululanması karşısında ağladıklarını ifade ederler.(186) Bunun üzerine Necâşî, İsâ'ya ve Muhammed'e gelen şeylerin aynı olduğunu ve mültecileri Kureyş sefirlerine teslim etmiyeceğini belirtti. Amr bu başarısızlık sonunda yeniden kral huzuruna çıkarak müslümanların İsâ mesîh konusunda sahip oldukları inançlardan bahsetmiştir. Kaylarımız bu arada Abdullah b. Ebî Rebîa'nın onu engelleme-ye çalıştığından bahsederler. Kral ile yapılan bu ikinci görüşme, muhacirlerin arasında büyük bir korkuya neden olmuştur.(187) Necâşî'nin huzuruna çağrılan Ca'fer, İslâm inançlarına göre, İsâ'nın Allah'ın kulu ve kelimesi oldu-

---

185.Kur'ân-ı Kerîm,19/1-40; İbn Teymiyye,el-Cevâbu's-Sahîh Limen Beddele Dîne'l-Mesîh,I,81-2. Meryem suresinin baş taraflarında, Yahya peygamber ile İsâ peygamberin dünyaya gelişlerinden bahsedilmektedir. Trimmingham, "Ca'fer, İslâm'ın hristiyanlığın bir formu olduğunu meydana çıkaran bölümleri aktardı." demektedir. Biz burada sadece, tahrif edilmemiş şekilleriyle Semâvî dinlerde Allah ve peygamber inancının aynı olduğunu ifade etmek istiyoruz. Bkz: Trimmingham,45

186.İbn Hişâm,I,336; İbnü'l-Esîr,el-Kâmil,II,81; el-Halebî, I,379; Diyarbekrî,I,290

187.İbn Hişâm,I,337; el-Heysemî,VI,29; Diyarbekrî,I,291

ğunu beyan etti.(189) Necâşî bu ifadelerden sonra, onu tasdik ederek durumun bundan farklı olmadığını söyledi. Tahrif edilmemiş hristiyanlıktaki inanç esaslarını göz önüne alırsak, Necâşî'nin İsâ konusunda söylenenleri tasdik etmesi ve "Allah adına, Meryem'in oğlu İsâ, senin söylediğini bu samanın boyu kadar bile aşmadı." şeklinde bir izaha katılmasına şaşmamamız gerekir. Muir, Necâşî Ashama'nın, Nastûri veya Aryan olabileceğini, bu sebeble de İsâ hakkında müs-

---

189. Kur'ân-ı Kerîm, 4/171. Caetani, Ca'fer'in tilavet ettiği ayetlerin Uhud muharebesinden sonra Medîne'de nazil olduğunu ifade ederek Kureyşlilerin Habeşistan'a heyet gönderdiklerini kabul etmez. Ayrıca Taberide bulunan Urve b. ez-Zübeyr'in Halife Abdülmelik b. Mervan'a yazdığı mektupta Kureyşin elçi gönderdiğinden hiç bahsetmediğini belirterek bu hadisenin uydurulmuş olduğunu ifade eder. Bkz: II, 236, 256. Halbuki aynı yazar, Urve'nin mektubu için "...malumat rastgele verilmiş, bazı vakaları beyan ve yalnız küçük imalarla birbirlerinin maksatlarını anıyan adamlar arasındaki bir muhavereye has bir ihtisar ile..." demektedir. Bkz: II, 231. Yani Urve'nin mektubunda her şeyin bulunması gerekmemektedir. Bunun yanında, Urve'nin siyerine ait parçalar diğer kaynaklarımızda muhafaza edilmiştir. Bu kısımlardan biz, Urve'nin bu hadiseye uzunca yer verdiğini öğreniyoruz. Bkz: Urve b. ez-Zübeyr, 111-3. Caetani'nin ileri sürdüğü diğer şıkkı inceleme imkanını bulamadım. Bununla birlikte Caetani'nin bu olayı kabul etmemesi dikkat çekicidir. Bu olayda ortaya çıkan Teslis ve Hz. İsa'nın şahsiyeti gibi meseleler büyük bir ihtimalle, onun bu hususu reddetmesini gerekli kılmıştır.

lûmanların görüşlerini garib karşılamamış olduğunu belirtir.(190)

İbn Hişâm, bunun üzerine patriklerin homurdandığından bahseder.(191) Bu olayda İskenderiye ve Güney Arabistan kiliseleri arasındaki münâfereti açıkça görüyoruz. Bu sebeple daha sonra Necâşî'ye isyan edildiği ve Necâşî'nin muhacirlerin emniyeti bakımından epeyce tedirgin olduğu görülür.(192)

Necâşî, bütün bu konuşmalardan sonra Mekkelilerin planını anladı ve kendisine getirilen hediyeleri iade ettirdi. Müslüman mültecilere tanıdığı himayeyi yenileyerek ülkesinde emin olarak kalabileceklerini belirtti.(193)

Bu arada şu hadiseye de işaret etmek istiyoruz. İbn İshâk'ın bize kadar ulaşan metninden öğrendiğimize göre, yirmi kişiye yakın Habeşli hristiyan, Hz. Muhammed Mekte'de iken, onun yanına gelmiştir. Kâbe'de Hz. Muhammed'le karşılıklı konuşup münakaşa eden bu Habeşliler Kur'ân'ı dinledikten sonra, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmişler ve İslâmiyet'e girdiklerini belirtmişlerdir. İbn

---

190.Muir,372. Ayrıca bkz: s.23-4 dipnot:57,59

191,İbn Hişâm,I,338

192.İbn Hişâm,I,441; İbn Kesîr,es-Sîra,II,28

193.İbn Hişâm,I,338. Bazı rivayetlerde Necâşî'nin bu konuşmalar sonunda, müslüman olduğunu ve eğer güç yetirebilse, ona hizmet etmek için Medîne'ye gelebileceğini söylediğinden bahsedilmiştir. Bkz:Tayâlisî,346; İbn Seyyidînâs,I,119

İshâk ayrıca Ebû Cehl'in onlarla münakaşa ederek kendilerini engellemeye çalıştığından bahseder.(194)

İbn İshâk'ın rivayetlerini nakleden İbn Hişâm, bu olayı aktardıktan sonra "...denilir ki, bu hristiyanlar Necrân ehlindendir. Hangisinin doğru olduğunu Allah bilir.." der ve bunlar hakkında nazil olan ayetleri sıraladıktan sonra İbn Şihâb ez-Zühri'nin, bu ayetlerin Habeş hristiyanları hakkında nazil olduğunu söylediğini belirtir.(195)

İbn İshâk'ın metninde gelenlerin Habeş hristiyanları olduğu açıkça anlaşıldığı halde, İbn Hişâm'ın değişik nakilleri vermesi dolayısıyla daha sonraki tarihçilerin bu rivayeti farklı şekillerde yorumladıkları anlaşıyor. Bu sebeble birçok tarihçi İbn İshâk'ın bu ifadelerini, "Habeşistan'la ilgili haber onlara ulaşınca" veya "Onun haberini Habeşistan'dan alınca" şeklinde aktararak yakın bir yerden gelen bir heyet izlenimini vermişlerdir. Hatta bazı tarihçiler bu rivayeti sadece Necrân'dan gelen bir heyet olarak göstermişlerdir.(196)

Aslında Habeşli hristiyanların kendilerini yakından alakadar eden bir meselede Mekke'ye heyet göndermeleri daha uygun gözükmektedir. Hicretin uyandırdığı akislerin Habeşlileri yeni dini tahkik edip araştırmaya sevk ettiğini ve böy-

---

194. İbn İshâk, 200

195. İbn Hişâm, I, 391-2

196. el-Halebi, I, 367. Necrân heyetinin geliş târihi ve Hz.

Muhammed'le görüşmeleri için bkz: Fayda, 25-34

lece Mekke'ye bir heyet gönderdiklerini söylemek uzak bir ihtimal olmasa gerektir. Hz. Muhammed daha Mekke'de iken yirmiye yakın hristiyanın müslüman olması ise hiç şüphesiz ki, büyük bir ehemmiyeti haizdir. Bu sebeple daha sonraki gelişmelerde de birçok Habeş heyetlerinin Medine'ye geldiklerini ve yeni din hakkında bilgi aldıklarını görüyoruz.

Bütün bunlarla birlikte bu husus gizliliğini korumaktadır. Zira bu heyetin ne zaman geldiğine dair net bir ifade kaynakta yer almamaktadır. Bu bakımdan olaya sadece işaret etmekle yetineceğiz.

Ömer ve Hamza'nın Hz. Muhammed'in yanında yer almaları, müslümanlığın arap kabileleri arasında yayılmaya başlaması Mekkelileri endişelendiriyordu. Necâşî'nin müslüman mültecileri ülkesinden çıkarmayı reddetmesi ve muhacirlere gösterdiği yakın alaka da, Kureyşlileri haddinden fazla öfkelenlendirmişti.(197)

Bu yenilginin verdiği duygularla, yeni bir çareye başvurarak, Hz. Muhammed'in bağlı bulunduğu sopun mensuplarını toplum dışı ilan ettiler. Hz. Muhammed'in mensubu bulunduğu Benû Hâşim ailesi ile konuşulmasını, kız alınıp

---

197.İbn Kesir, es-Sıra, II, 48; İbnü'l-Verdî, 106; Muhammed Rıza, Muhammed, 135; Sarwar, 115; Brockelmann, 16

verilmesini, ticârî münasebetlerde bulunulmasını yasakladılar. Hz. Muhammed'in kendilerine teslimini temin edinceye kadar onlarla hiç bir anlaşma yapmıyacaklarını belirttiler.(198) Bunun üzerine Haşimoğullarını bi'setin 6. yılında M.616 yılında iki dağ arasındaki bir mahallede ablukaya aldılar.(199)

Şi'bi Ebî Tâlib'te bi'setin 6. senesinde başlayan bu sosyal boykot, üç sene sürmüştü.(200) Bu yasaklamalar müslümanları daha kötü duruma sürüklemiş, gün geçtikçe yıpranmaya başlamışlardı. Ayrıca bütün iktisâdî ve ticârî imkanlardan mahrum bırakılmış bulunan bu insanlar, kısa zamanda maddî güçlerini de kaybetmişlerdi.(201) Sıkıntıyla geçen üç sene sonunda bu boykot kararı kaldırılmış ve Mekke'de büyük bir rahatlama olmuştu. İşte bu sebeble bu haberin

---

198.Urve b. ez-Zübeyr,114; İbn İshâk,137; İbn Sa'd,I,208; Buhârî,25/45; Belâzurf,Ensâb,I,230. İbn İshâk ve Belâzurf'deki diğer bir rivayete göre, Amr ve Abdullah, Şi'bi Ebî Talib'deki ablukadan sonra dönmüşlerdir. Başarısızlıkları üzerine Mekkeliler boykot uyguladıkları müslümanlara, daha şiddetli davranmaya başlamışlardır. Bkz: İbn İshâk,140; Belâzurf,Ensâb,I,234. Yukarıda Musa b. Ukbe'nin boykottan sonra hicretin yapıldığına dair rivayetini vermiştik. Bu heyetin dönüşü de aynı rivayetler seyri içinde nakledilmiş olabilir.

199.Ya'kûbî,II,22; Şelebî,I,222

200.Ya'kûbî,II,22; Belâzurf,Ensâb,I,233; İbn Abdilberr, el-İstîâb,I,25

201.Bu harekete herkesin aynı duygularla katıldığını söylemek mümkün değildir. Bazen bu olayı benimsemeyen kişilerin yardımcı olmaya çalıştıkları, fakat başarıya ulaşamadıkları da görülmektedir. Bunun yanında Hz. Muhammed'in Hac mevsimi geldiği zaman, dışarıdan gelen yabancılara

Habeşistan'a ulaştığını ve muhacirlerden bir kümenin geriye döndüğünü görüyoruz.

6. Muhacirlerin Geriye Dönüşü

Kaynaklarda, Habeş muhacirlerinin Mekke'ye dönüş sebebi olarak, "Rasûlüllah'ın Medîne'ye hicretini duyunca ..." (202) veya "Mekke halkının müslüman oldukları haberini alınca..." (203) gibi ifadeler yer almakta ve geri dönen 33 kişi sayılmaktadır. İlk ifadenin doğru olmaması gerekir. Zira, bu muhacirler Hz. Muhammed'in Medîne'ye hicretinden önce ve biraz sonra zikredeceğimiz sebepler dolayısıyla sosyal boykottan sonra gelmiş olmalılardır.

Biz yukarıda İbn Hişâm'ın Garanik hadisesinden hiç bahsetmediğini, İbn İshâk'ın da, naklettiği bu rivayeti ilk

---

Mina, Mecenne, Ukaz ve diğer belli yerlerde İslâm'ı anlatmak üzere hitap ettiği de dikkat çekicidir. Hamidullah, İbnü'l-Cevzî'den naklen daha o sıralarda Hz. Muhammed'in, kendi bölgelerinde ona eman hakkı verecek ve kendisine yardım edecek olan kimseler aradığını belirtir. Bkz: Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 123

202. Belâzurî, Ensâb, I, 257; İbn Seyyidinnâs, I, 119; Diyarbekrî, I, 289. Garanik hadisesini kabul etmeyen, fakat iki hicret olduğu fikrinden hareketle yola çıkan bazı araştırmacılar ise, Hz. Ömer'in müslüman olduğu haberini duyunca geri geldiklerini belirtmişlerdir. Bkz: Şelebî, I, 215; Heykel, 155; Sarwar, 109, 113. Hatta bazıları, ilk gidenlerin hicret zemini arayan bir heyet olduğunu ve bu sebeple geri döndüklerini ifade etmişlerdir. Bkz: Abdülmecid Abidin'den naklen Fethî Gays, 52; Zâhir Riyâd, 42

203. İbn Hişâm, I, 364. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, es-Sîra, II, 57-8; İbnü'l-Verdî, 106; el-Âmirî, I, 98

grubun üç ay içerisinde dönüşlerine sebep olarak göstermediğini veya öyle anlaşılanıyacağını belirtmiştik.

İbn Hişâm, muhacirlerin Mekke halkının müslüman oldukları haberini alınca geri döndüklerini ifade eder. Geri döndüklerinde bu haberin doğru olmadığını öğrendiklerini ve Mekke'ye ancak emanla veya gizlice girebildiklerini ilave eder.

Kaynaklarda, geriye dönenlere eman hakkı tanıyan kişiler zikredilmiştir. Bunlardan birisi de Ebû Tâlib'dir. Yeğeni Ebû Seleme'ye eman hakkı tanımış ve onu koruması altına almıştır. Biz Ebû Tâlib'in sosyal boykottan sonraki aylar içerisinde öldüğünü biliyoruz. Bu durumda, muhacirlerin Ebû Tâlib'in ölümünden önce gelmeleri gerekmektedir. Bunun yanında kaynaklarımız, Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'nin vefatından sonra muhacirlerden Sevde ile evlendiğini belirtmektedirler.(204) Bu durumda Sevde'nin h.lo. senede, Mekke'de olması gerekmektedir.

Bütün bu sebeplerle muhacirlerin boykot kaldırıldıktan sonra gelmeleri gerekmektedir. Boykot kaldırılınca Mekke'de büyük bir rahatlamam oldu ve düşmanlık yumuşadı. Bu rahatlama haberi Habeşistan'a ulaştı ve muhacirler geriye dönmek üzere hazırlandılar.(205)

204.İbn İshâk,238; İbn Hişâm,II,644; İbn Sa'd,VIII,217

205.İnceleyebildiğimiz araştırmalar içerisinde sadece

Martin Lings'in bu hususa temas etmesi dikkatimizi çekti. Fakat o da, sadece olaya işaret etmekle yetinmiştir. Bkz: s.144-5

Bu arada Velîd ve diğerleri iki dinin de aynı anda uygulanmasını önerdiler. Hz. Muhammed'e gelen vahiyle bu reddedildi ve, bunun sonucunda, geri dönen muhacirler bölgeye ulaşmadan yumuşak hava sona erdi.(206)

Hz. Muhammed Mekke'de iken 33 kişiden oluşan bir muhacir kafilesinin boykotun kaldırılması ve Mekke'deki zulmün bittiği haberini almaları üzerine Mekke'ye geri döndüklerini belirtmiştik. Bu haberi duyunca geri dönen muhacirler Mekke'ye yaklaştıklarında müşriklerin uyguladığı eziyetlerin devam etmekte olduğunu duydular. İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre bu muhacirlerin bir kısmı Mekke'ye eman ile girerken bir kısmı da gizlice girmiştir.(207)

Kaynaklarda verilen bilgilere göre, Osman b. Maz'ûn Velîd b. Mugîre'nin teminatı ile, Ebû Seleme b. Abdilesed dayısı Ebû Tâlib'in korumasıyla, Osman b. Affân Ebû Uhayha Saîd b. el-Âs'ın, Ebû Huzeyfe b. Utbe de babası Ümeyye'nin emanıyla girmiştir.(208)

206.İbn Hişâm,I,362; Martin Lings,135

207.İbn Hişâm,I,364: Geriye dönen bu muhacirlerin isimleri ile ilgili geniş bilgi için bkz: İbn Hişâm,I,365-369

208.İbn İshâk,158; İbn Hişâm,I,369; Belâzuri,Ensâb,I,227; el-Kütübî,Uyûnu't-Tevârih,I,171. Ebû Tâlib Ebû Seleme'ye verdiği emanı bir şiirle ifade etmiştir. Mahzûmiler bu emana karşı çıkmışlarsa da Ebû Tâlib onu koruması altına aldığıını ifade etmiştir. Mekke'ye gelen bu muhacirlerden Osman b. Maz'ûn bir müddet sonra Velîd'in emanını reddetmiştir. Geniş bilgi için bkz: İbn İshâk,158-9; İbn Hişâm,I,370-2; Belažuri,Ensâb,I,227-8; el-Heysemî,Vİ,34. Ayrıca Belâzuri, Mekke'ye emanla giren kişiler

Boykotun kaldırılması Mekkelilerin davranışlarında herhangi bir değişikliğe sebep olmamıştı. Engellemeler ve fiilî eziyetler gün geçtikçe artıyordu.(209) Bi'setin 10. yılında boykotun sona ermesinden sonra, ilerleyen aylar içerisinde, Hz. Muhammed amcası ve koruyucusu Ebû Tâlib'i ve hanımı Hz. Hatice'yi kaybetti.(210) Amcasının vefatıyla en büyük desteğini ve onun sağladığı eman hakkını kaybeden Hz. Muhammed, müşriklerin insanlık dışı baskıları karşısında Mekke'de kalamıyacağını anladı. Kendisine şehir dışında yaşayabileceği bir yer aramaya karar verdi. Bu bağlamda,

---

hakkında şu bilgileri ilave etmektedir: Mus'ab b. Umeyr, Nadr b. el-Hâris'in emanıyla girmiştir. Bunun yanında kardeşi Ebû Azîz'in emanıyla girdiği de söylenmiştir. Zübeyr b. el-Avvâm, Zem'a b. el-Esved'in; Abdurrahmân b. Avf, el-Esved b. Abd Yeğûs'un; Âmir b. Ebi Rebîa, Âs b. Vâil es-Sehmî'nin; Ebû Sebre b. Ebi Rühm, Ahnes b. Şerîk-in (veya Süheyl b. Amr'ın) emanıyla girmiştir. Süheyl b. Beyzâ'nın aşiretinden (Benû Fihri) bir adamın emanıyla girdiği söylendiği gibi gizlice girdiği de söylenmiştir. Bkz: Ensâb, I, 227-8

209.Ya'kûbî, II, 26. Watt, Medîne'ye hicretten önce eziyet olmadığını belirtmektedir. Bkz: s.157-8. Watt'ın bu fikirlerine katılmak imkansız gözüküyor. Zira Mekkeliler, Medîne'ye hicret etmek isteyenleri bile engellemişler, hapsetmişlerdir. Hatta Medîne'ye ulaşan Ayyaş b. Ebi Rebîa'yı hile ile geriye getirerek hapsetmişlerdir. Bunun yanında Seleme b. Hişâm, Abdullah b. Süheyl, Hişâm b. el-As, Ümmü Seleme b. Abdilesed de sayılabilir. Geniş bilgi için bkz: İbn İshâk, 156; İbn Hişâm, I, 367-8; 468, 469-70, 474; İbn Sa'd, III, 271; İbn Habîb, Muhabber, 84

210.İbn Abdilberr, el-İstîâb, I, 25

Mekke'deki son üç yılın bu gaye ile yalnızca göçebe kabileler, Tâifliler ve Yesriblilerle geliştirilmeye çalışılan ilişkiler çerçevesinde geçtiğini görüyoruz. Dolayısıyla Hz. Muhammed, devamlı olarak panayırların ve hac mevsiminin sağladığı ortamları bu gaye için kullanmıştır.(211)

Bunun için ilk olarak Tâif'i düşündü. Bu şehirde hüküm süren Benû Abd Yelîl ailesi, Hz. Muhammed'e annesinin amcaları yoluyla akraba durumundaydı. Mekke ile Tâif arasında iyi ilişkiler vardı. Amcası Abbas'ın Tâif'te önemli bir nüfuzu bulunuyordu. Bundan başka Tâif, Mekke'den en fazla iki gün süren bir uzaklıkta bulunuyordu.(212) Hz. Muhammed Tâif'teki kabile reislerini İslâm'a davet etmişse de bu sonuç vermemişti. Bunun yanında en büyük eziyeti Tâif'e gittiğinde çekmiş, kötü bir muamele ile karşılaşmıştı. Hz. Muhammed'in bu yolculuk dönüşünde Allah'a yaptığı yakarış, durumun ciddiyeti ve çektiği eziyetin ağırlığı bakımından hatırlanması gereken bir husustur.(213)

Bütün bu sıkıntılara rağmen Hz. Muhammed, mücadelesinden vazgeçmemiş, her fırsatta görevini sürdürmeye devam etmiştir. Biraz önce değindiğimiz gibi Hz. Muhammed, hac

---

211.Belâzurfî,Ensâb,I,236-9; Ya'kûbî,II,25-6; el-Halebî,II,2-6; İbn Hacer,IV,353; el-Semhûdî,Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ,I,220

212.Belâzurfî,Ensâb,I,237; Ya'kûbî,II,26; Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,125

213.İbn Hişâm,I,420; Ya'kûbî,II,27; Belâzurfî,Ensâb,I,237; İbn Kesîr,es-Sîra,II,150; İbn Kayyîm el-Cevziyye,II,46; el-Halebî,I,393

mevsimlerinde ve panayırlarda göçebe kabilelerin üyelerini İslâm'ı kabul etmeye çağırıyordu. Bu çalışmalarının gerisinde en azından yeni ihtidalar bekliyordu ve bu, bir İslâm topluluğunu gerçekleştirme düşüncesinin imalarını ifade etmekteydi. Nitekim, böyle bir ümit daha sonra Medîne de ortaya çıkmıştır.

Bütün bu arayışlar içinde Hz. Muhammed acaba Habeşistan'a hicret etmeyi düşünmemiş miydi? Oraya küçük kümeler halinde yapılan ve memnun kalınan bir hicret hareketi vardı. Bu uygun şartlar içerisinde Hz. Muhammed'in de Habeşistan'a hicret etmesinin uygunluğu göz ardı edilmemesi gereken bir husus olarak gözükmektedir. Nitekim Muir de, "Eğer sonunda bir arab himayesi Medîne'de kendisini sunmasaydı, Hz. Muhammed belki de Habeşistan'a hicret ederdi ve Muhammedizm, Montanizm gibi, hristiyanlığa aykırı geçici bir düşünce olarak önemini kaybederdi." demektedir.(214)

Fakat Hz. Muhammed'in Mekke'deki son üç yılını ve faaliyetlerini değerlendirirsek, onun Arap Yarımadası sınırları içinde bir merkez oluşturmak istediğini ve Yarımada dışına gitmeyi düşünmediğini görürüz. Çektiği bütün sıkıntılara rağmen Hz. Muhammed, Habeşistan'a hicreti, kendisi için hiç düşünmemiştir. Hatta onun hicretten önce bir gün rüyasında çok bereketli(!) bir yere hicret edeceğini gör-

düğü rivayet edilir. Bunun üzerine Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: "Görünüşe göre Yemâme (bugünkü Riyad) veya Hecer (bugünkü el-Hufûf)'un söz konusu olduğunu düşündüm, fakat bu Yesrib oldu." (215)

Hadiste geçen çok bereketli bir yer için, Habeşistan'ın da aynı özellikleri taşıdığını belirtmek istiyoruz. Zira bazı rivayetlerde Hz. Muhammed bu özellikleri sayarak ashabına, Habeşistan'ı tavsiye etmiştir. (216)

Hz. Muhammed'in çabaları sonunda kendisine bir cevap buldu ve bir hac mevsiminde Hazrec zümresine mensup birkaç kişi ile Akabe'de buluştu. Bu altı Medîne'li Hz. Muhammed'in çağrısına cevap verdiler. Bir yıl sonra müslümanlığı kabul etmiş olan 10 Hazrec'li ve 2 Evsliden oluşan yeni bir mühtedi grup geldi ve yine Akabe'de ona bey'at ettiler. (217) Bu hadiseden sonra bu mühtediler, derhal İslâm doktrinini bilen birisini, oradaki müslümanlara dinlerini öğretmek ve dini telkin etmek için kendileriyle birlikte Medîne'ye göndermesini istediler. (218)

Hz. Peygamber, bu görev için Mus'ab b. Umeyr'i görevlendirmişti. Ahmed Şelebî, Hz. Muhammed'in bu seçimi

---

215. Buhârî, 63/45

216. el-Heysemî, VI, 27

217. Belâzurî, Ensâb, I, 239. Bunlardan önce Hz. Muhammed'in Evs kabilesine mensup bir grupla karşılaştığı, fakat onlardan bir sonuç alamadığı da rivayetler arasındadır.

218. İbn Hişâm, I, 434; Ya'kûbî, II, 28; el-Semhûdî, I, 224. Bu konuyla ilgili ilknci bir rivayete göre bu küçük grup Medîne'ye döndükten sonra Hz. Muhammed'e mektup yazarak isteklerini bildirmişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, I, 220; Belâzurî, I, 239; el-Semhûdî, I, 225; Mahmud Es'ad, 518

için şunları söyler: "Habeşistan hicreti Mus'ab'a İslâm'ı tebliğ konusunda geniş tecrübe kazandırmıştı. Mekke'de göğüs germiş olduğu acı tecrübeler, ona karşılaştığı güçlüklerle katlanmayı öğretmişti. Buna, onun derin ilmini, siyâsî tecrübesini, geniş ufkunu da ilave edersek Hz. Muhammed'in İslâm âdap ve prensiplerini öğretmesi için, niçin onu seçtiğini daha iyi anlamış oluruz." (219)

Mus'ab'ın çalışmaları sonucunda Üçüncü Akabe bey'atiyle Mekkeli müslümanlar, deniz aşırı bir ülke olan Habeşistan'dan daha yakın bir yerde, emin bir sığınma yeri buldular. Bunun üzerine Akabe bey'atinden sonra, Hz. Muhammed'in müsadesiyle küçük kabileler halinde Medîne'ye hicret edilmeye başlandı. (220)

Kısa zamanda Medîne şehri müslümanların merkezi haline geldi ve imkan bulabilen her müslüman oraya hicret etti.

7. Bedir Savaşından Sonra Kureyşlilerin Habeşistan'a Heyet Göndermeleri

Bazı kaynakların bildirdiğine göre Mekkeliler, Bedir Savaşındaki yenilgilerinden sonra, müslümanlardan intikam almak için Necâşî'den muhacirleri istemeyi karar-

---

219. Şelebî, I, 294

220. Belâzurfî, Ensâb, I, 257; Ya'kûbî, II, 28; Akabe bey'atleri ile ilgili geniş bilgi için bkz: Belâzurfî, Ensâb, I, 240-252

laştırdılar. Habeşistan'a tekrar bir heyet gönderdiler.

Kureyşliler bu heyet için Amr b. el-Âs'ın yanına bu sefer de Umâre b. el-Velîd'i seçmişlerdir.(221) Bu durumu öğrenen Hz. Muhammed, Mekkelilerin bu çabalarını engellemek için, daha henüz müslüman olmamış bulunan, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Habeşistan'a gönderdi.(222)

Mustafa Fayda, Amr b. Ümeyye'nin Habeşistan'a gönderilecek elçi olarak seçilmesinin sebeplerini şöyle açık-

-
221. Bu sefer sırasında Amr'ın, yanında karısını da götürdüğü ve yolda Umârenin ona aşık olduğu rivayet edilir. Gemi-
delerken Umâre, Amr'ı denize atmışsa da Amr, kendisini
zorla kurtarabilmiştir. Habeşistan'a vardıklarında ondan
intikam almak için bir tuzak hazırlamış ve onun kraliçe-
ye kur yapmasını sağlamıştı. Umâre'nin kraliçeye yakınlı-
ğını öğrenen Necâşî Umâre'ye sihir yaptırarak onu bir ada-
ya sürmüştü, Umâre burada aklını kaybetmiştir. Hz. Ömer'in
onun kurtulması için halifeliği zamanında Abdullah b.
Ebî Rebia'yı gönderdiği, dönüşte Umâre'nin kendisini
denize attığı ve bütün çabalara rağmen kurtarılamadığı,
orada öldüğü de rivayetler arasındadır. Belâzurî, Ensâb,
I, 232-3. Belâzurî, Umâre'nin Amr b. el-Âs ile ticârî bir
yolculuk için gittiğini ve olayın bu sırada cereyan et-
tiğini belirtir. Ayrıca bkz: ez-Zübeyrî, 322; Urve b.
ez-Zübeyr, 111-3; İbn Kesîr, es-Sîra, II, 26; Diyarbekrî,
I, 292; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 331
222. İbn Abdilberr, ed-Dürer fi İhtisâri'l-Meğâzî ve's-Siyer,
93; el-Halebî, III, 212; İbn Kesîr, es-Sîra, II, 27; es-Suyûtî,
Ref' Şe'ni'l-Hubşân, 92 b; Hamidullah, İslâm Peygamberi,
I, 331, 478, II, 947, 1080, İslâm'da Devlet İdaresi, 91. Amr b.
Ümeyye hakkında geniş bilgi için bkz: Hamidullah, İslâm
Peygamberi, I, 476-483

lamaktadır: "Amr, Necâşî Ashama'yı yakından tanıyordu. Çünkü Ashama, iktidara gelmeden önce, Habeşistan'daki bir karışıklık esnasında, köle olarak bir araba satılmış ve Bedir ovasında yaşıyan Damre kabilesine mensup birisinin kölesi olmuştu...Amr b. Ümeyye'nin Habeşistan'la alakasını gösteren bir diğer husus da, burası ile ticâreti kendi ellerinde bulunduran Abdüşşems oğullarına mensup ve onların sahip oldukları ticârî imkanlardan faydalanmış olmasıdır."(223)

Sonuçta Necâşî, onların bu teklifini de reddetmiştir. Ayrıca Necâşî Hz. Muhammed'in kazandığı bu zafer sebebi ile bizzat çok sevinmiştir. Muhacirleri çağırarak bu mutlu haberi onlara bildirmiş ve bu sevinci onlarla paylaşmak istemiştir. Hatta onlara bunu haber verirken iki ordunun Bedir ovasında karşılaştığını belirterek, Bedir'i çok iyi hatırladığını, orada Damre kabilesine mensup bir kişinin develerini otlattığını söylediği de nakledilmektedir.(224)

Bundan sonraki gelişmeleri de şöylece sıralayabi-

-
- 223.Yayınlanmamış T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, Amr b. Ümeyye ed-Damrî maddesi, Bunu lütfeden saygıdeğer hocam Mustafa Fayda Bey'e ve T.D.V. İslâm Ansiklopedisi yetkililerine burada teşekkür ve şükranlarımı sunarım.
- 224.İbn Kesîr,es-Sıra,II,477; Beyhakî,II,404-5; el-Halebî, III,212. Süheylî'nin verdiği bilgilere göre Necâşî, ülkesindeki dahili bir karışıklık sırasında erap tacirlerinden birine satılmıştı. Bu prens satıldığı kişinin develerini otlatmıştır. Bkz: es-Süheylî,III,260. İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre ise, bu Necâşî, satıldıktan sonra, yeni Necâşî olan amcasının ölmesi üzerine, hemen geri getirilmiştir. Bkz: İbn Hişâm,I,339-40. Ayrıca bkz: Diyarbekrî,I,291-2

liriz.

İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre, Bedir Savaşından sonra muhacirlerden bir grup daha Medîne'ye geri dönmüştür. İbn Hişâm, Bedir Savaşından sonra Medîne'ye geri dönen muhacirlere ait bir liste vermektedir. Bu listede geriye dönen 34 kişi sayılmaktadır.(225) Bu durumda, onların, müslümanların Bedir zaferini duyarak geri dönen bir grup muhacir olduğunu söylemek mümkündür. Bu muhacirler geri dönerken, Ca'fer ve bir grup arkadaşı Habeşistan'da kalmışlardır.

Bazı kaynaklarda farklı bir rivayet bulunmaktadır. Rivayete göre, 40 kişilik bir Habeşli bir grubun, Medîne'ye gelerek Hz. Muhammed'in yanında Uhud Savaşına katıldıkları; hatta bu savaş sırasında bazılarının yaralandığı, fakat ölen olmadığı nakledilmektedir.(226)

Acaba bu, Uhud savaşında, Habeşli Vahşî'nin Hz. Hamza'yı şehid edişi ve sonra korkunç bir şekilde cesedine tecavüz edilmesi sebebiyle, Habeşlilerin onurunu koruma gayesiyle ortaya atılmış bir rivayet olabilir mi?

İbn Hişâm'ın Bedir Savaşından sonra dönen muhacirlere aid bir liste verdiğini söylemiştik. Daha sonraki raviler bu Habeş muhacirlerinin dönüşünü ve Uhud Savaşına katılmalarını acaba, bu şekilde mi yorumladılar? Bunun yanında dönen bu muhacirlerle birlikte, bir grup Habeşlinin bulunduğu bir heyetin Medîne'ye geldiği de düşünülebilir.

225.İbn Hişâm,II,363-7

226.İbn Hacer,I,17; es-Suyûti,Ref' Şe'ni'l-Hubşân,89 b

Bu gelişleri Uhud Savaşına rastladığı için onlar da bu savaşta iştirak etmişlerdir.

Mekkelilerin havsalasında Necâşî'nin mültecilere davranışı o kadar derin izler bırakmış olmalı ki, Hicrî 5. yılda cereyan eden Hendek savaşının kaybedilmesi üzerine Mekkelî müşrik Amr b. el-Âs'ın, Habeşistan'a gidip orada yerleşmeyi daha uygun bulduğunu görüyoruz. İslâm'ın kazandığı başarılar onu iyice tedirgin etmişti. Bu nedenle bir grup genci de kendisi ile birlikte Habeşistan'a gitmeye ikna etti. Onlara eğer Muhammed sonuçta zafer kazanırsa kendilerinin emin bir himaye altında olacaklarını, Kureyş kazanırsa kendilerinin dönme imkanlarının varolduğunu, Muhammed'in yönetiminde olmaksızın Necâşî'nin yönetiminde olmanın daha iyi olacağını söyleyerek Habeşistan'a ilticâ ettiler.(227)

Onlar orada iken Amr b. Ümeyye ed-Damrî, Ca'fer ve arkadaşlarının geri dönmesi için Necâşî'ye gönderilmişti.(228)

227.İbn Hişâm,II,276; İbn Seyyidinnâs,II,81; Hamidullah, İslâm Peygamberi,I,322; Martin Lings,419

228.Amr b. el-Âs, bu fırsatı değerlendirip Hz. Muhammed'in elçisi,Amr b. Ümeyye ed-Damrî'ye zarar verip Mekkeliler nezdinde iltifat görmek istemiş, fakat Necâşî buna mani olarak Hz. Muhammed'e tabi olmasını istemiştir. Amr b. el-Âs bu görüşme sonunda müslüman olmuş ve arkadaşlarından bunu gizleyerek geri dönmüştür. Bkz: Diyarbekrî,II,66; İbn Hişâm,II,277; İbn Seyyidinnâs,II,82. Muhammed Rıza, Amr b. el-Âs'ın müslüman olmasının bir eşi daha bulunmadığını belirtir. Zira sahâbi olan Amr b. el-Âs, tâbii olarak kabul edilen Necâşî'nin eliyle müslüman olmuştur. Bkz: s.397

Gelişen olaylar sonunda Amr geri dönmeye karar verdi. Kendisini Yemen sahillerine götüren bir bota bindi. Sahile vardığında Mekke'den Medîne'ye giden sahil yolundaki ilk konaklardan biri olan Hedde'ye vardığında Hâlid ve Osman ile karşılaştı.(229)

Yolun geri kalan bölümünü birlikte aldılar. Amr b. el-Âs diğer arkadaşlarıyla birlikte Safer 8/Mayıs 629 tarihinde Medîne'ye gelerek Mekke fethinden önce müslüman olmuştur.(230)

İbn Sa'd, Amr'ın Habeşistan'dan gelirken üzerinde Muhammedü'r-Rasûlüllah nakşı bulunan bir yüzük getirdiğini ve Hz. Muhammed'in bunu mektuplarda kullandığını belirtir.(231)

229.İbn Hişâm,II,277; Vâkıdî,II,741-2; İbn Kesîr,es-Sıra, III,447; İbn Sa'd'a göre bu karşılaşma Hill mevkiinde olmuştur. Bkz: IV,252

230.Vâkıdî,II,745; İbn Sa'd,IV,252; Taberî,Târîh,III,103(trc., II/2,662 vd.)

231.İbn Sa'd,I,474. Bu yüzüğün, Hz. Muhammed'in hükümdarlara gönderdiği mektuplarda kullandığı yüzükten ayrı bir yüzük olması gerekir. Zira Amr dönmeden önce Hz. Muhammed çeşitli hükümdarlara mektuplarını göndermiş bulunuyordu.

III.BÖLÜM: HZ. MUHAMMED'İN HABEŞİSTAN NECÂŞİ'SİNE
GÖNDERDİĞİ İSLÂM'A DAVET MEKTUBU VE
KÜLTÜREL MÜNASEBETLER

1. Hz. Muhammed'in Habeşistan Necâşî'sine gönder-
diği İslâm'a Davet Mektubu

Hz. Muhammed, Hudeybiye musalahasından sonra, komşu hükümdarlara, onları İslâmiyete davet etmek gayesi ile mektuplar göndermişti. Gönderilen bu mektupların İslâmiyetin yayılış târihi bakımından büyük bir ehemmiyet taşıdığı muhakkaktır.(1) "Bütün insanlara peygamber olarak gönderilen" Hz. Muhammed(2), bu mektupları yoluyla İslâm inançlarını çevredeki ülkelere resmi olarak ulaştırmıştır. Bu hükümdarlardan bir kısmı bu davete şiddetle karşı çıkarken, bir kıs-

---

1.Hamidullah,İslâm Peygamberi,II,1080; Fayda,66. Hz. Muhammed'in muhtelif hükümdarlara gönderdiği bu mektupların mevcudiyeti bilhassa müsteşrikların bir kısmı tarafından kabul edilmemektedir. Caetani'nin bu konudaki görüşleri ve Mustafa Fayda'nın tenkitleri için bkz: 66-8. Ayrıca bkz: 69-70 ilgili dipnotlar. Bu hususta Muir'in fikirleri ve değerlendirmeler için bkz: Hasan İbrahim Hasan, I,223-4

2.Kur'ân-ı Kerim,4/79, 7/158, 34/28

mı da kararsız kalmıştır. Şüphesiz ki, en önemli sonucu ise, Habeşistan Necâşî'si Ashama'dan almıştır. Böylece daha Hz. Muhammed hayatta iken, Yarımada dışında yabancı bir ülkenin hükümdarı İslâmiyeti kabul ettiğini beyan etmiştir. Hz. Muhammed'e yazdığı cevabî mektubunda da ifade ettiği gibi onun İslâmiyeti kabulünde, orada bulunan muhacirlerin şüphesiz ki, büyük tesiri olmuştur.

Hız. Muhammed, 6. sene Zilhicce ayında Hudeybiye musalahasından dönünce, muhtelif hükümdarları İslâm'a davet etmek üzere mektuplar yazarak elçilerini göndermiştir.(3) Hz. Muhammed'in h.7. yılın başında gönderdiği(4) elçilerin biri de Amr b. Ümeyye ed-Damrî olup Habeşistan Necâşî'si

---

3.İbn Sa'd,I,258; es-Suyûti,ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr,III,7. İbn Sa'd, Hz. Muhammed'in aynı günde şu altı elçisini muhtelif yerlere gönderdiğini ifade eder: Amr b. Ümeyye, Necâşî'ye; Dihye b. Halife, Kayser'e; Abdullah b. Huzâfe, Kisrâ'ya; Hâtıb b. Ebî Beltea, Mukavkıs'a; Şuca' b. Vehb, Hâris b. Ebî Şemîra el-Gassânî'ye; Suleyd b. Amr, Hevze b. Ali'ye.

4.İbn Sa'd,I,258; Mes'ûdî, Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher,II,296; İbn Abdilberr,el-İstîâb,I,31,IV,422; Diyarbekrî,II,29,59. Diyarbekrî, elçilerin 6. sene sonunda gönderildiği rivayetlerine de yer vererek, bazıların bu iki rivayeti birleştirip, 6. yılın sonunda gönderilen elçilerin 7. yılın başında hükümdarlara ulaştıkları yorumunu yaptıklarını belirtir. Bkz: II,29

Ashama b. Ebcer'e gönderilmiştir.(5) Hz. Muhammed, bu mektubu gönderirken ayrıca, oradaki arkadaşlarının Medîne'ye gönderilmelerini ve Ümmü Habîbe ile nikahının kıyılmasını isteyen bir mektup ve bazı hediyelerini de göndermiştir.

Hz. Muhammed'in Habeşistan Necâşî'sine gönderdiği mektubun metni şöyledir(6):

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'den Habeşistan'ın meliki Necâşî'ye(7). Selam hidayete tâbi olanlaradır. Ben, kendisinden başka tanrı

-
5. İbn Hişâm, II, 607; İbn Sa'd, I, 259, VIII, 99; Belâzurî, Ensâb, I, 438, 531; ez-Zübeyrî, 123; İbn Hâlib, Muhabber, 96; Taberî, Târih, II, 644 (trc., II/2, 620). Kaynakların çoğunda, Necâşî'nin ismi Ashama olarak geçmektedir. Bununla birlikte farklı isimler de zikredilmiştir. Bunlardan en meşhurları Asham ve Mashama'dır. Suyûtî daha değişik isimleri de toplamıştır. Bkz: İbn İshâk, 201; Buhârî, 63/38, 23/65; İbn Kesîr, es-Sîra, II, 29; Ya'kûbî, II, 22; es-Suyûtî, Ref' Şe'ni'l-Huşân, 108 a-b; el-Kazvînî, 22; İbn Hacer, I, 109
6. İbn Seyyidinnâs, II, 264; İbn Kayyîm el-Cevziyye, III, 689; İbn Kesîr, es-Sîra, II, 42; Zeylaî, Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye, IV, 421; el-Halebî, III, 279; İbn Tûlûn, i'lâmu's-Sâilîn an Kütübi Seyyidi'l-Mürselîn, 50-1; Hamidullah, el-Vesâik, 44-5 . Bazı rivayetler de ise, "Amcamın oğlu Ca'fer'i beraberinde..." kısmı da vardır. Bu rivayetler için bkz: Taberî, Târih, II, 652 (trc., II/2, 620); İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, I, 76 , el-Kâmil, II, 213; Diyarbekrî, II, 30; Beyhakî, II, 79; İbn Kayyîm el-Cevziyye, III, 689; Ahmed Zeki Safvet, Cemharatu Resâili'l-Arab, I, 36-7 . Kalkaşandî ve Kastallânî'de sadece "Amcamın oğlu Ca'fer'i beraberinde" bir grup müslümanla..." ibaresi vardır. "...sana gelir gelmez..." kısmı yoktur. Bkz: Kalkaşandî, Subhu'l-A'sâ,

olmayan, gerçek Melik, Mukaddes, Selâm, Koruyucu, Kurtarıcı olan Allah'a hamdederim. Tasdik edip şehadet ederim ki, Meryem oğlu İsâ Allah'ın Rûhu ve Kelimesidir ve bu kelimesi; affe, dokunulmamış Meryem'e bırakılmıştır. Böylece o İsâ'ya hamile olmuş ve Allah da onu, kendi Rûh ve Nefesinden olmak üzere Adem'i kudreti ve nefesi ile nasıl yarattı ise onu da böylece yaratmıştır. Seni tek; şerîki olmayan Allah'a çağırıyorum. Beni takip et, bana gelen şeye iman et. Çünkü ben Allah'ın elçisiyim. Seni ve etrafındaki askerlerini Allah'a davet ediyorum. Açıkladım ve nasihat ettim. Nasihatimi kabul etmenizi tavsiye ederim. Selâm, gerçek hidayet yolunu takip eden kimsenin üzerine olsun." (8)

Necâşî mektubu okuyunca çok memnun olmuş ve İslâmiyeti kabul ettiğini açıkça ifade etmiştir. (9)

VI,379; Kastallânî, el-Mevâhibu'l-Ledünniyye, I, 291-2.

7. Bazı rivayetlerde Necâşî'nin ismi Ashama'da vardır. Bkz: Ahmedî, Mekâtîbu'r-Rasûl, I, 122. Mektuptaki nüanslar için bkz: Ahmedî, I, 121-3

8. Bu mektup Habeşistan Devlet Hazinesinde 1942 yılına kadar saklanmıştı. Bkz: Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 337 Bu mektubun orjinal metni hakkında Dunlop'un görüşleri ve Hamidullah'ın değerlendirmeleri için bkz: İslâm Peygamberi, I, 337-8

9. İbn Sa'd, I, 207, 259; Diyarbekrî, II, 30; İbn Seyyidinnâs, I, 119; Kastallânî, I, 292; Dehlân, es-Sîratu'n-Nebeviyye ve'l-Âsâru'l-Muhammediyye, III, 67; Hamidullah, el-Vesâik, 47. Tabakât kitaplarımızda Necâşî'yi sahabe kabul eden müellifler olduğu gibi Hz. Muhammed'le görüşmediği için tabîî sayanlar da olmuştur. Bkz: İbn Hacer, I, 6, 109; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, I, 119-20; ez-Zehebî, Siyeru A'lâmu'n-Nubelâ, I, 428; es-Suyûtî, Ref' Şe'ni'l-Hubşân, 110 b.

2. Necâşî Ashama'nın Hz. Muhammed'e Gönderdiği Mektup ve Muhacirlerin Dönüşü

Kaynaklardaki bilgilere göre, Necâşî Hz. Muhammed'in mektubunu alınca ona cevabî bir mektup yazmıştır.(10)

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'e, Necâşî Ashama'dan. Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi sana olsun ey, Allah'ın Peygamberi, Kendisinden başka ilah olmayan Allah, beni hidayete erdirendir.

Bundan sonra; Ey Allah'ın elçisi, senin mektubun bana ulaştı. Sen mektubunda İsâ'nın durumundan bahsediyorsun. Semânın ve yerin Allah'ına yemin olsun ki, İsâ, senin dediğini bir arpa boyu bile aşmadı. O senin zikrettiğin gibidir. Bize gönderdiğin şeyi bildik. Amcanın oğlu ve arkadaşlarına yakınlık gösterdik. Ben senin Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederim. Ben sana ve senin amca oğluna bey'at ettim ve onun sayesinde müslüman oldum. Ve sana oğlum Erhâ b. Asham'ı gönderiyorum. Ben kendi nefsim için bir şeye malik değilim. Ey Allah Rasûlü, eğer sana gelmemi istersen bunu yaparım. Ben onun dediklerinin hak olduğuna inanıyorum. Selâm sana olsun, ey Allah'ın Rasûlü."(11)

10.İbn Sa'd,I,259

11.Taberî,Târîh,II,653(trc.,II/2,628); İbn Kesîr,es-Sıra,II,43; İbn Tûlûn,51; Diyarbekrî,II,30; İbnü'l-Esîr,Üsdü'l-Gâbe,I,79; İbn Seyyidinnâs,II,264-5; Zeylaî,IV,421; İbn Kayyîm el-Cevziyye,III,690; Kalkaşendî,VI,466-7; Hamidullah,el-Vesâik,47,49; Safvet,I,37-8; Kastallânî,I,292. Necâşî'nin gönderdiği mektup hiç şüphesiz ki, Habeşçe idi. Bunu ve diğer mektupları sahebeden Zeyd okumuştur. Çünkü Zeyd, Habeşçe, Farsça, Yunanca ve Kıbtîce bili-

Diğer bir mektubunda Rasûlullah, Necâşî'den Ümmü Habîbe'yi kendisine nikahlamasını istiyordu. Amr b. Ümeyye'nin diğer bir görevi de bu gıyâbî nikahın gerçekleşmesini sağlamaktı.(12)

Daha öncede belirttiğimiz gibi Ebû Süfyan'ın kızı olan Ümmü Habîbe ilk yıllarda İslâm'a geçmiş ve kocası Ubeydullah b. Cahş ile birlikte Habeşistan'a hicret etmişti. Kocasını İslâmiyeti terkedip hristiyanlığa geçmişse de Ümmü Habîbe kocasının tüm ısrarlarına rağmen imanında sebat etmiştir. Bir müddet sonra kocasının ölümüyle dul kalan bu hanıma Hz. Muhammed, nikah teklifinde bulunmuştur. (13) Hamidullah, Hz. Muhammed'in muhtemelen bir elçi gönderdiğinde bu durumu öğrenmiş olabileceğini belirtir.(14) Bununla birlikte, bu haberin ticârî münasabetler dolayısıyla gelen gidenler sayesinde öğrenilmiş olması da uzak bir ihtimal değildir.

Ümmü Habîbe bu güzel haberi, cariyesi Bereke'den

---

yordu. Bkz:el-Huzâfî,Kitâbu Tahrîc ed-Delâilât es-Sem'iyye, 208; Hamidullah,İslâm Peygamberi,II,840,1083

12.İbn Sa'd,I,259; Belâzurfî,Ensâb,I,200,438; Diyarbekrî, II,31; Hamidullah,el-Vesâik,48

13.İbn Sa'd,VIII,96,218; İbn Habîb,Muhabber,76; İbn Kuteybe, 136; Diyarbekrî,II,59; İbn Kayyîm el-Cevziyye,III,26-7

14.Hamidullah,İslâm Peygamberi,II,739

öğrenmiş ve çok sevinmişti. Bunun üzerine akrabalarından Hâlid b. Saîd'i vekil tayin etmiştir. Necâşî Ca'fer ve arkadaşlarını çağırmış, karşılıklı tarafların konuşmaları ve sohbetten sonra Necâşî Ümmü Habîbe'ye kendi yanından Peygamber adına mehir olarak 400 dinar vermiştir.(15)

Nikahın kıyılmasından sonra Necâşî taraflara düğün ziyafeti vermiş ve Hz. Muhammed'e olan muhabbetini bu vesile ile bir daha ortaya koymuş ve hanımlarından, geline bazı hediyeler vermelerini istemiştir.(16)

Ebû Süfyan, kızının Hz. Muhammed ile nikahlandığını öğrenince bunu memnuniyetle karşılamış ve onun iyi bir damat olduğunu belirterek bu akrabalıktan duyduğu memnuniyeti izhar etmiştir. Bu nikahtan sonra Ebû Süfyan'ın İslâm'a olan düşmanlığında bir yumuşama olmuştur. Birçok tarihçi bu olaydan önce Cenâb-ı Hakk'ın aşağıdaki ayeti vahyetmiş

-
15. İbn İshâk, 242; İbn Hişâm, II, 645; İbn Sa'd, I, 259, VIII, 99; ez-Zübeyrî, 123; İbn Habîb, Muhabber, 76; İbn Abdilberr, el-İstîâb, IV, 441. Ümmü Habîbe'ye verilen mehir miktarındaki rivayet farklılıkları için bkz: İbn Seyyidinnâs, I, 119, II, 306
16. İbn Sa'd, VIII, 99; Belâzurî, Ensâb, I, 439; Diyarbekrî, II, 60; İbn Abdilberr, el-İstîâb, IV, 442; İbn Hacer, IV, 306; el-Âmirî, I, 344. Bu nikâhın Medîne'de Osman b. Affân tarafından kıyıldığı da rivayet edilmişse de, İbn Abdilberr ve İbn Seyyidinnâs, birinci rivayetin daha doğru olduğunu belirtmişlerdir. Bkz: el-İstîâb, IV, 304; İbn Seyyidinnâs, II, 306. İslâm Ansiklopedisine "Hicret" maddesini Carra de Vaux, Mes'ûdî'nin Tenbîh adlı eserini kaynak göstererek hicret eden hanımlar arasında Necâşî ile evlenen Ebû Süfyan'ın kızının da bulunduğunu belirtmiştir. Bunun bir tercüme hatasından kaynaklanmış olması gerekir. Bkz: İslâm Ansiklopedisi, 5/I, 477

olduğunu ve ayette geçen dostlukla bu nikahın kastedildiğini belirtmişlerdir.(17)

"Olabilir ki, Allah, aranızda düşmanlık bulunan kimselerle sizin aranızda dostluk tesis edebilir."

Necâşî bu nikah yanında Hz. Muhammed'in diğer isteğini de yerine getirerek muhacirler için iki gemi hazırlamıştır. Muhacirler döneceği zaman, onları uğurlayarak Hz. Muhammed'e birçok hediyeler göndermiştir.(18)

Kaynaklar Necâşî'nin Ca'fer ile birlikte bir grup Habeşliyi Medîne'ye gönderdiğinden bahsederler.(19) Ayrıca kaynaklardaki ifadelere göre, bir tesadüf sonucu Habeşistan sahillerine sürüklenen ve orada Ca'fer ile buluşan Eş'arîler de onlarla birlikte Medîne'ye gelmişlerdir.(20)

17.Kur'ân-ı Kerîm,60/70; İbn Sa'd,VIII,99; İbn Habîb,Muhabber, 88-9. Ayrıca bkz: Belâzurî,Ensâb,I,439; İbn Hacer,IV,306; İbn Seyyidinnâs,II,307; Ediyarбекрi,II,60

18.İbn Sa'd,I,259,VIII,234. Ediyarбекрi,II,31. Necâşî'nin gönderdiği hediyeler arasında, bir çift mest, Mısır işi bir palto, sarık, iç giysisi, üç tane kısa mızrak, kaşı Habeş taşından bir altın yüzük bulunuyordu. Hz. Muhammed bu yüzüğü daha sonra, torunu Ebu'l-Âs'ın kızı Ümâme'ye vermiştir. Üç kısa mızraktan birisini kendisine alarak diğerlerini de Hz. Ali ve Hz. Ömer'e vermiştir. Bkz: Yahyâ b. Maîn,IV, 370-1; İbn Habîb,Muhabber,76; İbn Sa'd,I,482,VIII,40,233; Müslim,1658; Belâzurî,Ensâb,I,202,523-4; İbn Kesîr,es-Sîra, IV,702; İbn Hacer,IV,236

19.el-Heysemî,IX,419

20.İbn Kayyîm el-Cevziyye,III,332. Eş'arîlerin Medîne'ye gelişleri ile ilgili farklı rivayetler için bkz: s.93, dipnot: 127

Muhacirlerin ve Eş'arflerin el-Câr limanına, oradan da kara yoluyla Medîne'ye hareket ettikleri anlaşılıyor. Onlar, Hz. Muhammed'in ashabıyla birlikte Hayber seferinde olduğunu öğrenince oraya hareket etmişlerdir. Muhacirler, Hz. Muhammed'e ulaştıklarında Hayber fethedilmişti. Hz. Peygamber, yaklaşık onaltı senelik ayrılıktan sonra gördüğü yeğenini hasretle kucaklamış ve "Hangisine sevineceğimi bilemiyorum. Ca'fer'in gelişine mi yoksa Hayber'in fethine mi?" buyurmuştur.(21)

Bütün bu sevinçlerin yanında Eş'arflerin de 50 den fazla kişiyle gelerek müslüman olduklarını açıklamaları memnuniyeti artırmıştı. Bu güzellikler karşısında, Hz. Muhammed hepsine de sevincinin birer nişanesi olarak Hayber ganimetlerinden pay vermek istemiş, ashabının rızasını alarak bu ganimetten onlara hediyeler vermiştir.(22)

Yukarıda Necâşi'nin Ca'fer'le birlikte bir heyet gönderdiğini belirtmiştik. 70 kişiden oluşan bu Habeş heyeti içinde, Şamlı sekiz kişinin bulunduğu da söylenmiştir.

21.İbn Hişâm,II,359; İbn Sa'd,II,108,IV,35; İbn Abdilberr, el-İstifâb,I,210, ed-Dürer,151. İbn Hişâm'ın verdiği bilgilere göre Ca'fer'le beraber 16 kişi geriye dönmüştür. Belâzurf,Ca'fer ile gelenlerin 40 kişi olduklarını belirtir. Bu bilginin doğru olmaması gerekir. Habeşistan'daki muhacirlerin 16'sı dışında herkes daha önce geri dönmüşlerdi. Bkz: İbn Hişâm,II,359-362; Belâzurf, Fütûhu'l-Buldân,I,32(trc.,40)

22.İbn Sa'd,I,348,357,II,108,IV,106; Buhârî,64/38; Müslim, 2502; Halife b. Hayyât,Kitâbu't-Tabakât,I,156; İbn Kuteybe,266; Ebû Dâvud,Sünen,2745; Tirmizî,Sünenü't-Tirmizî, 1559. Muhacirler ve Eş'arfler dışında Hz.Muhammed Hayberde iken Tufeyl b. Amr ed-Devsî de Devs,kabilesinden müslü-

Ayrıca gelenlerin 40 kişi veya 80 kişi oldukları da nakle-
dilmişdir.(23)

Bu kişiler Hz. Muhammed'i ziyaret ettiklerinde, o bizzat onları ağırlamak için çaba sarfetmiş, ashabının engellemelerine şu cevabı vermiştir: "Onlar bizim ashabımıza ikramda bulundular. Onlara bizzat hizmet etmek hoşuma gidiyor." Hz. Muhammed' peygamberliğinin ilk yıllarında Mekke'de karşılaştığı zor durum karşısında en yakın dost olarak Habeşlileri bulmuştu. Bu bakımdan onun, Habeşlilere bizzat hizmet etmek isteyişine şaşmamak gerekir.(24)

Hz. Peygamber, gelen bu Habeşlilere, Yâsin sûresini okumuş, onlara İslâm dininden bahsetmiştir. Habeşlilerin bunları dinlediklerinde ağladıkları ve İsâ'ya gelen şeylere ne kadar benziyor dedikleri rivayet edilir. Ayrıca bu kişilerin müslüman olduklarını açıkladıkları da ilave edilir. Belâzurî, onların müslüman olarak geldiklerini belirtir.

---

man olanlarla birlikte Hayber'e gitmiştir. Bkz: İbn Hişâm, I,385; İbn Sa'd,I,353,II,108,IV,239,248-9

- 23.el-Halebî,III,57; Diyarbekrî,II,31; Kastallânî,I,292; İbnü'l-Esîr,Üsdü'l-Gâbe,I,199. Bu heyetin 40 kişi olduğu bunlardan sekizinin şamlı olduğu veya 80 kişi oldukları bunlardan 40'nın Necranlı, 32'sinin Şam rumlarından olduğu da söylenmiştir.
- 24.İbn Kesîr,es-Sîra,II,31; el-Halebî,III,57; Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,330, İslâm'da Devlet İdaresi,120

Her iki durumda da büyük bir zümrenin müslüman olduğunu açıkça söylemek mümkündür. Şüphesiz ki, bu sonuçta muhacirlerin İslâm'ı onlara tanıtmış olmalarının bir neticesidir.(25)

İbn Hacer, Ca'fer ile beraber gelen sekiz Suriyeliye kitabında yer vermiş, hatta onların isimlerini bile zikretmiştir.(26) Fakat kaynaklarda Habeşistan'dan gelen diğer kişiler hakkında detaylı malumat bulamadık. Ayrıca kaynaklar bu heyetin niçin karma olduğu hakkında da bir şey söylemiyorlar. Bunların Hz. Muhammed'i daha yakından tanımak isteyen diğer hristiyanların temsilcileri veya Habeşistan'da bulunan Şamlı rahipler olmaları mümkündür.

Habeşlilere aid bulabildiğimiz en tatmin edici bilgi, Necâşi'nin kardeşinin oğlu (veya kızkardeşinin oğlu) ile ilgili tesbit edebildiklerimizdir. Kaynakların ifadesine göre, Zû Mihmer (veya Zû Mihber) bizzat Necâşi tarafından Hz. Muhammed'e hizmet etmesi için gönderilmiştir. Kaynaklar-

---

25.Belâzurî, Ensâb, I, 198; el-Halebî, III, 57. Bu heyetin müslüman olması üzerine Mâide, 82-4 veya Kasas, 52 ayetlerinin nazil olduğu da rivayet edilir. İlk rivayet için bkz: el-Halebî, III, 57; Diyarbekrî, II, 31. Diğerleri için bkz: İbn Hacer, I, 16-7, 474; es-Suyûtî, Ref' Şe'ni'l-Hubşân, 88 a

26.Ca'fer ile geldiği söylenen Şamlıların isimleri şöyledir: Ebrehe, Eymen, Eşref, İdrîs, Temîm el-Habeşî, Bahîra er-Râhib, Temmâm el-Habeşî, Yafi'. Bkz: İbn Hacer, I, 17, 26, 51, 93, 139, 183, 186. İbnü'l-Esîr, burada ismi geçen Bahîra'yı Hz. Muhammed'in çocukluğunda görüştüğü söylenen rahib ile aynı şahıs zannetmiştir. Bkz: İbn Hacer, I, 17

da onunla ilgili bilgiler daha çok, Hz. Muhammed'e hizmet edenler kısımlarında geçmektedir.(27)

Zû Mihmer, bir müddet Medîne'de yaşadıktan sonra, Şam'a giderek orada yerleşmiştir. Muhaddisler ondan birçok hadis nakletmişlerdir. Bunların en meşhuru da, Hz. Muhammed'in Hayber dönüşünde geçirdiği sabah namazı ile ilgili olan rivayetidir.(28)

Zû Mihmer yanında bir de Ümmü Habîbe ile gelen Bereke el-Habeşîyye'den bahsedilir. O da bizzat Hz. Muhammed ve ailesinin hizmetlerinde bulunmuştur.(29)

İbn Hacer, bunlar dışında, Habeş heyetinde bulunan şahıslardan bazılarının isimlerini de muhafaza etmiştir. Bunlar arasında Zû Menâhıb, Zû Menâdih, Zû Decen, Zû Mehdem, Ebrehe el-Habeşî, Düreyd er-Rahib sayılabilir.(30)

Necâşî'nin gönderdiği bir heyetten daha bahsedilir. Bu rivayete göre Necâşî, Ca'fer'in gidişinden hemen sonra

-
- 27.İbn Abdilberr,el-İstîâb,I,483; İbn Seyyidinnâs,II,312; İbn Kesîr,es-Sîra,II,30,IV,658; İbn Hacer,I,488; el-Âmirî,II,156; es-Suyûtî,Ref' Şe'ni'l-Hubşân,127 a
- 28.Buhârî,9/36; İbn Kesîr,es-Sîra,IV,658; İbn Hacer,I,448. Olayla ilgili geniş bilgi için bkz: Taberî,Târîh,III,16-7 (trc.,II/2,641 vd.); İbnü'l-Kayyîm el-Cevziyye,III,355-6; Diyarbekrî,II,59; Vâkıdî'deki bir rivayete göre olay Tebuk'a gidişte cerayan etmiştir. Bkz: III,1015-6
- 29.İbn Kesîr,es-Sîra,IV,644,652; İbn Hacer,IV,19,249,433
- 30.İbn Hacer,I,16,474,486

onların peşinden, oğlu Erhâ(Ermâ, Eriha)'yı da 60 kişi ile birlikte göndermiştir. Fakat bu Habeşliler gemileri battığı için boğulmuşlar ve Medîne'ye ulaşamamışlardır.(31)

Bunlardan ayrı olarak İbn İshâk, Necâşî'nin oğullarından birinin Medîne'ye ulaştığını bildirir. Onun verdiği bilgilere göre, Ebû Nizer, Medîne'de yaşamış ve kendisi tahatta sahip olduğu halde Habeşistan'a dönmeyi reddetmiştir.(32)

Bütün bu rivayetler gösteriyor ki, muhacirler, Habeşistan'da bulundukları süre içinde büyük çapta ihtidaların gerçekleşmesine vesile olmuşlardır. Bunlar fırsat buldukça Hz. Muhammed'i ziyarete gelmişler ve onun tebliğlerini dinleyerek yeni din hakkında bilgi almışlardır.

3. Necâşî Ashama'nın Ölümü ve Ashama'dan Sonraki Necâşî'ye Gönderilen İslâm'a Davet Mektubu

Kaynakların çoğuna göre Necâşî Ashama, 9. sene Receb ayında ölmüştür.(33) Hz. Muhammed, ashabına Necâşî'-

31. Diyarbekrî, II, 31; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, I, 76, el-Kâmil, II, 213; Kastallânî, I, 292; el-Âmirî, I, 100; İbn Hacer, I, 102; Dehlân, III, 68; ez-Zehebî, I, 436; Hamidullah, el-Vesâik, 49.

32. İbn İshâk, 202

33. es-Süheylî, III, 262; İbn Hacer, I, 109; Diyarbekrî, II, 139; es-Suyûtî, Ref' Şe'ni'l-Huṣṣân, III b. Bazı rivayetlerde Necâşî'nin Mekke fethinden önce öldüğü de söylenmiştir. Bkz: İbn Hacer, I, 109; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, I, 120; es-Suyûtî, Ref' Şe'ni'l-Huṣṣân, III b.

nin öldüğünü haber vererek, onun için namaz kılmalarını istemiştir. (34) Gıyâbî cenaze namazı ilk defa kılınıyor olması ki, bu rivayetlerde "Ölünün üzerine saf olduğumuz gibi saf olduk." şeklinde ifadelere rastlıyoruz. (35) Ayrıca bazı kimseler bu olayı yadırgayarak "...hristiyan (veya kafir) olan şu adam için mi namaz kılıyor." veya "O Habeşistan'da öldüğü halde burada mı namaz kılalım." demişlerdir. Bunun üzerine "Şüphesiz ki, ehli kitaptan elbette Allah'a iman edenler vardır. Onlar size ve kendilerine inen şeylere iman ederler." ayetlerinin nazil olduğu söylenir. (36)

Hız. Muhammed'in Necâşî Ashama için kıldırıldığı gıyâbî cenaze namazı, mezhep imamları tarafından farklı yorumlara tabi tutulmuştur. Hanefiler ve Mâlikîler bunu sadece Hız. Muhammed'in şahsına münhasır bir fiil olarak göstermişler ve gıyâbî cenaze namazının meşru olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca ashab ve halifeler döneminde de bunun uygulanmadığını ilave etmişlerdir. Bununla birlikte diğer mez-

34. Buhârî, 23/54, 57, 65, 63/38; Müslim, 953; Tirmizî, 1039, 1022; İbn Mâce, Sünen, I, 468; Nesâî, Sünen, IV, 27, 72, 76; Tayâlisî, 1068, 2300; el-Heysemî, III, 38, IX, 419

35. Buhârî, 23/55; Tayâlisî, 849, 1068, 1681, 2296. Bazı kaynaklardaki "Necâşî'nin Habeş ülkesindeki tabutu Hız. Muhammed'e ve sahabilerine göründü." ifadelerinin de bu sebeple nakledilmiş oldukları söylenebilir. Bkz: es-Süheyfî, III, 262; Diyarbekrî, II, 139

36. Âl-i İmrân, 199; el-Heysemî, III, 38-9, IX, 420; İbn Hacer, I, 109; es-Suyûtî, Ref' Şe'ni'l-Hubşân, 89 a

hepler tarafından bu namazın meşru olduğu belirtilmiş, bazı müçtehidler de bu namazın sadece diğer bir ülkede ölen kişi için kılınabileceğini, aynı şehirde gıyâbî cenaze namazının kılınamayacağını ifade etmişlerdir.(37)

Hız. Muhammed, Necâşî Ashama'nın vefatından sonra iş başına geçen kişiye de bir mektup yazmış ve onu da islâm'a davet etmiştir.(38) Bu Necâşî Hız.Muhammed'in mektubunu yırtmış ve dâvetine olumsuz davranmıştır.Kaynakların bildirdiğine göre Hız.Muhammed şöyle buyurmuştur: "...Necâşîye bir mektub yazdım,o da bunu yırtıp attı..." Bu hadisi rivayet eden ravî şunları ilave etmiştir: "İbn Hasyem'e Necâşî

37.İbn Kesîr,es-Sîra,II,30; İbn Kayyîm el-Cevziyye,I,519-21; Şevkânî,Neylû'l-Evtâr,IV,53-5; Seyyid Sâbık,Fıkhu's-Sünne,I,384. Yahyâ b. Maîn'in gıyâbî cenaze namazı ile ilgili rivayetlerdeki isnadları zayıf gördüğü ve ashabın uygulamaması sebebiyle buna karşı çıktığı rivayet edilmiştir. Bunun yanında Mısır'daki bir valinin böyle bir namazı kılmaya hazırlananları engellediği, hatta dövdüğü de ilave edilmiştir. Bkz: Yahyâ b. Maîn,III,233, IV,232

38.Müslim,1774; İbn Tûlûn,53; el-Halebî,III,280. Müslim'in rivayetinde "...Necâşî'ye mektup gönderdi. Bu namaz kıldığı Necâşî değildi..." ifadeleri bulunmaktadır. Kastallânî ve İbnü'l-Kayyîm el-Cevziyye bazı ravilerin iki ayrı Necâşî olduğu gerçeğini karıştırarak, Müslim'in rivayetini tek Necâşî'ye mektup yazılmış gibi aktardıklarını, halbuki, Müslim'in ifadelerinin açıkça ikinci bir Necâşî'ye mektup yazıldığını gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bkz: Kastallânî,I,292; İbnü'l-Kayyîm el-Cevziyye,III,690. Bunun yanında İbn Tûlûn, bazı rivayetlerde "Bu namaz kıldığı Necâşî değildi." kısmının bulunmadığına da dikkati çekmiştir. Bkz: s.54

müslüman olmuş ve Rasûlullah da onun cenaze namazını kılma-
mış mıydı?" dedim.Bu soru üzerine o şöyle dedi: "Evet,bu
doğru.Fakat o filân filândır,bu ise filân filândır." (39)

Şüphesiz ki,bu mektubun götürülmesi vazifesini de
Amr b. Ümeyye yerine getirmiştir.(40) Bu mektubun metni şöy-
ledir:

"Bu,Allah'ın elçisinden Habeşistan'ın Meliki Necâşî-
ye bir mektuptur.Selâm,hidâyete tâbî olanlara,Allah ve Ra-
sûlüne inanan,eş ve çocuğu olmayan Allah'tan başka ilâh ol-
madığına şehâdet edenleredir.Muhammed,onun kulu ve elçisi-
dir.Ben seni Allah'a uymaya çağırıyorum.Ben O'nun elçisiyim.
Müslüman ol,kurtul. 'Ey ehl-i kitâb! Bizim ve sizin aranız-
da eşit olan bir kelimeye gelin.Yalnız Allah'a tapalım.O'na
hiçbir şeyi ortak koşmayalım.Birimiz diğerini Allah'tan baş-
ka Tanrı edinmesin.Eğer yüz çevirirlerse,şahit olun,biz müs-
lümanlarız, deyin' (Ali İmrân,64) Eğer diretirsen,hristiyan-
ların ve kavminin günahı senin üzerine olur." (41)

39.Ahmed b. Hanbel,III,441-2,IV,75(Kahire 1313)

40.Hamîdullah,İslâm Peygamberi,I,481

41.Beyhakî,II,78; İbn Kesîr,es-Sîra,II,41; Dehlân,III,69.

Aynı mektup için bkz: İbn İshâk,210. İbn Kesîr, Beyhakî-
nin bu mektubu Habeş hicretlerinden sonra anlatmışsa da
bu mektubun diğer Necâşî'ye gönderilmiş olduğunun kaçınıl-
maz olduğunu ifade eder. Bkz: es-Sîra,II,41

4. Habeşlilere Karşı Düzenlenen Deniz Seferi

Hız. Muhammed'in Habeşistan ile iyi başlayan ve gelişen samimi ilişkileri senelerce sürmüştü. Hatta Hız. Muhammed'in, bu samimiyetin bir ifadesi olarak "Habeşliler size dokunmadıkları müddetçe siz de onlara dokunmayınız." dediği rivayet olunur.(42) Buna göre, Habeşliler bir saldırıya kalkışmadıkları müddetçe müslümanların Habeşlilere karşı bir hücum tertiplememeleri gerekmektedir. Hız. Muhammed'in bu ifadelerini ve önceki dostça davranışları dikkatle zikreden birçok batılı araştırmacı, Hız. Muhammed'in sağlığında Habeşistan'a karşı hiçbir seferde bulunulmadığını belirtirler.(43)

Necâşî Ashama zamanındaki iyi ilişkileri yukarıda görmüş ve onun ölümünden sonra Hız. Muhammed'in iş başına geçen yeni Necâşî'ye mektup gönderdiğini belirtmiştik. Necâşî Ashama'nın ölümünden sonraki bir karışıklık sırasında Habeşli bir grup, Cidde yakınlarındaki bir adada üslenerek bazı korsan faaliyetleri yapmaya başladı.(44) Bu korsanla-

42.Ebü Dâvud,43o2,43o9; Nesâî,VI,44; el-Halebî,III,279

43.Trimingham,46; Abyssinia,15; Jones-Monroe,45

44.İş başına geçen yeni Necâşî'nin Hız. Muhammed'in davetine olumsuz davrandığını belirtmiştik. Acaba bu sebeple onun bu seferi düzenlediğini düşünebilir miyiz? Ayrıca Gulzar Ahmed, bu seferde Bizans tesiri olduğunu söylemektedir. Ona göre, İslâmiyetin güçlendiğini gören ve ticârî hakimiyeti ellerinde bulundurmak isteyen Bizanslılar Habeşlilerle anlaşarak onları bu sefere teşvik etmişler ve onlara yardımda bulunmuşlardır. Bkz: Gulzar Ahmed, The Battles of the Prophet of Allah,II,211

rın faaliyetlerini haber alan Hz. Muhammed, onlara karşı bir kuvvet göndermiş ve bu birlik adaya kadar giderek onların burayı terketmelerini sağlamıştır. İlk devir kaynakları ve hakimiyeti açısından değerlendirilmesi oldukça zor olan bu sefer, Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın bize verdiği bilgilere göre şu şekilde cereyan etmiştir:

9. Hicrî senesinin Rabîu'l-âhîr ayında Habeşistanlı korsanların Şuayba açıklarında (ehli Cüdde tarafından) görüldükleri Hz. Muhammed'e bildirilince o, Müdlic kabilesinden Alkame b. Mücezziz'i 300 kişilik bir kuvvetle sahil bölgesine gönderdi. Bu kuvvet bir adaya çıkarma yapmış, bunun üzerine Habeşliler budadan kaçmışlardır.(45)

Daha sonra Alkame b. Mücezziz komutasındaki askerî birliğin geri döndüğünden ve yolda bazı askerlerin, tehlike kalmadığı için geri dönmekte acele ettiğinden bahsedilir. Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî bu grubun başına emir tayin edi-

---

45.Vâkıdî, III, 983; İbn Sa'd, II, 163. Ayrıca bkz: Belâzurî, Ensâb, I, 382; Hamidullah, Hız. Peygamberin Savaşları, 254; İslâm Peygamberi, I, 295. Hamidullah bu rivayette geçen ehl-i Cüdde'nin 'sahil halkı' manasına geldiğini, o sırada henüz bugünkü liman şehrinin kurulmadığına dikkati çeker. Bkz: İslâm Peygamberi, I, 473. Mahmud Es'ad bu rivayeti Habeşlilerin Cüdde'yi tahrip ettikleri şeklinde yorumlamıştır. Bkz: s.820. Bir rivayete göre bu sefer Safer ayında düzenlenmiştir. Bkz: Belâzurî, Ensâb, I, 382; Kastallânî, I, 229; Diyarbekrî, II, 120. Araştırmacılardan Gulzar Ahmed, bu seferin başkanı olarak Abdullah b. Huzâfe'yi gösterir ve Amr b. el-Âs'ın da 200 kişilik bir kuvvetle onlara yardıma gittiğini belirtir. Bkz: Gulzar Ahmed, II, 211

lerek geri gönderilmiştir. Olay bundan sonra sadece Abdullah b. Huzâfe üzerinde dolaşıra. Onun askerlerle nasıl şükalaştığı veya kızarak onları nasıl cezalandırmak istediğinden bahsedilir. Hatta bu olay Hz. Peygamber'e ulaştığında "Size isyan ve günah olanı teklif edene itaat etmeyiniz." dediği rivayet edilir.(46)

Burada hemen şu noktaya işaret etmek gerekir ki, Hamidullah, bu seferi Hz. Muhammed'in sağlığında çıkılan yeğane deniz seferi olarak göstermekte ve adanın yerini tesbitin zor olduğunu, kaynaklarımızın adanın isminden bahsetmediklerini belirtmektedir.(47)

İbn Hişâm bu deniz seriyyesinden bahsetmez ve ayrıca İbn Hişâm'daki rivayete göre Alkame b. Mücezziz komutasında ki bu ordu, Zî Kared savaşında öldürülen Alkame'nin kardeşi Vakkâs b. Mücezziz'in intikamını almak için düzenlenmiştir. (48) Bu durumda, seriyyenin Zî Kared tarafına gitmiş olması gerektiğini söylemek mümkündür.

Buhârî ve Müslim'deki hadislerde, Hz. Muhammed'in Ensar'dan iki kişiyi bir ordunun başına emir tayin ettiği belirtilerek yukarıda Abdullah b. Huzâfe ile ilgili olarak verilen kısım anlatılmakta, fakat herhangi bir yer ve şahıs ismi verilmemektedir. Bununla birlikte olayın ikinci kısmı aynıdır.(49)

46.Buhârî,93/4; Müslim,1840; İbn Sa'd,II,163; Vâkıdî,III,983;

İbn Seyyidinnâs,II,207; el-Halebî,III,231

47.Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,473. Ayrıca bkz: Gulzar

Ahmed,II,212

48.İbn Hişâm,II,640

49.Buhârî,93/4; Müslim,1840

Muahhar bir tarihçi olan Halebî, Vâkıdî ve Buhârî rivayetini verdikten sonra, sadece, bu vak'anın tekrarında bir mani yoktur demekle yetinmiştir.(50) İbnü'l-Kayyîm el-Cevziyye ise, Buhârî rivayetinde emirlerin Ensar'dan olması ve komutanın, Vâkıdî rivayetinden farklı olarak kızması unsurlarını göz önünde bulundurarak, bu ya iki ayrı vak'adır veya Buhârî rivayeti daha sıhhatlidir, demektedir.(51)

Çağdaş yazarlardan Mahmud Es'ad, Alkame b. Mücezziz seriyyesini nakledip Buhârî hadisi ile karşılaştırdıktan sonra Buhârî rivayetini -eğer başka bir hadise hakkında değilse- siyer kitaplarına tercih ederken, Muhammed Ebû Zehre de olayı teyid eden Buhârî hadisi bulunmasaydı bu vak'ayı kabul etmiyeceğini belirtir.(52) Her iki müellifin de dikkat çektiği husus olayın ikinci kısmıyla ilgili Buhârî hadisinin benzerliği kuvvetlendirmesidir. Yukarıda Hamidullah'ın ise bu vak'ayı ilk deniz seferi olarak gösterdiğini belirtmiştik.

Gulzar Ahmed, Arap tarihçilerinin deniz seferlerine yeteri kadar önem vermediklerini, bu sebeble Abdullah b. Hu-zâfe'nin bu seferi nasıl gerçekleştirdiğinin daha detaylı olarak incelenmesi gerektiğini vurgular.(53) Gulzar Ahmed'in de işaret ettiği gibi bu seferde asıl önemli olan husus, bunun nasıl gerçekleştirildiği, daha açıkçası bu ordunun

---

50.el-Halebî, III, 231

51.İbnü'l-Kayyîm el-Cevziyye, III, 515-6

52.Mahmud Es'ad, 821; Muhammed Ebû Zehre, II, 1068

53.Gulzar Ahmed, II, 212

adaya naklinin nasıl sağlandığıdır. Cevad Ali, o devre has Arapların hiçbir deniz gücüne sahip olmadıklarını belirtir. (54) Dolayısıyla bu nokta üzerinde durulması gerektiği halde, detaylı bir araştırma yapamadım. Fakat şu hadiseye işaret etmek istiyorum.

Hicretin 20. yılında Hz. Ömer'in Habeşistan kıyılarını küçük bir deniz kuvveti göndermiş olduğu, fakat bunun başarısızlıkla neticelendiği belirtilir. Kızıldeniz sahillerindeki korsan yataklarına karşı düzenlenmiş olabileceği söylenen bu sefer için Alkame b. Mücezziz görevlendirilmiştir. Ancak bu birlik denizde fırtınaya tutularak batmıştır. Bu deniz faciası sebibiyle Hz. Ömer'in deniz seferlerinden çekindiği de, İbn Sa'd tarafından ifade edilir.(55)

Bu da bize, Halife Ömer zamanında aynı sahabenin Habeşlilere karşı bir sefer yaptığını ve deniz kuvvetleri

---

54.Cevad Ali,VII,258-60

55.İbn Sa'd,III,285; Muhammed Rıza,455; Hamidullah,İslâm Peygamberi,I,473; Trimmingham,46; Guidi,"Habeşistan",i.A., 5/I,6. Hz. Ömer'in Ebû Mihcen es-Sekaffi'yi şarap içtiği için had uygulayarak bir adaya sürdüğü rivayet edilmektedir. Brockelman, onun Massawa'ya sürüldüğünü belirtmektedir. Bu da önemli bir Habeş limanının erken bir dönemde arapların elinde olduğunu gösterir gibidir. Fakat bunun doğru olmaması gerekir. Zira yukarıda ifade edildiği üzere Hz. Ömer zamanındaki deniz seferi başarısız olmuştur. Bkz: İbn Hacer,IV,174; Cevad Ali,IX,765-7; Jones-Monroe, 45. Daha sonraki tarihlerde Habeşli korsanların sık sık Cidde kıyılarına geldikleri, hatta Cidde'yi yağmaladıkları görülür. Bunun üzerine Massawa'ya uzanan Dahlak adaları işgal edilmiştir. Bu gelişmeler için bkz: Trimmingham,46-7; Fethi Gays,59-60; Jones-Monroe,45; "Ethiopia",M.E.N.A., 152

imkanlarının kısıtlı olduğunu göstermektedir. Bu yüzden biz burada sadece bu hususlara temas etmekle yetineceğiz.

5. Kültürel Münasebetler

Hız. Muhammed'in Habeşistan ile olan münasebetleri dolayısıyla ortaya çıktığı üzere, müslümanlar daha ilk yıllarda yabancı bir ülke ve insanlarıyla, en çok da Habeşlilerle sıkı münasebetlerde bulunmuşlardır. Gerçi müslümanlar Habeşlilerle sadece bu hicretler dolayısıyla temasa geçmemişlerdir. Zira Mekke ve Medine toplumlarında bu insanların bir kısmı onların arasında yaşıyor ve birçok özellikleri ile biliniyorlardı. Hatta bizzat Hız. Muhammed'in aile çevresinde Habeşlilerin bulunduğunu biliyoruz.(56)

Folklorları; Kûbe, Artabe, Kinnin gibi değişik çalgı aletleri, ustaca mızrak kullanışları, güzel şarkıları onların belirgin vasıfları arasında sayılabilecek örneklerdendir.(57) Bütün bunlarla birlikte müslümanların Habeşistan'a hicretleriyle ortaya çıkan gelişmeler, Habeşlilerin Arap toplumu içinde daha gözde olmalarını sağlamıştır. Bu ilişkiler, onlarla Arap toplumu arasında bir kültür alışverişini de beraberinde getirmiştir.

Kültür deyince şüphesiz ki, aklımıza önce dil ve edebiyat gelmektedir. Muhacirler Habeşistan'da onaltı se-

---

56. Bu Habeşliler arasında Şükrân, Ebû Lekîr, Enese, Ümmü Hânî'nin ve Aîşe'nin cariyeleri sayılabilir. Bkz: İbn Hişâm, I, 402; İbn Sa'd, III, 49; İbn Hacer, IV, 67, 169

57. Belâzurî, Ensâb, I, 482; İbn Hişâm, II, 71; Cevad Ali, V, 109-10,

neye yakın bir zaman kalmışlardı. Bu sebeple onların burada kaldıkları süre içinde birçok Habeşçe kelimeyi öğrenmiş oldukları ve Medfne'de bu kelimeleri kullandıkları bir gerçektir. Fakat kaynaklarda bu hususla ilgili geniş malumata rastlanmamaktadır. Bununla birlikte şu örnekleri verebiliriz.

Hâlid b. Saîd son muhacirlerle birlikte gelmişti. Yanında kızı da vardı. Hz. Muhammed, bu küçük kızın üzerinde çok güzel bir elbise görünce, onlara Habeş lisanıyla seneh seneh (güzel güzel) demiştir.(58) Hz. Muhammed'in daha önce dönen muhacirlerden veya Habeşlilerden öğrenmiş olabileceği bu kelime, Habeşistan'dan daha yeni dönmüş olan bu muhacirlere küçük bir latife olmuştur. Yine Hz. Muhammed'in kıyamet alametlerini anlatırken ifade ettiği 'Herec' kelimesinin ashab tarafından bilinmediği ve kendisine sorulduğunda (el-Kat') manasına geldiğini söylediği rivayet edilir. Bu kelimenin de Habeşçe olduğu belirtilmiştir.(59)

Müslümanların Habeşistan'la olan güzel münasebetleri, birçok alimin, Kur'ân-ı Kerim'de Habeşçe kelimeler bulunduğu tezini ortaya atmalarına sebep olmuş gözüküyor. Bilhassa Suyûti, Kur'ân-ı Kerim'de bulunduğu söylenen birçok Habeşçe kelimeyi kitaplarında sayıp dökmüştür. Ref' Şe'mi'l-Huşân adlı eserinde 17 kelime sayan Suyûti'nin diğer eserlerinde verdiği farklı örneklerle bu sayı, otu-

---

58.Buhârî,63/37; İbn Sa'd,IV,99-100,VIII,234

59.es-Suyûti,Ref' Şe'ni'l-Huşân,89 b-92 a. Bu kelimelere birkaç örnek olarak, Cibî(Nisâ,51), Mütteke(Yûsuf,31), Ceram(Hûd,22), Seker(Nahl,67) sayılabilir.

zu aşkın bir karamı bulur.(60)

Kur'ân-ı Kerîm'de değişik lisanlardan kelimeler bulunduğu hususu çok tartışılmış bir meseledir.(61) Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de gösterilmeye çalışılan bu Habeşçe kelimeler, en azından bize, her iki ülke insanları tarafından bu kelimelerin müşterek kullanıldığını göstermektedir.

Muhacirlerin uzun süre Habeşistan'da kaldıklarını belirtmiştik. Bu bakımdan onların Habeşistan'da gördükleri yerler ve davranışlar sebibiyle etkilenmelerini, hatta bunlardan bir kısmını bizzat uygulamalarını yadırgamamak gerekir.

60.es-Suyûti, el-Mühezzeb fi mâ Vakaa fi'l-Kur'ân mine'l-Muarrab, 76, 85, 88, 110, 140, 151...

61.Taberî, Kur'ân-ı Kerîm'de diğer lisanlardan bazı kelimelerin bulunduğu meselesinin tartışılmasını gereksiz görür. Zira ileri sürülen bu kelimelerin İslâm'dan önce Araplar tarafından kullanılıp kullanılmadığını tesbitin mümkün olamayacağını belirtir. Ayrıca, bu kelimeler üzerinde hangi lisana aid olduğu hakkında bir ittifakın olmadığını da ifade eder. Bu kelimelerin şu veya bu lisana ait olmasının tesbiti için ek delillere ihtiyaç duyulduğunu belirterek, bazı milletlerin ortaklaşa birçok kelimeyi kullandıklarını hatırlatır. Bkz: Tefsîr, I, 6-8. Cevad Ali, Kur'ân-ı Kerîm'de diğer lisanlardan kelimeler bulunduğu hakkındaki görüşleri eleştirmiş ve bilhassa şu iki hususa dikkati çekmiştir: Birçok ayette Kur'ân-ı Kerîm'in arapça nazil olduğunun belirtilmesi ve Kur'ân-ı Kerîm'in 7 lehçe üzerine nazil olduğu ile ilgili hadisin Kureys veya Arap luğati ile ilgili olduğu. Bkz: Cevad Ali, VIII, 595-623

Meselâ, birgün Ca'fer, Zeyd ve Ali arasında geçen ateşli bir tartışma(62) sonunda Hz. Muhammed, kararını Ca'fer lehinde açıklayınca, Ca'fer kalkarak, Hz. Muhammed'in etrafında dansedip bir daire çizdi. Hz. Muhammed, Ca'fer bu da ne? diye sordu. O da "Habeşlilerin krallarına yaptıkları bir şeref gösterisi. Necâşî ne zaman birine sevineceği bir şey verse, o adam ayağa kalkar ve onun etrafında danseder." dedi.(63)

Bunun yanında sağlıkla da ilgili bir örnek vermek istiyoruz. Hz. Muhammed'in hanımları arasında Habeşistan muhacirlerinden olan Ümmü Seleme ile Ümmü Habîbe de vardı. Onlar Habeşistan'dan gelirken zâtülcenb'te kullanılan bir ilaç getirmişlerdi. Hz. Muhammed'in hastalığı sırasında durumunun ağırlaştığı bir anda, hanımları, o istemediği halde, onun ağzına, dişleri arasından bu ilacı vermişlerdi. Hz. Muhammed, kendine gelince, onlara ne yaptıklarını sordu. On-

---

62.Kaza Umresi dönüşünde Hz. Hamza'nın kızı Medîne'ye getirilmişti. Hamza'nın kızı Ümâre bir müddet Hz. Ali'nin evinde kaldı. Diğer yakınları olan Zeyd ve Ca'fer bunu kıskanıyorlardı. Ümâre, Hz. Ali'nin amcasının kızıydı ve onu Mekke'den o getirmişti. O aynı zamanda Ca'fer'in de amcasının kızıydı. Bunun yanında Ümâre'nin teyzesi Ca'fer'in hanımıydı. Zeyd'in ise sadece kardeşinin kızıydı. Hz. Muhammed, onunla Hamza'yı Medîne'ye geldiklerinde kardeş yapmışdı. Bu üstünlükleri ve yakınlıkları sebebiyle devamlı olarak tartışıyorlar ve herbiri Ümâre'yi yanına almak istiyordu. Birgün bu tartışmanın Mescid'de had safhaya ulaşması ile uyanarak gelen Hz. Muhammed tartışmanın sebebini sordu ve aralarında karar vermek istediğini belirtti. Bkz: Buhârî, 53/6; Martin Lings, 416-7

63.İbn Sa'd, IV, 35; İbn Habîb, Muhabber, 70

lara da Habeşistan'da zatülcenb olanlara bu ilaçtan verildiğini gördük, şeklinde cevap verdiler.(64) Hz. Muhammed zatülcenb olmadığını ve yanlış bir uygulama içinde olduklarını belirtti.

Buhârî'nin bize bildirdiğine göre, Ümmü Habîbe ve Ümmü Seleme, Habeşistan'da Santa Maria isminde bir kiliseyi ziyaret etmişlerdi. İçinde tasvirler bulunan bu kiliseyi Hz. Muhammed'e, Medîne'ye dönünce anlatmışlardır. Hz. Muhammed de onlara, bu tasvirlerin, o ülkede yaşamış bulunan iyi kimselere ait olduğunu söyledi ve "O, iyi kişiler vefat ettiğinde kabirleri üzedine bir mescid yaptıklarını, sonra da bu yapıların içlerini resimlerle süslediklerini" belirtti. Onlar, kıyamet gününde Allah katında en şerli kişilerdir, diyerek müslümanların böyle bir yola girmemelerini ikaz etmiştir.(65)

Şüphesiz ki, bütün bunlar bize, muhacirlerin Habeş kültüründen etkilendiklerini göstermektedir. Hz. Muhammed bunlardan bir kısmını, akıdeye zarar verebileceği endişesiyle ikaz ederek engellemiştir. Bununla birlikte onun ve-

---

64.İbn Hişâm,II,651; İbn Sa'd,II,235-6; Buhârî,76/21; Müslim,1733; Belâzurf,Ensâb,I,545; el-Fesevî,I,510; İbn Kesir,es-Sıra,IV,449

65.Buhârî,23/71, 8/18, 63/37. İbn Sa'd'ın bildirdiğine göre bu olay, Hz. Peygamberin hastalığı sırasında geçmiştir. Bkz: İbn Sa'd,II,240

fatından sonra uygulanan ve bize Habeş kültürünün tesirini gösteren farklı bir örnek daha vermek istiyoruz.

Bazı tarihçilerin rivayetine göre, Na's -içine ölü konan kapalı tabut- Araplar arasında bilinmiyordu. Kendisine na's yapılan ilk kişi de Zeyneb binti Caş idi. O zamana kadar erkek ve kadın ölüleri aynı şekilde, serir üzerinde götürülüyorlardı. Zeyneb binti Caş ölünce, Hz. Ömer bir ilan yaptırarak, Zeyneb'in cenazesine sadece yakınlarının katılabileceğini belirtti. Zeyneb binti Caş'ın güzelliği sebebiyle fitne uyanmasını istemiyordu. Bunun üzerine Esmâ binti Umeys, Hz. Ömer'e, Habeşistan'da kadınlara na's yapıldığını, aynı şeyin yapılabileceğini belirtti. Hz. Ömer bunun yapılmasına mücade etmiş, çok memnun olmuş ve "Haydi, annenizin cenazesine hepiniz gelin! " demiştir.(66)

Habeşlilerin Arap toplumu ve müslümanlar üzerindeki en önemli tesiri ise şüphesiz ki, onların kendilerine has icra ettikleri folklorlarıdır. Habeşlilerin bu özellikleri ve İslâm toplumundaki fonksiyonları ile ilgili malzemelerin kaynaklarda zengince işlenmesi, bize onların toplum hayatındaki canlılıklarını göstermektedir.

Hız. Muhammed Medîne'ye gelirken onların sevinç gösterileri yaptıkları, birçok defa Peygamber Mescid'inde kendi folklorlarını sergiledikleri hepimizce malumdur.

66.İbn Sa'd,VIII,111,281; İbn Kuteybe,555; Cevad Ali, V,157

Medîneliler, bayramlarda ve özel günlerde eğlenceler düzenlemeyi seven bir toplumdur. Bu eğlencelerin kaçınılmaz bir parçası da hiç şüphesiz ki, Habeşliler olmuştur. Hz. Muhammed Medîne'ye hicret edince onların bu özelliklerine müdahale etmemiş, hatta birçok defa Medînelilerin eğlenmeyi sevdiklerini hatırlatarak bunun men edilmemesini ifade etmişti.(67)

Hız. Muhammed, Habeşlilerin Mescid'de icrâ ettikleri oyunlarını seyretmiş, bizzat hanımı Hz. Aişe'yi çağırarak onun da seyretmesini istemiştir. Bir seferinde Hz. Ömer'in, diğer bir seferde de Hz. Ebû Bekr'in bu gösterileri engellemeye çalıştıkları, fakat Hz. Muhammed'in buna mücade etmediği ve Habeşlilere "Haydi, Erfide oğulları, gösterinize devam ediniz! " dediği rivayet edilir.(68)

Yukarıda verilmeye çalışılan örneklerin tamamı Habeşlilerin Arap toplumu üzerindeki tesirini gösteren bir yoğunluk arz etmektedir. Müslüman muhacirlerin orada bulundukları süre içinde Habeşlilerin de onlardan etkilendikleri

---

67.Cevad Ali,V,105,122; Hamidullah,İslâm Peygamberi,II,810

68.Buhârî,8/69,13/2,29,56/79,81,63/46; Müslim,892; Mesâî, III,195-7; Kettâfî,Nizâmu'l-Hukûmeti'n-Nebeviyye(et-Terâtfibu'l-İdâriyye),II,121-143. Hadisde geçen Erfide oğulları ile Habeşlilerin dedelerinin veya onların dans eden cinsinin kastedildiği belirtilmiştir. Bkz: es-Suyûtî,Ref' Şe'ni'l-Huḡṣân,84 a. Bu hadislerle ilgili geniş açıklamalar için bkz: Süleyman Uludağ,İslâm'da Musikî ve Semâ,67-88. Ayrıca bkz: Aynî,Umdetu'l-Kâfî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, III,358-60; Şevkânî,Neylü'l-Evtâr,VIII,97; Hayrettin Karaman,Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar,157. Aynî, onların bu gösterilerini, bayramlar haricinde, 7. senede ki gelişlerinde de sergiledikleri belirtir.

bir gerçektir. Bunun tek somut delili de onlardan bazı grupların Medine'ye gelerek müslüman olmalarıdır. Bununla birlikte o devre has bir Habeş kaynağına sahip olamadığımız için konunun bu kısmını inceleyemediğimizi belirtmek istiyoruz.

SONUÇ

Arap-Habeş münasebetleri, müslümanların Habeşistan'a hicretleri ve buna bağlı gelişmeler çerçevesinde incelemeye çalıştığımız, Hz. Muhammed'in Habeşistan'la Münasebetleri araştırmamızı, kültürel münasebetlere de bir nebze değinmek suretiyle neticelendirdik.

Birbirine yakın iki bölgede yaşayan bu insanlar ilk çağlardan beri, devamlı olarak birbiriyle siyâsî, iktisâdî ve içtimâî münasebetlerde bulunmuşlardır. Bilhassa ticârî münasebetler bu ilişkilerin canlı tutulmasını sağlamıştır.

İslâmiyetin ortaya çıkmasından bir asır kadar önce, Hristiyan Habeşistan'ın dindaşlarına yardım gayesiyle Güney Arabistan'ı istilâ etmesi, bir müddet sonra Mekke istilâsını beraberinde getirdi. Başarısızlıkla sonuçlanan bu olay ve akabinde Habeşlilerin Yemen'den çıkarılışları, onların Arap Yarımadası ile kurdukları siyâsî bağlantısının sonu oldu. Bununla birlikte ticârî münasebetler devam etti.

İslâmiyetin ortaya çıkışı, Arap-Habeş münasebetleri açısından farklı bir ilişkiyi ortaya koydu. Hz. Muhammed

müslümanlara yapılan aşırı baskılar ve fiilî eziyetler sebebiyle, onlara, Habeşistan'a hicreti tavsiye etti. Habeşistan Necâşî'si bu ilticâ talebini kabul ederek mültecileri kerudu.

İslâmiyetin Afrika ile ilk teması olan bu olay aynı zamanda Arap Yarımadası dışında Hristiyanlık ile de içten içe bir münasebet demektir. Bu özellikleri de taşıyan Habeşistan'a hicret hareketi sonucunda İslâmiyet Habeşistan'da birçok taraftar buldu. Başta ülkenin hükümdarı Ashama, Hz. Muhammed'in İslâm'a davet teklifini olumlu karşıladı. Ayrıca büyük sayılarda mühtedi grupları Medine'ye geldi. Bütün bunlarla birlikte ülkenin tamamı müslüman olmadı. Zaten bu imkansız bir husustur. Zira ülke monofizit hristiyan formuna inanıyordu. Bütün bunlar bize, hicretin de İslâmiyetin yayılış târihinde önemli bir yer işgal ettiği gerçeğini göstermektedir.

Araştırmamızda, Habeşistan'a hicret ile ilgili bölümlerde ortaya çıktığı üzere, kaynaklardaki bilgiler dağınık ve teâruz halindedir. Olaylardaki bütünlük çoğu zaman bozulmuştur. Bilhassa Habeş muhacirlerine ait isimlerle ilgili olarak kaynakların çok farklı bilgileri muhtevî oldukları söylenebilir. Fakat daha modern çalışmalarla kaynakların tamamının taranması suretiyle bu problemin ortadan kalkacağına inanıyoruz. Bunların tesbiti bize, İslâm

Târihindeki birçok olayın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Meselâ, Bedir Savaşına katılanlar ile ilgili sağlıklı bir liste veya bazı olaylardaki şahsiyetlerin gerçekliği, ancak Habeş muhacirleriyle ilgili listelere bağlıdır. Biz bu hususlara da temas etmek suretiyle, araştırma konumuzun bütünlüğü içerisine giren hususları imkanlarımız nisbetinde incelemeye çalıştık.

BİBLİYOGRAFYA

ABDUH, Muhammed,

Tefsîru Cüz-i Amme, ? ?

Abyssinia,

London 1920 (Yayımlayan: H. M. Stationery Office)

AHMED, Emin,

Fecru'l-İslâm, Beyrut 1969

AHMED B. HANBEL (241/855),

Müsned, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, I-XII,

Kahire 1949-53

Müsned, I-VI, Kahire 1313

AHMED, Gulzar,

The Battles of the Prophet of Allah, I-II, Lahore

1985-6

el-AHMEDî, Ali b. Hüseyin Ali,

Mekâtibu'r-Rasûl, I-III, Beyrut ?

el-ÂMİRî, İmâduddîn Yahyâ b. Ebî Bekr (893/1488),

Behcetü'l-Mehâfil ve Buğyetü'l-Emâsil, I-II, Medîne

1330

AYDIN, Mehmed,

"Hristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hristiyan İtizal-
leri", A.Ü. İslâmî İlimler Dergisi, V, Ankara 1982

.Yazarı bilinmeyen eserler, kitap adlarına
göre sıralanmıştır.

AYNÎ, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (855/1451),

Umdetu'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XI, 1st. 1308

el-BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892),

Ensâbu'l-Eşrâf, Tahkîk: Muhammed Hamidullah,

Mısır 1959

Fütûhu'l-Büldân, Tahkîk: Selâhuddîn el-Münecced, I-II,

Kahire 1956-7 (Türkçe trc:Mustafa Fayda, Ankara 1987)

el-BEYHAKÎ, Ebû Bekr (458/1065),

Delâilu'n-Nübüvve, I-II, Tahkîk: Abdurrahman Muhammed

Osman, Kahire 1969

BROCKELMANN, C.,

İslâm Milletleri ve Devletleri Târîhi, Türkçe trc:

Neşet Çağatay, Ankara 1964

el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil (256/870),

el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, İstanbul 1979

CAETANÎ, L.,

İslâm Târîhi, Türkçe trc:Hüseyin Câhid, I-X,

İstanbul 1924-7

CARRA de VAUX, B.,

"Hicret", İslâm Ansiklopedisi, 5/I, İstanbul 1977

CERRAHOĞLU, İsmâil,

"Garanik Meselesinin İstismarcıları", A.Ü. İlâhiyat

Fakültesi Dergisi, XXIV, Ankara 1981

CEVAD, Ali,

el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm, I-X

Beyrut 1976-8

DEHLÂN, Ahmed Zeynî (1304/1887),

es-Sîratu'n-Nebeviyye ve'l-Âsâru'l-Muhammediyye,

I-III, Mısır ?

DİYARBEKRÎ, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (990/1582),

Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs, I-II, Beyrut ?

EBÛ DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275/888)

Sünen, I-II, İstanbul ?

EBÛ ZEHRİ, Muhammed,

Hâtîmu'n-Nebîyyîn, I-II, Kahire ?

ES'AD, Mahmud,

Târih-i Dîn-i İslâm, Sadeleştiren: Ahmed Lütfi

Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul 1983

"Ethiopia", The Middle East and North Africa, London 1964-5

FAYDA, Mustafa,

İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı, Ankara 1982

el-FESEVÎ, Ebû Yusuf Ya'kûb b. Süfyân (277/890),

Kitâbu'l-Ma'rife ve't-Târih, Tahkîk: Ekrem Ziyâ

el-Ömerî, I-III, Bağdad 1974-6

GAUBA, K. L.,

The Prophet of the Desert, Lahore 1949

GAYS, Fethî,

el-İslâm ve'l-Habeşe abr et-Târih, Kahire ?

GREENFIELD, Richard,

Ethiopia, U.S.A. 1965

GUIDİ, I.,

"Habeşistan", İslâm Ansiklopedisi, V/I, İstanbul 1977

el-HALEBÎ, Ali b. Burhâneddîn (1044/1634),

İnsânu'l-Uyûn fî Sirati'l-Emîni'l-Me'mûn (es-Sîratu'l-

Halebiyye), I-III, Mısır ?

HALİFE B. HAYYAT (240/854),

Kitâbu't-Tabakât, Tahkîk: Süheyl Zekkâr, I-II,

Dımeşk 1966

HAMİDULLAH, Muhammed,

İslâm Peygamberi, Türkçe trc: Sâlih Tuğ, I-II,

İstanbul 1980

Mecmûatu'l-Vesâiki's-Siyâsiyye, Kahire 1956

İslâm'da Devlet İdaresi, Türkçe trc: Kemal Kuşcu,

İstanbul 1963

Hız. Peygamberin Savaşları, Türkçe trc: Sâlih Tuğ,

İstanbul 1981

"Hız. Peygamberin İslâm Öncesi Seyahatleri", Türkçe

trc: Abdullah Aydınllı, A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi

Dergisi, IV, Ankara 1980

"el-İlaf veya İslâm'dan Önce Mekke'nin İktisâdî-Dip-
lomatik Münasebetleri", Türkçe trc: İsmail Cerrahoğlu,

A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, IX, Ankara 1961

HASAN, İbrahim Hasan,

İslâm Târîhi, Türkçe trc: İsmail Yiğit-Sadrettin

Gümüş, I-VI, İstanbul 1985

HEYD, W.,

Yakın-Doğu Ticaret Târîhi, Türkçe trc: Enver Ziya

Karal, Ankara 1985

HEYKEL, Muhammed Hüseyin,

Hazret-i Muhammed Mustafa, Türkçe trc: Ömer Rıza

Doğrul, İstanbul 1945

el-HEYSEMÎ, Nûreddin Ali b. Ebî Bekr (807/1404),

Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, I-X, Beyrut 1967

HİTTİ, Philip K.,

Siyâsî ve Kültürel İslâm Târîhi, Türkçe trc: Sâlih
Tuğ, I-IV, İstanbul 1980-1

HOROVİTZ, Josef,

el-Meğâzî el-Ülâ ve Müellifûhâ, Arapça trc: Hüseyin
Nassâr, Kahire 1949

el-HUZÂİ, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed et-Tilmisânî (789/1387),

Kitâbu Tahric ed-Delâlat es-Semıyye, Tahkîk: Ahmed
Muhammed Ebû Sellâme, Kahire 1981

İBN ABDİLBERR, (463/1071),

el-İstifâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, I-IV, Beyrut 1328

ed-Dürer fî İhtisâri'l-Meğâzî ve's-Siyer, Beyrut ?

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferac Cemâluddîn (597/1200),

Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, I-IX, Beyrut 1964-8

İBN DÜREYD, Ebî Bekr Muhammed b. el-Hasan (321/933)

el-İstikâk, Tahkîk: Abdüsselâm Muhammed Hârûn,
Kahire 1958

İBNU'L-ESÎR, İzzuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî
(630/1232),

el-Kâmil fî't-Târîh, I-XIII, Beyrut 1965

Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, I,VII, Kahire 1970

İBN HABİB, Ebû Ca'fer Muhammed (245/859),

Kitâbu'l-Muhabber, Tahkîk: Ilse Lichtenstadter,
Beyrut ?

el-Munammak fî Ahbâri Kureys, Tahkîk: Hurşit Ahmed
Fâruk, Beyrut 1985

İBN HACER, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448),

el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, I-IV, Beyrut 1328

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd el-Endelûsî

(456/1064)

Cemharatu Ensâbi'l-Arab, Tahkîk: Abdüsselâm Muhammed

Hârun, Kahire ?

el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihâl, I-IV,

Mısır 1321

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdûlmelik (218/833),

es-Sîratu'n-Nebeviyye, Tahkîk: Mustafa es-Sakkâ ve

iki arkadaşı, I-II, Kahire 1955

İBN İSHÂK, Muhammed (151/768),

Sîratu İbn İshâk, Tahkîk: Muhammed Hamidullah,

Konya 1981

İBNÜ'L-KAYYİM el-CEVZİYYE, (751/1350),

Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-Ibâd, Tahkîk: Şuayb

Arnavûd-Abdülkâdir el-Arnavûd, I-V, Beyrut 1987

İBN el-KELBÎ (204/819),

Putlar Kitabı, Türkçe trc: Beyzâ Düşüngen, Ankara 1969

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmâil (774/1372),

es-Sîre en-Nebeviyye, Tahkîk: Mustafa Abdülvâhid,

I-IV, Beyrut ?

Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, I-VIII, İstanbul 1984

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed b. Müslim (276/889),

el-Meârif, Tahkîk: Servet Ukkâşe, Kahire 1981

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezîd Ebû Abdullah (273/886),

Sümen, I-II, Mısır ?

İBN SA'D, Muhammed (230/884),

et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-VIII, Beyrut ?

İBN SEYYİDİNNÂS, (734/1334),

Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meçâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer, I-II, Kahire 1356

İBN TEYMİYYE. (728/1327),

el-Cevâbu's-Sahîh limen Beddele Dîne'l-Mesîh, I-IV, Kahire 1964

İBN TÖLÛN, Şemseddîn Muhammed b. Ali ed-Dımeşkî (953/1546),

İ'lâmu's-Sâilîn an Kütübi Seyyidi'l-Mürselîn, Tahkîk: Mahmûd Arnavûd, Beyrut 1983

İBNÜ'L-VERDÎ, Zeynüddîn b. Ömer (750/1348),

Tetimmatü'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer (Târîhü'b'nü'l-Verdî), I-II, Bulak 1285

el-İSÛBÎ, Ebû Ahmed,

el-İslâmu'l-Cerîh fî'l-Habeşe, 1964

JONES, A.H.M.-MONROE, Elizabeth,

A History of Abyssinia, Oxford 1935

KALKAŞENDÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed (821/1418),

Subhu'l-A'sâ, I-XIV, Kahire 1913-18

KARAMAN, Hayrettin,

Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar, İst. 1987

el-KASTALLÂNÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (923/1517),

el-Mevâhibu'l-Ledünniyye, I-II, Mısır 1381

el-KAZVİNÎ, Zekerîyya b. Muhammed b. Mahmûd (1283/1866),

Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd, Beyrut 1960

KETTÂNÎ, Muhammed Abdul-Hayy,

Mizâmu'l-Hukûmeti'n-Nebeviyye (et-Terâtîbu'l-
idâriyye), I-II, Beyrut ?

KUTUB, Seyyid,

Fî Zılâli'l-Kurân, I-VI, Kahire 1980

el-KÜTÜBÎ, Muhammed b. Şâkir b. Ahmed (764/1362),

Uyûnu't-Tevârih, I-?, Tahkîk: Husâmeddin el-Kadesî,
Kahire ?

el-KİRMÂNÎ,

el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî, I-XXV, Beyrut 1981

LİNGS, Martin,

HZ. Muhammed'in Hayatı, Türkçe trc: Nazife Şişman,
İstanbul 1984

LİTTMANN, E.,

"Abyssinia", Encyclopeadia of Religion and Ethics,
I-XI, Edinburg 1980-1

MANTRAN, Robert,

İslâm'ın Yayılış Târihi, Türkçe trc: İsmet Kayaoğlu
Ankara 1981

MAULANA, Muhammed Ali,

Muhammed The Prophet, Lahore 1933

MES'ÛDÎ, (326/938),

Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher, Tahkîk: Muhammed
Muhyiddin Abdülhamid, I-IV, Mısır 1964

MUIR, William,

The Life of Mohammad from Original Sources,

Edinburgh 1912

MÜSLİM (261/875),

el-Câmiu's-Sahîh, I-V, Kahire 1955-6

NESÂİ, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (303/1117),

Sünen, I-VIII, Kahire 1930

RABSON, James,

"İbn İshak'ın isnâd Kullanışı", A.Ü.İlâhiyat

Fakültesi Dergisi, X, Ankara 1962

RAZA, Ali Musa,

Muhammed in the Quran, Lahore 1980

er-RAZÎ, Fahrüddîn (606/1209)

Tefsîru'l-Kebîr, I-XXXII, Beyrut ?

RIZA, Muhammed,

Muhammed, Mısır 1938

RİYÂD, Zâhir,

el-İslâm fî Etyûbiyâ, Kahire 1964

SABIK, Seyyid ,

Fıkhu's-Sünne, Türkçe trc: Ahmet Sağıroğlu-Tayyar

Tekin, I-IV, İstanbul 1986-8

SAFVET, Ahmet Zeki,

Cemheratu Resâili'L-Arab, I-IV, Mısır 1937

SARWAR, Ghulam,

Muhammed the Holy Prophet , Lahore 1949

el-SEMÎDÎ, Nûreddîn Ali b. Ahmed (911/1505),

Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa, Tahkik: Muhammed
Muhyiddîn Abdülhamîd, I-II, Mısır 1955

es-SÜHEYLÎ, Abdurrahmân (581/1185),

er-Ravdu'l-Unuf, Tahkik: Abdurrahmân el-Vekîl,
I-VII, Kahire 1967-70

es-SUYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed
(911/1505),

Ref' Şe'ni'l-Huṣṣân, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi-
Kurşûnizâde no:143

el-Mühezzeb fî mâ vakaa fi'l-Kur'ân mine'l-Muarrah,

Tahkik: et-Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî, Mağrib ?

ed-Dürrü'l-Mensûr fî Tefsîri bi'l-Me'sûr, I-VI,
Mısır 1311-4

ŞELEBÎ, Ahmed,

Mevsûatü't-Târîhi'l-İslâmî ve'l-Hadâratî'l-İslâmiyye,
I-IX, Kahire 1983

eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali,

Neylû'l-Evtâr, I-VIII, Mısır 1952

Fethu'l-Kadîr, I-VI, Kahire 1964

et-TAYALÎSÎ, Ebû Davud (203/818),

Müsned-i Tayâlisî, Haydarâbâd 1321

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922),

el-Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, I-XXX,

Mısır 1317-21

Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk, Tahkîk: Muhammed Ebu'l-İbrahim, I-XI, Beyrut ? (Türkçe trc: Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Zeki Kâdiri Ugan-Ahmet Temir, I-VI, İstanbul 1954-8)

TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b. İsa (279/892),

Sünenu't-Tirmizî, I-X, İstanbul ?

TRİMINGHAM, J. Spencer,

İslâm in Ethiopia, Oxford 1952

ULUDAĞ, Süleyman,

İslâm'da Musikî ve Semâ, İstanbul 1976

URVE B. ez-ZÜBEYR (94/712),

Meğâzî Rasûlillah, Hazırlayan: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Riyâd 1981

el-VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer (207/822),

Kitâbu'l-Meğâzî, Tahkîk: Marsden Jones, I-III, Beyrut 1966

WATT, Montgomery W.,

Hz. Muhammed Mekke'de, Türkçe trc: M. Râmi Ayas-Azmi Yüksel, Ankara 1986

YAHYÂ B. MAÎN, (158/773)

et-Târîh, Tahkîk: Ahmed Muhammed Nûr es-Seyf, I-IV, Kahire 1979

YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebû Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (292/892),

Târîhu'l-Ya'kûbî, I-III, Necef 1358

YAKUT el-HAMEVÎ, Ebû Abdullah b. Abdullah (626/1229),

Mu'cemu'l-Buldân, I-V, Beyrut ?

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi,

Hak Dini Kur'ân Dili, I-IX, İstanbul 1960-2

YUSUF FADL HASEN,

"El-Cuzûru't-Târîhiyye li'l-Alâkâti'l-Arabiyye

el-İfrîkiyye", el-Arab ve İfrîkiyâ, Beyrut 1984

ez-ZEHEBî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (748/1347),

Siyeru A'lâmu'n-Nubelâ, Tahkîk: Şuayb el-Arnâvûd ve arkadaşları, I-XXIII, Beyrut 1985

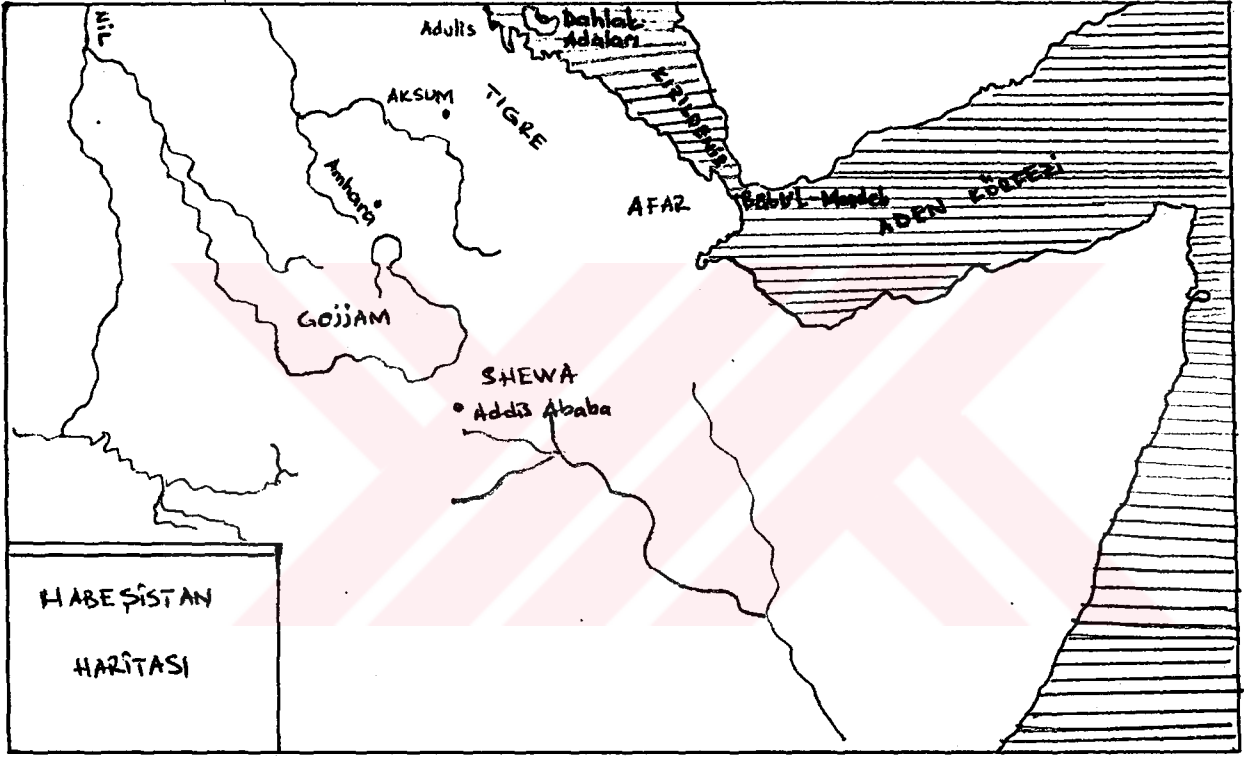
ez-ZÜBEYRî, Ebû Abdulmus'ab b. Abdullah b. el-Mus'ab(236/851),

Kitâbu Nesebi Kureys, Tahkîk: E. Levi-Provençal,
Kahire ?

ZEYLAî, Cemâleddîn Ebû Muhammed Abdillâh b. Yûsuf (762/1361),

Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye, I-IV, Beyrut 1973

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi